

CADERNOS DE LINGUA

9

1.º SEMESTRE. 1994

Director: Constantino García
Vicedirector: Manuel González González
Coordinador: Xosé Luís Regueira
Secretaria: María do Carme Pazos Balado

Coordinadores de área:

Carlos Díaz Abreira, Xermán García Cancela, Antón López Dobao,
Miguel Pérez Pereira, Modesto A. Rodríguez Neira

Colaboracións e correspondencia:

Orixinais para publicación e correspondencia en xeral envíananse ó
coordinador:

Xosé Luís Regueira Fernández
r/. Hórreo, 31-2º
15702 Santiago de Compostela

Subscripción e intercambio: Dirixirse a

Editorial Galaxia, S. A.
r/. Reconquista, 1 - 36201 Vigo

, Real Academia Galega
A Coruña, 1990

Edita: Real Academia Galega
r/. Tabernas, 11 - 15001 A Coruña

I.S.S.N.: 1130-5924

Título clave: Cadernos de Lingua
Título abreviado: Cad. Ling.

Depósito Legal: C-1.642-1992

Deseño: M. Janeiro

Imprime: Obradoiro Gráfico, S. L.
Avda. Rebullón, 49 - Mos

Esta publicación é posible gracias á colaboración económica da Consellería de
Cultura da Xunta de Galicia.

ÍNDICE

ARTIGOS

R. MARIÑO PAZ, Historia da lingua, lingüística histórica e dialectoloxía. Notas para a investigación e a docencia destas materias.....	5
X. A. L. DOBAO, A lingua galega e a TVG. Situación actual e propostas para unha nova política lingüística (II)	27
M. FERREIRO, Contribución á lexicografía histórica do galego: o vocabulario de Payzal	55
A. REQUEIXO, Sobre fraseoloxía galega: algunhas mostras da área mindoniense	89
Mª S. LÓPEZ MARTÍNEZ, Unha aproximación descritiva ó uso da preposición <i>a</i> co complemento directo en galego e castelán.....	111
E. MOSCOSO MATO, As construcións pasivas do tipo “ <i>ser</i> + participio” nos <i>Miragres de Santiago</i>	129

RECENSIÓNS

<i>A lingua do alumnado e profesorado nas franxas occidentais de Asturias, León e Zamora</i> , X. RUBAL RODRÍGUEZ, D. VEIGA MARTÍNEZ, M. ARZA ARZA (A. Seco Orosa).....	163
<i>O complemento directo con preposición a en galego</i> , Mª S. LÓPEZ MARTÍNEZ (C. Silva Domínguez)	167
<i>Vacilacións, interferencias e outros “pecados” da lingua galega</i> , X. GRAÑA NÚÑEZ (M. Seoane).....	169
<i>Lingua e literatura galegas en El Regional</i> , M. X. RODRÍGUEZ VALCÁRCEL (E. Fernández Rei)	173

Historia da lingua, lingüística histórica e dialectoloxía. Notas para a investigación e a docencia destas materias

RAMÓN MARIÑO PAZ
Instituto da Lingua Galega
Universidade de Santiago de Compostela

As reflexións que seguen, derivadas da miña experiencia como profesor de Historia e Dialectoloxía do Galego e do Portugués e da práctica investigadora asociada a ela, pretenden ser unha proposta de método de traballo docente a aqueles profesores que ensinan estas materias nos niveis medio e universitario do noso sistema educativo, así como unha formulación pública dos principios teóricos que, a meu entender, deben guiar a investigación nestes terreos da historia da lingua, a lingüística histórica e a dialectoloxía. En consecuencia, dado que, como acabo de dicir, o que aquí escribo é unha proposta de traballo e unha formulación pública de ideas persoais, para min sería particularmente grato que este artigo fomentase o intercambio de puntos de vista e as opinións críticas.

1. Historia da lingua e lingüística histórica

A convicción de que a historia dunha lingua debe ser estudiaa á luz da historia do pobo que a fala xa a tiñan os primeiros representantes da lingüística científica europea, e especialmente membros da escola romantista alemá coma Herder, August W. von Schlegel e Wilhelm von Humboldt¹. Este concepto foi posteriormente asumido pola escola idealista, encabezada, entre outros, por Karl Vossler, quen expoñía do seguinte xeito a diferenza e a interdependencia que a seu parecer separaban e unían a chamada "gramática histórica" e a historia da lingua:

¹ A este respecto cf. fundamentalmente E. Fiesel, *Die Sprachphilosophie*.

"Una historia de la lengua como la llamada gramática histórica es, para decirlo *grosso modo*, lo mismo que sería una historia del traje sin el concepto de la moda o del gusto de época: un índice, ordenado cronológica y geográficamente, de botones, alfileres, medias, gorros y tirantes. En gramática histórica estos botones y tirantes se llaman, por ejemplo, a abierta acentuada en sílaba libre, *k + l* iniciales, etc.

Sin este registro de botones y agujas, claro que no es posible la historia de la lengua. Pero sólo historia científica de la lengua es aquella que a través de toda la serie de causas prácticas llegue a la serie estética, de manera que el pensamiento idiomático, la verdad idiomática, el gusto idiomático, el sentimiento idiomático o, como lo llama Humboldt, la forma interior del lenguaje se haga patente"².

O pensamento de Vossler foi recollido, entre outros, por Serafim da Silva Neto, quen no prefacio á súa *História da Língua Portuguesa* afirmaba que procurara "escrever a história da língua portuguesa como a história dos homens que a têm falado no curso dos séculos. Se a língua -engadía- é um fenómeno social que só existe entre os homens e para eles, é imperativo e justo que se faça a história do instrumento através daqueles que o dominam"³. Para Silva Neto, a comunmente chamada "historia externa" das linguas inflúe sempre na súa "historia interna", pois, ó seu entender, "a língua é uma instituição cujas modificações se ligam indissolúvelmente à história da coletividade que a emprega"⁴.

A idea, paréceme, é en si mesma correcta, e pode axudarnos a comprender particulares trazos da nosa propia historia lingüística. Podémonos preguntar, por exemplo, por que o galego de hoxe presenta un grao de castelanización evidentemente maior có que manifestaba no século XVI ou no século XVII. Evidentemente, sucede isto porque a extensión real do castelán na sociedade daquel tempo era incomparablemente menor cá que ten na de hoxe. A historia da lingua debe fornecer este dato á chamada gramática histórica e esta, téndoo en conta, deberá ser moi prudente á hora de considerar castelanismos determinadas modificacións lingüísticas que tiveron lugar cando pouquísimas persoas en Galicia coñecían o idioma da corte ou tiñan algún contacto minimamente prolongado con el.

Outro exemplo confirmativo -e sumamente suxerente- desta conexión entre historia externa e cambio lingüístico é o que propón Lipski⁵. A palatalización das fricativas /s/ e /z/ en posición implosiva é unha innovación portuguesa de orixe meridional que parece ser recente,

² K. Vossler, *Filosofía*, p. 41.

³ S. da Silva Neto, *História*, 3ª ed., p. 10.

⁴ S. da Silva Neto, *História*, 3ª ed., p. 54.

⁵ J. M. Lipski, "External history".

probablemente do século XVIII. Sendo así, sorprende atoparmos tal palatalización na fala brasileira do Rio de Janeiro e nalgúns outros dialectos do país americano que seguramente imitaron o modelo carioca. ¿Quen puido levar a Rio esta innovación "europea" do XVIII? Lipski cre que a nova pronuncia foi transplantada de Portugal a Brasil cando a principios do século XIX, fuxindo da ameaza napoleónica, a corte lisboeta se trasladou para o Brasil. Rio, convertido primeiro en capital do imperio e pouco despois en capital do novo Brasil independente, chegaría a ser tamén espello de corrección lingüística: deste xeito, a palatalización de /s/ e /z/ implosivos introducida a principios do século XIX na fala carioca sería posteriormente imitada polos falantes doutros dialectos brasileiros.

Agora ben, sendo perfectamente aceptable para nós este vello principio teórico ("a língua é uma instituição cujas modificações se ligam indissolúvelmente à história da coletividade que a emprega"), debemos recoñecer que tanto os románticos coma os idealistas o formularon en termos tan vagos e imprecisos que non puideron tirar del un método analítico preciso e rigoroso que producise resultados aceptables. Como di Germán de Granda, "han sido necesarias la influencia positiva de la escuela sociológico-histórica de A. Meillet, con su sustitución del individualismo psicológico de interpretación idealista heredada de Humboldt por una apreciación más exactamente coincidente con la realidad sociológica del devenir colectivo, y, al mismo tiempo, la progresiva captación por una buena parte de los lingüistas contemporáneos de los nuevos conceptos aportados por la Ciencia Histórica Moderna para que el acierto básico de los románticos alemanes al vislumbrar la necesidad de establecer una relación necesaria entre evolución lingüística y evolución histórica llegara a ser formulado de un modo aceptable para las exigencias de la actual Historia Socioeconómica"⁶.

En realidade, a distinción explicada por Vossler e Silva Neto non é outra cá que en 1953 propoñía Y. Malkiel, quen, sen os acentos "idealistas" dos primeiros e, ó meu modo de ver, con algo máis de rigor expositivo e menos difuminación conceptual, falaba entón de *Language History* e *Historical Linguistics*⁷. A proposta de Malkiel aceptouna hai uns anos Germán de Granda, que traducía as denominacións propostas polo profesor de Berkeley polas de *Historia Lingüística* e *Lingüística Histórica* e explicaba do seguinte xeito os seus obxectivos e a súa relación:

"Mientras la Lingüística Histórica se centra en el examen interno de los fenómenos considerados, la Historia Lingüística los considera, dentro de una perspectiva integradora, en relación con las manifestaciones socioeconómicas que constituyen, en su devenir dialéctico, los diferentes

⁶ G. de Granda, "La Lingüística Románica", p. 282.

⁷ Cf. Y. Malkiel, "Language history".

estadios de la historia de cada grupo humano. La Lingüística Histórica destaca, pues, ante todo los factores propiamente internos, estructurales, de las modificaciones lingüísticas, mientras que la Historia Lingüística se abre a las perspectivas, más amplias, que ofrecen las Ciencias Humanas a la investigación teórica, dentro de la cual, como un aspecto estrechamente conectado con los demás, se incluyen y adquieren sentido los datos y fenómenos facilitados por la Lingüística Histórica"⁸.

Aínda que os seus obxectivos e métodos son distintos, salta á vista que as dúas disciplinas manteñen unha estreita relación, pois os datos fornecidos pola Lingüística Histórica, aínda que válidos e suficientes de seu, serán cabalmente interpretados ó integralos nas estruturas interpretativas que ofrezca a Historia Lingüística.

A meu entender, son correctas as explicacións e observacións de Germán de Granda, que concorda nisto non soamente con Malkiel, Vossler e Silva Neto, senón con toda unha tradición que vén de lonxe nos estudos de lingüística histórica en xeral e románica en particular. Ora ben, pola miña parte prefiro unha traducción literal do rótulo *Language History*, que adaptarei como *Historia da Lingua*, denominación que me parece máis transparente cá de *Historia Lingüística* e que, ademais, conta xa cunha respectable tradición entre nós. Persoalmente prefiro falar, por tanto, de *Historia da Lingua* e *Lingüística Histórica*⁹.

A Historia dunha Lingua, en definitiva, debe investiga-la relación dialéctica que media entre ela e os factores estruturais de índole socioeconómica do colectivo humano que a fala. A Lingüística Histórica, pola súa parte, ocuparase do estudio do cambio lingüístico. Neste cometido deberá fuxir de toda visión mecanicista das relacións existentes entre os cambios lingüísticos e as mudanzas sociais, xa que a estrutura socioeconómica poderá sen dúbida alentar ou suscita-lo cambio, pero non o determina¹⁰. Realmente, a lingua cambia porque a súa forma de ser é a

⁸ G. de Granda, "La Lingüística Románica", p. 279.

⁹ Recentemente I. Castro, *Curso*, utilizou tamén estas denominacións, ás que -como era de esperar- asigna os mesmos contidos que lles damos aquí. Para Castro, "se o obxecto da lingüística histórica é a mudanza lingüística (de uma, ou de várias línguas, ou em geral), o obxecto da história da língua é uma língua em particular, na sua existência definida temporal e espacialmente, o que significa que os factos lingüísticos devem ser permanentemente correlacionados com factos históricos, que os condicionaram" (p. 15).

¹⁰ Neste senso parécese acertada, por mesurada e realista, a formulación que das relacións entre sociedade e lingua fai W. von Wartburg, *Problemas y métodos*, p. 76 (as cursivas son miñas): "cada movimiento idiomático descansa sobre acción y reacción y está siempre causalmente unido con toda la vida de la comunidad idiomática. Una época en la que las instituciones y la antigua situación del país se ven derrocadas y en la que se modifica rápidamente el estado económico y social, *suele* mostrarse, *en general*, poco atenta a la tradición, y el lenguaje, lo mismo que los otros tesoros de la cultura, resulta afectado con ello. La reacción contra los vulgarismos y un sentido del cuidado del idioma que alcance a amplios círculos, no son menos naturales que el más salvaje dejarse ir de los tiempos bárbaros". Coido que desta maneira Wartburg establece un marco teórico moi xeral

dun continuo facerse en cada acto de fala establecido entre individuos pertencentes á respectiva comunidade idiomática¹¹. A lingua non é, por tanto, un produto acabado en todo momento, un sistema feito que veña a ser perturbado na súa sistematicidade polos cambios que experimenta. Non. A lingua é máis ben un sistema que se *re-crea* incesantemente e os cambios son, por conseguinte, consubstanciais a ela. Os falantes, ó usárena libremente, son os que a recrean e renovan de contino en cada acto de fala. E os falantes, como membros integrantes da súa comunidade idiomática, non poden, por máis que o pretendan, ser totalmente alleos ás vicisitudes históricas polas que aquela atravesa. Neste sentido mediato e non mecanicista creo que se pode admitir sen reticencias que as circunstancias "sociais", "históricas" ou "externas" exercen a súa influencia no desencadeamento dos cambios lingüísticos.

A meu entender, na materialización destes cambios interveñen dialecticamente factores extralingüísticos e intralingüísticos, de maneira que, como en 1971 poñían de relevo Baldinger e Rivarola, "el origen de los cambios y la diferenciación regional de los resultados tienen que ser atribuidos a factores externos, en tanto que los factores internos pueden ya favorecer la entronización de una innovación en el sistema, ya orientar en uno u otro sentido la reestructuración de un sistema que ha sido puesto en movimiento por un factor externo"¹². No fundamental esta idea xa fora formulada cando menos por Antoine Meillet a principios do século XX. Para Meillet, a estrutura lingüística configura as condicións xerais en que se produce o cambio, pero, por se-la lingua unha institución social, é o cambio social o que *explica* o cambio lingüístico: este non sería máis ca unha consecuencia -ás veces inmediata e directa, a miúdo mediata e indirecta- daquel¹³. Dito aínda con outras palabras: o marco social,

no que poden inscribirse sen moitas dificultades os variados condicionantes particulares que motiven os diversos cambios lingüísticos. Creio que no esencial a postura de Wartburg coincide neste punto coa de Coseriu, para quen a debilidade ou fortaleza do "saber lingüístico" nunha época determinada é unha das máis importantes condicións favorables ou desfavorables para o triunfo do cambio (cf. *Sincronía*, esp. pp. 118 e 140-141).

¹¹ Esta idea é de E. Coseriu, *Sincronía*, p. 69: "La lengua cambia justamente porque *no está hecha* sino que *se hace* continuamente por la actividad lingüística. En otros términos, cambia porque se habla: porque sólo existe como técnica y modalidad del hablar".

¹² K. Baldinger/J. L. Rivarola, "Lingüística tradicional", p. 37. Na p. 39 insisten na mesma idea aplicándoa ó terreo da fonoloxía diacrónica: "La fonología no puede dilucidar las causas de los cambios, que están fuera del sistema mismo. Puede, en cambio, revelar las condiciones estructurales dentro de las cuales éstos se producen y que pueden favorecerlos, así como los determinantes *secundarios* que dirigen la reestructuración de un sistema fonológico puesto en movimiento por factores externos". No mesmo sentido cf. J. Vachek, "On the interplay". Para Vachek, "it appears that apart from the external factors [...] one should take into consideration also an internal factor, viz. the readiness of the system of language to accept the influence of the external factors and to conform to it" (p. 437); "the role of the system of language is [...] rather regulative than initiative" (p. 448).

¹³ Cf. A. Meillet, "L'état actuel", esp. p. 17.

entendido en sentido amplo, contén as claves que motivan o cambio, mentres que a estrutura lingüística é a que pon en xogo as regras que gobernan o proceso transformador, que pode manifestarse como cambio fonolóxico, como cambio analóxico, como substitución lexical, etc. De tódolos xeitos, contra todo presunto determinismo e por riba dos factores externos e internos do cambio, álzase, como recorda E. Coseriu¹⁴, a liberdade do falante, que pode adoptar ou non as innovacións: como anteriormente dicía, a estrutura socioeconómica pode posibilitar e mesmo propicia-lo cambio, pero non o determina. A súa causa eficiente é sempre a liberdade lingüística e a súa razón universal non é outra cá finalidade expresiva e comunicativa dos falantes¹⁵: falamos unha lingua para nos comunicar e, por tanto, para que nos entendan e, se libremente a modificamos, facémolo para poder seguir comunicándonos, para asegurarnos de que nos entendan.

En definitiva, as innovacións lingüísticas constitúen a fonte primaria do cambio: a súa pervivencia dependerá de que obteñan ou non o favor dos falantes. Como indica Theodora Bynon, "there is good evidence to suggest that synchronic variation in the speech of a community is precisely the vehicle by means of which language change progresses, the favouring or disfavouring (and thus the survival or the elimination) of competing variants being governed by social pressures"¹⁶. Agora ben, as descrições sincrónicas ó uso tenden a esquecer-lo carácter heteroxéneo da realidade lingüística porque a miúdo son demasiado ríxidas e polo xeral están atentas ó establecemento das estruturas idiomáticas comúns e regulares e desatentas tanto ás variacións de orde xeográfica, social, contextual ou xeracional¹⁷ coma ás que introduce o contacto entre linguas distintas¹⁸, por iso adoitan revelarse como instrumentos ineficaces para daren unha idea axeitada do que é o proceso real do cambio. Este problema agudízase aínda nos estudos feitos con perspectiva diacrónica,

¹⁴ Cf. sobre todo o seu clásico *Sincronía, diacronía e historia*. Coseriu cre que non se pode falar de "causas determinantes do cambio", senón máis ben de "condicións favorables para a súa consumación".

¹⁵ Cf. E. Coseriu, *Sincronía*, p. 205.

¹⁶ Th. Bynon, *Historical Linguistics*, p. 4. Máis adiante esta autora aclara que non se debe crer que "all linguistic variation is necessarily associated with ongoing change but simply that any change which does take place assumes the presence of linguistic variation" (p. 199). É dicir, para que o cambio se produza cómpre que haxa certas variantes lingüísticas en concorrencia, das que unha resultará triunfadora; sen embargo, pode que a existencia destas variantes en concorrencia non acarrexe finalmente ningún cambio.

¹⁷ A existencia de variantes lingüísticas determinadas pola separación xeográfica é sobradamente coñecida. Verbo da correlación entre as diferencias na fala dos membros dunha comunidade e factores sociais, contextuais (ou estilísticos) e xeracionais específicos, non quixera deixar de recorda-lo magnífico traballo, xa clásico, de William Labov acerca do inglés do Lower East Side neoyorkino: W. Labov, *The social stratification*.

¹⁸ Sobre o contacto entre linguas como fonte de variación cf. U. Weinrich, *Languages in contact*, e Th. Bynon, *Historical Linguistics*, pp. 217-261.

pois para tempos pasados resulta extraordinariamente difícil reconstruí-la totalidade da realidade lingüística, constituída por toda unha riqueza de variacións concorrentes. Por esta razón, nas investigacións sobre idiomas mortos ou sobre estados pretéritos de idiomas vivos o estudioso que queira aproximarse ó proceso real do cambio non poderá limitarse a traballar sobre os textos escritos conservados, pois estes tenden de seu a efectuar, en maior ou menor grao, unha redución idealizadora e uniformizadora da fala viva do seu tempo. Precisarás, xa que logo, acudir a todas cantas fontes de información lle poidan subministrar detalles sobre as variacións existentes na fala viva: condenas e recomendacións dos gramáticos, observacións contidas noutras obras escritas, inscricións, obras literarias que pretendan reflectir características da fala considerada vulgar, etc. Naturalmente, esta premisa teórica e a súa consecuencia metodolóxica deben guiar tamén a investigación no terreo da historia e a dialectoloxía do galego e o portugués ou de calquera outra lingua.

2. Dialectoloxía, historia da lingua e lingüística histórica

O estudio do dialectalismo non é simplemente unha disciplina lingüística interesante por si mesma, senón que ademais pode ser utilizado como unha fructífera estratexia de aproximación metodolóxica á historia da lingua e á lingüística histórica. É ben sabido, cando menos desde a aparición dos traballos de Jules Gilliéron, que a repartición das diversas áreas dialectais dun territorio lingüístico ten implicacións históricas e que a dialectoloxía fornece información acerca de evolucións esquecidas pola lingua común que foron quedando confinadas en zonas marxinais e normalmente mal comunicadas¹⁹. Como indica Lockwood²⁰, tódolos fenómenos que se poden considerar nun estudio sincrónico presentan implicacións de carácter diacrónico e diatópico. Xa desde os primeiros escritos do círculo de Praga, publicados nos últimos anos vinte, esta idea de que os feitos de diacronía están sempre inmersos nos estadios sincrónicos, de que nunha determinada estrutura sincrónica hai sempre elementos que remiten a estruturas sincrónicas anteriores (e, en xeral, de que os sistemas lingüísticos son ordenadamente heteroxéneos e non homoxéneos²¹), conseguiu superar xa os maximalismos inspirados na

¹⁹ Cf., sobre esta cuestión, G. Bonfante, "Le norme".

²⁰ Cf. D. G. Lockwood, *Introduction*, pp. 271-275.

²¹ Recordárono, entre outros, U. Weinrich/W. Labov/M. I. Herzog, "Empirical foundations". Insiste longamente nesta fundamental observación Th. Bynon, *Historical Linguistics*, pp. 171-261, quen na p. 171 establece mesmo que "the change mechanism cannot be comprehended if we continue to maintain the fiction that language is uniform throughout a speech community".

célebre dicotomía metodolóxica de Saussure²² e propiciou o nacemento dun concepto lingüístico que desde hai uns anos se vén chamando *Sincronía Explicativa* ou *Sincronía Dinámica*. Os traballos inspirados neste concepto baséanse, por tanto, no feito de que nun estado de lingua dado perviven reliquias do pasado que, ó tempo que nos revelan datos acerca de estadios históricos que tenden a ser superados, permiten albiscar tamén por que vías evolucionará o sistema no futuro²³. Así, pois, mentres que a tradicional *Sincronía Descritiva* ou *Estática* se debe ocupar simplemente de dar conta da conformación do sistema nun momento determinado, a *Explicativa* ou *Dinámica* preocupárase de descubrir na descrición sincrónica as marcas que delatan os procesos habidos na evolución diacrónica que aínda non desapareceron totalmente ou mesmo os indicios que suxiren por onde poderá camiña-lo sistema na súa deriva²⁴.

Poñamos un exemplo. Nunha descrición sincrónica dos distintos subsistemas de sibilantes do galego actual atoparemos, sen entrarmos en demasiados detalles²⁵, os seguintes elementos:

1) *Subsistema do galego común* (na Galicia centro-oriental): /ʃ , s, θ/

1a) *Microsubsistema A* (aproximadamente, na metade oriental do territorio): con /θ/ e o arquifonema <s/ʃ>, xeralmente realizado como apicoalveolar, en posición implorativa (*pez* < lat. P•SCEM / *pés* < lat. PĒDES).

1b) *Microsubsistema B* (de "seseo implorativo", entre a zona de 1a e as zona occidentais de 3, 4, 5 e 6): co arquifonema

²² Nunca se ponderará bastante o feito de que non son precisamente poucas as veces en que, lendo o *Cours de linguistique générale*, debemos enfrontarnos con pasaxes que non son senón interpretacións que do pensamento de Saussure fixeron os seus editores ou incluso adicións en absoluto imputables ó mestre xenebrino, senón máis ben ós seus alumnos; daquela, certas rixideces da frontal oposición *sincronía* vs. *diacronía* poden proceder máis de Bally e Sechehayé ca do propio Ferdinand de Saussure. Acerca das ideas deste sobre esta dicotomía cf. W. P. Lehmann, "Saussure's Dichotomy". Cf., así mesmo, K. Baldinger/J. L. Rivarola, "Lingüística tradicional", esp. pp. 7-15; F. Marcos Marín, *Lingüística*, pp. 294-311; e F. Marcos Marín, *Reforma*, pp. 62-76. Sobre a revisión da dicotomía de Saussure no mundo da romanística e no círculo de Praga cf. A. Vârvaro, *Historia*, pp. 257-260 e 266, respectivamente.

²³ En palabras de J. Vachek, "On static and dynamic synchrony", p. 332, "one must expect to find in any system of language a number of 'moot points' which are either relicts of older stages [...] or else which point out the way in which the system is likely to shift, in the given point, at the next stage of its development".

²⁴ Escribo deliberadamente *indicios* e *suxiren* porque non creo que a lingüística poida ser unha ciencia predictiva. Para todos estes conceptos cf. K. Baldinger/J. L. Rivarola, "Lingüística tradicional", esp. pp. 40-49; J. Vachek, "On static and dynamic synchrony"; Ch. J. N. Bailey, "The integration"; E. Arcaini, "Sincronía e diacronía". Tamén R. Jakobson, "Le Langage Commun", p. 36, chamou a atención sobre o erro en que estaban os que confundían o sincrónico co estático.

²⁵ Estes detalles encontráranse en M. González González, "Subsistemas".

<θ/s/f>, xeralmente realizado como apicoalveolar, en posición implosiva (*pes* < lat. P•SCEM / *pés* < lat. PÉDES).

2. *Subsistema arcaico* (en dúas áreas marxinais separadas: na Límia Baixa, ó SO de Ourense, e mais en Hermisende, na provincia de Zamora): s/z, s[Ⓢ]/z[Ⓢ], j/3 .

3. *Subsistema de transición* (en puntos da costa occidental, case sempre con interferencias co subsistema 4b): s/s[Ⓢ]/f.

4. *Subsistema occidental*: s/f

4a) Norma con seseo apicoalveolar: con realización apicoalveolar de /s/ en posición prenuclear.

4b) Norma con seseo predorsodental: con realización predorsodental de /s/ en posición prenuclear.

5. *Subsistema despalatalizador* (en zonas de 4b), con substitución de /f/ por unha fricativa apicoalveolar xorda: s/s[✱].

6. *Subsistema innovador* (en puntos da costa occidental), con confluencia dos antigos seis fonemas (catro fricativos e dous africados dentoalveolares) nun único fonema fricativo predorsodental xordo: /s/.

Pois ben, a sincronía explicativa revelará que o marxinal subsistema 2, que sucede ó antigo ou inicial²⁶ trala desafricación de /ts/ e /dz/, deu paso ó 3 ó se produci-la desonorización; que de 3 seguramente se pasou a 1b cando /θ/ substituíu a /s/ só en posición explosiva interior de palabra e que 1b conduciría a 1a ó se estende-lo cambio de /θ/ por /s/ á posición implosiva; que 4a e 4b proceden inmediatamente de 3 e son o resultado de dúas distintas maneiras de disolve-la antiga oposición s/s; finalmente, que 5 e 6 aparecen como innovacións introducidas en 4b²⁷.

²⁶ Creo que hai que recoñecer que realmente é un tanto inexacto chamarlle sistema *medieval* ó composto por dúas africadas dentoalveolares, dúas fricativas prepalatais e dúas fricativas apicoalveolares. Realmente, os procesos de desafricación e desonorización teñen raíces ben contrastadas na Idade Media. Por tanto, en zonas máis ou menos extensas do territorio galego tivo que chegarse ó subsistema 2 e mesmo ó 3 xa durante o propio período medieval, para o cal, como é lóxico, non podemos supoñer unha homoxeneidade lingüística absoluta en Galicia. Por esta razón, prefiro falar de sistema *antigo* ou sistema *inicial*, se ben recoñezo que ningunha destoutas dúas denominacións deixa tampouco de suscitar problemas: a etiqueta de *antigo*, á parte de ser moi vaga, choca coa de *arcaico*, que se lle vén adxudicando ó subsistema 2; e a de *inicial* é necesariamente relativa e convencional, pois dependerá sempre da existencia dun acordo referente ó momento en que situámo-lo inicio do desenvolvemento histórico do galego.

²⁷ A este respecto pode consultarse F. Fernández Rei, *Dialectoloxía*, pp. 210-213.

Por outra banda, unha observación atenta do correspondente mapa dialectal revelará que hoxe en día perviven certos puntos con seseo prenuclear enclavados no territorio propio do aquí chamado subsistema 1²⁸. Ademais, hai cincuenta anos Alonso Zamora Vicente, ó describi-la isoglosa deste fenómeno, situábaa algo máis ó leste dos puntos polos que baixa na actualidade²⁹, como tamén o fixo, no século XVIII, o Padre Sobreira³⁰. Sen dúbida isto quere dicir que o subsistema 1 (e particularmente o microsubsistema 1B) vén avanzando de oriente a occidente nunha especie de onda expansiva que parece te-lo seu epicentro no interior da Península, cousa que, por suposto, non implica que o uso da fricativa interdental xorda sexa un castelanismo en galego³¹. Por tanto, a sincronía explicativa, sen correr demasiados riscos, poderá non predicir, pero si polo menos concluír que é probable que, se non mudan substancialmente as circunstancias socio-lingüísticas actuais, o microsubsistema 1A continuará no futuro estendéndose a custa do microsubsistema 1B e do resto dos subsistemas.

Se pasamos a observar agora que é o que acontece en territorio portugués, sempre máis pobre có galego en diversidade dialectal, atoparemos³² que son tres os sistemas de sibilantes que se detectan ó sur do río Miño³³:

1. *Subsistema do portugués común*: /ʃ/, s/z. Dialectalmente esténdese polo centro e sur do país.

2. *Subsistema "duriense"*: /ʃ/, sʷ/zʷ. Chámolle "duriense" porque se rexistra por toda unha zona que circunda o río Douro: sur do Minho, Douro e norte das dúas Beiras.

²⁸ Cf. F. Fernández Rei, *Dialectoloxía*, pp. 194-195.

²⁹ Cf. A. Zamora Vicente, "Geografía".

³⁰ Cf. R. Mariño Paz, *Estudio*, vol. 1, pp. 145-153.

³¹ Fago miña a pregunta de Alarcos Llorach ó rexeita-la opinión dos que cren que o /sʷ/ catalán e o /θ/ asturiano constitúen castelanismos en cadansúa lingua: ¿por que o presunto influxo castelanizante faría pasar /s/ para /θ/ e non, por exemplo, /j/ para /x/? Cf. E. Alarcos Llorach, "Algunas consideraciones", p. 37. Véxase tamén R. Lorenzo [Vázquez], "Algunhas consideracións", pp. 25-26, que na p. 26 conclúe que "o máis correcto é pensar que tanto no castelán coma no galego e nestas zonas das Romania [dialectos do norte de Italia, zonas da Retorromania, etc.] houbo unha evolución semellante, sen termos que admitir ningunha influencia innecesaria dunha lingua sobre outra".

³² Cf., entre outros traballos, os seguintes: L. F. Lindley Cintra, "Alguns estudos"; L. F. Lindley Cintra, "Nova proposta"; A. Galmés de Fuentes, "El arcaísmo fonológico"; A. Galmés de Fuentes, *Las sibilantes*, p. 102.

³³ En Riodonor e Guadramil, enclaves de fala leonesa en territorio politicamente portugués, houbo desonorización de sibilantes, fenómeno totalmente alleo á lingua lusitana.

3. *Subsistema arcaico*: $\int/3$, $s\textcircled{z}/z\textcircled{z}$, s/z . Dáse por terras miñotas e trasmontanas.

Non é difícil adiviñar -e de feito hai un acordo xeneralizado a este respecto- que o subsistema 3 representa unha fase arcaica que constitúe o precedente directo de 1 e de 2, que conteñen fórmulas ás que se chega trala simplificación da oposición $s/z/s\textcircled{z}/z\textcircled{z}$, ben a favor das fricativas predorsais (subsistema 1), ben a favor das fricativas apicais (subsistema 2). Ademais, o mapa correspondente perfila unha situación ben coñecida para os estudiosos da dialectoloxía portuguesa: unha zona setentrional conservadora, unha zona centro-meridional que impón as súas características ó resto do país e unha zona intermedia que sofre os embates expansivos das ondas procedentes do sur.

Coido que estes exemplos son suficientemente ilustrativos dos sólidos lazos que unen a dialectoloxía e a historia: esta deixa naquela as súas pegadas, os testemuños do seu discorrer. Un mapa con información dialectal é sempre a fotografía dunha transición, pois as isoglosas sinalan as fronteiras sincrónicas de fenómenos lingüísticos que se atopan en proceso de expansión ou de retroceso. Por todo isto, coido que na diaria práctica docente e investigadora dun profesor de lingüística histórica as referencias á dialectoloxía deben ser constantes, se ben, naturalmente, isto non ten por que impedir que, se se desexa, se poida dedicar á dialectoloxía dun idioma, á súa sincronía descritiva ou estática, un apartado independente do programa ou mesmo un curso de estudos exhaustivos. Así e todo, ó meu modo de ver os datos aportados pola dialectoloxía só cobran unha máis completa significación á luz das informacións ofrecidas pola lingüística histórica e a historia da lingua. Entendo, pois, que estes contidos dialectais deberán ir sendo introducidos en íntima relación coas explicacións de carácter histórico.

En materia dialectolóxica hai aínda outro xa vello principio teórico que me interesa destacar aquí porque creo que debe presidir toda actividade docente e investigadora neste terreo. Falo da práctica imposibilidade de debuxar nítidas fronteiras entre variedades lingüísticas que estean ligadas xeneticamente e, en consecuencia, falo tamén do arduo que resulta sempre identificar dominios dialectais de perfís claros e rotundos³⁴. Rara vez se observa que todo un feixe de isoglosas corte un territorio exactamente polos mesmos puntos, é dicir, que unhas isoglosas se superpoñan ás outras; o que adoita acontecer é máis ben que cada fenómeno considerado ten unha peculiar extensión. En vista disto houbo incluso quen, coma Paul Meyer, chegou a afirmar que en realidade non existen dialectos, senón soamente fenómenos lingüísticos independentes

³⁴ Véxanse os clarificadores comentarios que sobre este problema e a súa historia a partir dos traballos de Ascoli fai A. Várvaro, *Historia*, pp. 85-93.

con cadansúa área de expansión³⁵. Sen chegar a facer miña unha posición tan radicalizada, si creo que non admite réplica posible a afirmación de que entre dialectos veciños xeneticamente emparentados non hai realmente separacións bruscas, senón suaves transicións. Isto é o que vemos ocorrer entre o galego e o astur-leonés, entre este e o castelán, entre os diversos falares italianos e, en definitiva, en todo o grande *continuum* románico que se estende do Fisterro galego ata os Balcáns. O que podemos chamar "diasistema" galego está así composto por varios sistemas ben enlazados e fortemente cohesionados (occidental, central, oriental) e constitúe, por súa vez, un sistema máis que se integra sen estridencias no extremo occidental do gran "diasistema" románico³⁶. A meu parecer, o profesor debe intentar na súa práctica docente que este principio se lle presente ó alumno como unha evidencia derivada do estudo da extensión de fenómenos lingüísticos diversos, de mapas e isoglosas. Así mesmo, ha de procurar que isto o conduza a unha saudable relativización do problemático concepto de dialecto.

Agora ben, se é certo que entre variedades lingüísticas que comparten unha mesma orixe non existen límites dialectais que corten o territorio con unha única liña de trazos precisos, tamén o é que certas isoglosas tenden a concentrarse en áreas de transición que se caracterizan por xuntárense nelas cambios que polo seu número e significación marcan o paso gradual dun dialecto para outro. Estes feixes de isoglosas delimitan zonas que, por manteren ó longo da historia unha certa "vida en común", presentan concomitancias de tipo diverso, entre as que contan as lingüísticas. Normalmente as comarcas son zonas organizadas ó redor dun núcleo nas que se establecen series de relacións de carácter comercial, laboral e, en xeral, socio-económico; estas relacións esixen unha rede de comunicacións³⁷ propia e acaban conformando unha singularidade lingüística por xeraren unhas canles de transmisión idiomática específicas, particulares. Pois ben, alí onde aparecen os confíns dunha destas redes de comunicacións adoita aparecer tamén unha área de transición

³⁵ P. Meyer, in *Romania* 4 (1875), pp. 294-296.

³⁶ Concibo o diasistema como un conxunto estruturado de sistemas (ou dialectos), e non como a simple suma aritmética das características de varios sistemas (ou dialectos). Sobre esta noción cf. E. Pulgram, "Structural comparison".

³⁷ A irrupción dos grandes medios de comunicación de masas na vida cotiá de miles de millóns de individuos de todo o mundo durante o século XX non deixa de ter efectos importantes sobre a identidade destas pequenas redes de comunicacións comarcais, pois reduce de maneira notable a súa anterior relevancia. Sen pretender agora entrar a fondo nesta cuestión, que esixiría un tratamento moitísimo máis demorado, limitareime a indicar que a chegada dos *mass-media* a un elevadísimo número de fogares de todo o planeta supoñerá -está supoñendo xa- o reforzo da tendencia ó triunfo das variedades estandarizadas dos idiomas sobre os dialectos e, por outra banda, unha contundente arma máis que contribuirá, de non se tomaren medidas protectoras, á imposición das linguas maioritarias sobre as minorizadas.

interdialectal. Por iso os límites sinalados por feixes de isoglosas coincidentes nunha mesma zona máis ou menos extensa remiten a miúdo a antigas demarcacións territoriais de base étnica que, no caso da Romanía, foron comunmente respectadas polos romanos no momento das súas invasións e pola Igrexa ó establece-lo seu entramado administrativo³⁸. Hai, pois, unha certa correlación entre comunidades *lingüísticas* e comunidades *políticas, económicas* ou *culturais*.

En Galicia as divisións dialectais fundamentais actualmente existentes parecen cadrar, *grosso modo*, coas divisións interdiocesanas³⁹. Incluso nos estudos actuais se fala dunha área *mindoniense*, doutra *tudense* e doutra *lucu-auriense* que, salvo matices, veñen a coincidir cos territorios eclesiasticamente dependentes de Mondoñedo, Tui e Lugo-Ourense⁴⁰, vilas e cidades que, por tanto, poden ser consideradas non só núcleos comarcais e diocesanos, senón tamén focos de irradiación dialectal. Investigacións de detalle coma a emprendida recentemente por Francisco Fernández Rei⁴¹ poderán aclarar ata que punto a parroquia ou o grupo de parroquias funcionan tamén como núcleos caracterizados por unha singularidade idiomática.

Por outra banda, a xeografía lingüística aínda hoxe nos fai entrar pola vista a antiquísima fronteira entre o que os romanos acabaron chamando *Gallaecia* e o que deron en denominar *Lusitania*, co río Douro de por medio⁴². Cando un se defronta sobre mapas dialectais galegos e portugueses detecta de contado que algúns dos máis característicos trazos fonéticos galegos teñen continuidade polo norte de Portugal⁴³ (inexistencia da oposición b/v, mantemento da africada /c/, mantemento de *ou* e *ei* como ditongos, etc.) ou de que, como sinalou Herculano de Carvalho, existen íntimas relacións lexicais entre Galicia e as terras do distrito portugués de Viana do Castelo e do norte de Trás-os-Montes⁴⁴. Dá a impresión, por isto, de que estamos ante testemuños -fragmentarios e, naturalmente, de extensión xeográfica non sempre coincidente- da antiga unidade étnica do territorio que os romanos denominaron *Gallaecia*. Este noroeste ibérico, hoxe repartido administrativamente por Asturias (ata o

³⁸ Isto xa o apuntou Gröber para outras zonas da Romanía e precisouno logo Gauchat en 1903, como recorda A. Várvaro, *Historia*, pp. 91-93. Para o caso galego pódense le-las observacións que sobre a coincidencia entre límites interdialectais toponímicos e límites interdiocesanos fai A. Moralejo Lasso, "Topónimos variables", p. 350.

³⁹ Disto xa se decataron, no século XVIII, o Padre Sarmiento e o Padre Sobreira. Cf. R. Mariño Paz, *Estudio*, vol. I, pp. 672-674.

⁴⁰ Cf. F. Fernández Rei, *Dialectoloxía*.

⁴¹ Cf. F. Fernández Rei, "Aplicación".

⁴² Sobre ela chamou a atención S. da Silva Neto, *História*, pp. 329-331 e 344-345.

⁴³ Indicouno con toda claridade L. F. Lindley Cintra, "Nova proposta", esp. a p. 148.

⁴⁴ Cf. J. G. Herculano de Carvalho, *Coisas e palavras*, p. 302.

rio Sella), Galicia e o norte de Portugal, presenta, como demostrou Fritz Krüger⁴⁵, numerosas afinidades lexicais e culturais que o definen fronte ás terras lusitanas e castelás.

Outra ensinanza -e principio de carácter xeral- que se tira do estudio comparativo das dialectoloxías galega e portuguesa é a de que, en conxunto, o dominio galego diferénciase do portugués cando menos polas seguintes dúas características:

1. En Galicia a maioría das isoglosas -e, desde logo, as principais- cortan o terreo de norte a sur, separando, por tanto, un leste e un oeste. En Portugal as isoglosas tenden a cruza-lo país de oeste a leste, deixando a un lado unha zona setentrional a ó outro unha zona meridional.
2. En Galicia a variedade dialectal é moito maior ca en Portugal⁴⁶.

¿Cal é a razón de tales diferencias? Como di Antón Santamarina⁴⁷, o estado actual dos nosos estudos non nos permite dar máis ca unha resposta vaga e xeral a esta pregunta. Debemos partir da base de que o galego é un dialecto latino constitutivo en tanto que o portugués, e especialmente nos seus dialectos centro-meridionais, o é substitutivo (por superpoñerse durante a Reconquista ós falares árabes e mozárabes). Portugal, por tanto, foi un territorio que os cristiáns do norte gañaron ós musulmáns a base de *saltos* dados en dirección sur, e isto probablemente teña a súa plasmación lingüística nas diversas isoglosas que hoxe o cruzan de oeste a leste. Por outra parte, é ben sabido que as terras conquistadas polas armas e sometidas logo a procesos de repoboamento están habitualmente dominadas por unha nivelación lingüística que as fai ben diferentes daquelas zonas en que non se dá tal conglomerado heteroxéneo de individuos de diversa procedencia⁴⁸. Ademais, estes territorios de ocupación en que se fundan localidades *ex novo* ou en que se reorganizan as preexistentes están en xeral máis abertos ás innovacións ca aqueles en que reside unha poboación con antiquísimas raíces na terra que habita: tal é o que parece acontecer en Portugal, onde temos, *grosso modo*, unha zona conservadora situada no Noroeste e Oeste prolongada no esencial por Galicia e unha zona innovadora que semella corresponderse co Portugal oriental e meridional, o ocupado durante a Reconquista. O

⁴⁵ Cf. F. Krüger, *El léxico rural*. Desde unha perspectiva máis globalizante véxase o que di K. Baldinger, *La formación*, pp. 176-186.

⁴⁶ E aínda poderíamos engadir, con Leite de Vasconcelos e Lindley Cintra, que a diferenciación interior dos dialectos portugueses centro-meridionais é menor cá dos setentrionais. Cf. L. F. Lindley Cintra, "Nova proposta", esp. a p. 153.

⁴⁷ Cf. A. Santamarina [Fernández], in *Cadernos de lingua* 2 (1990), pp. 211-212.

⁴⁸ A este respecto léase, en xeral, todo canto di S. da Silva Neto, *História*, 3ª ed., pp. 347-395.

estudio da distribución xeográfica de certos tipos lexicais así o parece indicar⁴⁹ e, como observa Ivo Castro⁵⁰, na devandita distinción non é difícil recoñece-la oposición que hai algunhas décadas marcou Orlando Ribeiro entre un "norte atlántico" ligado a Galicia e outras dúas rexións que denominou "norte interior" e "sul mediterráneo"⁵¹.

A dialectoloxía, en definitiva, ten inescusables implicacións históricas, xeográficas e etnográficas que non poden ser ignoradas nin no labor docente nin na práctica investigadora dun especialista nestas materias. Coido que as reflexións e as observacións sobre a conformación dialectal de Galicia e de Portugal ata aquí feitas así o indican. Agora ben, isto non quere dicir que non sexa posible unha aproximación estritamente estrutural ó fenómeno dialectal. A dialectoloxía que podemos chamar estrutural ou "interna" ten intereses e tarefas distintos dos da dialectoloxía "externa", se ben o obxecto de estudio é o mesmo en ámbolos casos. Como xa indicou Uriel Weinrich⁵² en 1954, o cultivo combinado e complementario destas dúas disciplinas manifestarase como extraordinariamente fructífero. A dialectoloxía "interna" deberá investigar sobre as consecuencias estruturais que conleva a existencia de diferencias parciais nun contexto de parcial similitude, e para isto non precisará botar man nin da xeografía nin da historia. Pola súa parte, a dialectoloxía "externa" encargarase de explicar por que as isoglosas cortan o terreo por onde o fan e non por outros lugares, é dicir, terá que dar conta das motivacións históricas, xeográficas e etnográficas que provocaron unha determinada fragmentación lingüística e non outra.

Pensem no clásico estudio de Jules Gilliéron e Mario Roques⁵³ acerca das denominacións do 'galo' e do 'gato' en Francia, e particularmente na Gascuña. A dialectoloxía estrutural debe aclarar, como os propios autores deste estudio fan, que na variedade en que -LL- (pasado á posición final de palabra) > -t non foi posible a implantación da forma GALLUS > *gat* porque isto conduciría a unha incómoda colisión homonímica con CATTUS > *gat*, é dicir, cunha voz usada en contextos análogos; isto non sucedería naquelas outras variedades en que -LL- non pasou a -t. A dialectoloxía "externa" terá que explicar por que a isoglosa do fenómeno -LL- > -t pasa por onde pasa e non por outros lugares, e para iso poderá apelar, sempre que as probas llo permitan, a cuestións coma a posible acción dos substratos, as circunstancias histórico-sociais que fixeron dos territorios considerados comunidades diferenciadas ou mesmo a existencia de barreiras topográficas que dificultaron a súa intercomunicación. Logo

⁴⁹ Cf. L. F. Lindley Cintra "Áreas lexicais" e "Une frontière".

⁵⁰ I. Castro, *Curso*, pp. 26-27.

⁵¹ O. Ribeiro, *Portugal*, pp. 144-164, e O. Ribeiro, "A propósito de áreas lexicais".

⁵² Cf. U. Weinrich, "Is a structural dialectology possible?".

⁵³ Cf. J. Gilliéron/M. Roques, *Études*, pp. 121 e ss.

se ve que estas dúas tarefas non só non se exclúen mutuamente, senón que son complementarias.

3. Conclusións

En definitiva, o tipo de traballo docente e investigador que propoño baséase nunha concepción da historia da lingua, a lingüística histórica e a dialectoloxía como disciplinas lingüísticas moi relacionadas e particularmente interdependentes. A historia da lingua achega datos que á lingüística histórica lle axudarán a explica-los cambios lingüísticos de que se ocupa e á dialectoloxía lle servirán para comprende-la distribución xeográfica dos fenómenos que describe. A dialectoloxía, pola súa parte, pode aportar información que deite luz sobre determinados aspectos da historia lingüística que nun corte sincrónico aparecen marxinados ou en condición de reliquias ou arcaísmos.

Tanto no terreo da historia coma no da dialectoloxía creo que se deben combina-las aproximacións externa e interna ó noso obxecto de estudo. Na aproximación interna o historiador da lingua analizará as condicións estruturais en que se verifican os cambios experimentados polo sistema no seu devir desde a súa orixe ata hoxe; esta perspectiva debe completarse co estudio dos factores externos que inciden sobre a lingua e a modifican. Ó dialectólogo, pola súa banda, convénlle alterna-la análise da trabazón interna dos diversos sistemas dialectais nun contexto superior de parcial similitude coa atención ás circunstancias histórico-sociais que fixeron dos territorios considerados comunidades diferenciadas.

Coido, en fin, que os que hoxe en día nos ocupamos destas cuestións debemos tender a facer unha lingüística histórica renovada e liberada de todo complexo ante aquelas correntes post-saussureanas de orientación rixidamente sincrónica e descritivista que mesmo lle chegaron a nega-la súa condición de disciplina lingüística. Esta lingüística histórica renovada debe aproveitar da tradición histórica decimonónica tódolos materiais e métodos de traballo que non estean hoxe obsoletos para integralos nunha concepción da lingua como instrumento de comunicación indisolublemente unido na súa historia á sociedade que o emprega e organizado como un sistema estruturado de elementos interrelacionados pero non estático nin monolítico, un sistema cambiante⁵⁴ e heteroxéneo no que, en definitiva, *tout se tient* porque non é senón unha rede de

⁵⁴ Que o cambio é consubstancial á lingua e que o natural é que esta cambie é unha das ideas capitais da espléndida reflexión de E. Coseriu sobre *Sincronía, diacronía e historia*.

oposicións en que cada unha das súas unidades está definida polo lugar que ocupa no conxunto.

Referencias bibliográficas

- Alarcos Llorach, E. (1957/1962): "Algunas consideraciones sobre la evolución del consonantismo catalán", in D. Catalán (ed.): *Miscelánea homenaje a André Martinet*. La Laguna: Universidad, vol. 2, pp. 5-40.
- Arcaïni, E. (1969): "Sincronia e diacronia nelle prospettive della ricerca e dell'applicazione", *Lingua e Stile* 4, pp. 423-434.
- Bailey, Ch. J. N. (1969): "The integration of linguistic theory: internal reconstruction and the comparative method of descriptive analysis", *Working Papers in Linguistics* 1, 2, pp. 85-122.
- Baldinger, K. (1971²): *La formación de los dominios lingüísticos en la Península Ibérica*. Madrid: Gredos.
- Baldinger, K. / Rivarola, J. L. (1971): "Lingüística tradicional y fonología diacrónica", *Anuario de Letras* 9, pp. 5-49.
- Bonfante, G. (1971): "Le norme della linguistica areale", in *Sprache und Geschichte. Festschrift für Harri Meier zum 65. Geburtstag*. Herausgegeben von Eugenio Coseriu und Wolf-Dieter Stempel. München: Wilhelm Fink Verlag, pp. 51-76.
- Bynon, Th. (1979²): *Historical Linguistics*. Cambridge-London-New York-Melbourne: Cambridge University Press.
- Carvalho, J. G. Herculano de (1953): *Coisas e palavras. Alguns problemas etnográficos e lingüísticos relacionados com os primitivos sistemas de debulha na Península Ibérica*. Separata de Biblos 29. Coimbra.
- Castro, I. (1991): *Curso de História da Língua Portuguesa*. Colaboração de: Rita Marquilhas, J. Léon Acosta. Lisboa: Universidade Aberta.
- Cintra, L. F. Lindley (1956): "Alguns estudos de fonética com base no Atlas Lingüístico da Península Ibérica", in *AnaisPCBLFT*, pp. 186-195.
- Cintra, L. F. Lindley (1961): "Une frontière lexicale et phonétique dans le domaine linguistique portugais", *BF* 20, pp. 31-38. Reed. in *Estudos de Dialectologia*, pp. 95-105.
- Cintra, L. F. Lindley (1962): "Areas lexicais no territorio português", *BF* 20, pp. 273-307. Reed. in *Estudos de Dialectologia*, pp. 55-94.
- Cintra, L. F. Lindley (1971): "Nova proposta de classificação dos dialectos galego-portugueses", *BF* 22, pp. 81-116. Reed. in *Estudos de Dialectologia*, pp. 117-163.

- Coseriu, E. (1988³): *Sincronía, diacronía e historia. El problema del cambio lingüístico*. Madrid: Gredos.
- Fernández Rei, F. (1987): "Aplicación da dialectoloxía na aprendizaxe do galego común", *Grial* 96, pp. 131-150.
- Fernández Rei, F. (1990): *Dialectoloxía da lingua galega*. Vigo: Edicións Xerais de Galicia.
- Fiesel, E. (1927): *Die Sprachphilosophie der deutschen Romantik, 1801-1816*. Tübingen.
- Galmés de Fuentes, A. (1962): *Las sibilantes en la Romania*. Madrid: Gredos.
- Galmés de Fuentes, A. (1962): "El arcaísmo fonológico de los dialectos del Norte portugués y su importancia para la lingüística románica general", *BF* 20, pp. 19-30.
- Gillieron, J./Roques, M. (1912): *Études de géographie linguistique d'après l'Atlas Linguistique de la France*. Paris: Champion.
- González González, M. (1986): "Subsistemas de sibilantes no galego actual", in *XVIII CILPhR*, vol. 3, pp. 531-548.
- Granda, G. de (1983): "La Lingüística Románica y su contribución a la teoría general de la Gramática Histórica", in F. Marcos Marín (coord.): *Introducción plural a la gramática histórica*. Madrid: Cincel, pp. 259-288.
- Jakobson, R. (1963): "Le Langage Commun des Linguistes et des Anthropologues", in *Essais de Linguistique Générale*. Paris: Minuit.
- Krüger, F. (1947): *El léxico rural del Noroeste Ibérico*. Anexo 26 da *RFE*. Madrid.
- Labov, W. (1966): *The social stratification of English in New York City*. Washington D. C.: Center for Applied Linguistics.
- Lehmann, W. P. (1968): "Saussure's Dichotomy between Descriptive and Historical Linguistics", in W. P. Lehmann/Y. Malkiel (eds.): *Directions for Historical Linguistics. A Symposium*. Austin & London: University of Texas Press, pp. 3-20.
- Lipski, J. M. (1975): "External history and linguistic change: Brazilian Portuguese -s", *Luso-Brazilian Review* 12-3, pp. 213-224.
- Lockwood, D. G. (1972): *Introduction to Stratificational Linguistics*. New York-Chicago-San Francisco-Atlanta: Harcourt Brace Jovanovich.
- Lorenzo [Vázquez], R. (1992): "Algunhas consideracións sobre a evolución do sistema consonántico do galego medieval ó moderno", in J. Kabatek / A. Schönberger (Hrsg.): *Sprache, Literatur und Kultur Galiciens. Akten des 2. gemeinsamen Kolloquiums der deutschsprachigen Lusitanistik und Katalanistik (Berlin, 10.-12*

- September 1992); *Iusitanistischer Teil*. Band 1. Frankfurt am Main: TFM/Domus Editoria Europaea, 1993, pp. 13-26.
- Malkiel, Y. (1953/1954): "Language history and historical linguistics", *RPh* 7, pp. 65-76.
- Marcos Marín, F. (1975): *Lingüística y lengua española. Introducción, historia y métodos*. Madrid: Cincel.
- Marcos Marín, F. (1979): *Reforma y modernización del español. Ensayo de sociolingüística histórica*. Madrid: Cátedra.
- Mariño Paz, R. (1991): *Estudio ortográfico, fonético e morfológico de textos do Prerrexurdimento galego*. Microficha. Santiago de Compostela: Universidade.
- Meyer, P. (1875): recensión in *Romania* 4, pp. 294-296.
- Meillet, A. (1926): "L'état actuel des études de linguistique générale", in *Linguistique historique et linguistique générale*. Paris: Champion, vol. 1, pp. 1-18.
- Moralejo Lasso, A. (1977): "Topónimos variables con nasal o sin ella: en -edo/a o -endo/a", in *Toponimia gallega y leonesa*. Santiago de Compostela: Pico Sacro, pp. 341-354.
- Neto, S. da Silva (1952-1957): *História da Língua Portuguesa*. Rio de Janeiro: Livros de Portugal; Rio de Janeiro: Presença Edições/Fundação Nacional Pró-Memória - Instituto Nacional do Livro, 1986⁴.
- Pulgram, E. (1964): "Structural comparison, diasystems, and dialectology", *Linguistics* 4, pp. 66-82.
- Ribeiro, O. (1965): "A propósito de áreas lexicais no território português (algumas reflexões acerca do seu condicionamento)", *BF* 21, pp. 177-205. Reed. in *Estudos de Dialectologia*, pp. 165-202.
- Ribeiro, O. (1986⁴): *Portugal, o Mediterrâneo e o Atlântico*. Lisboa: Sá da Costa Editora.
- Santamarina [Fernández], A. (1990): recensión in *Cadernos de Lingua* 2, pp. 211-212.
- Vachek, J. (1962): "On the interplay of external and internal factors in the development of language", *Lingua* 11, pp. 433-448.
- Vachek, J. (1978): "On static and dynamic synchrony", in Mohammad Ali Jazayeri et al. (eds.): *Linguistic and literary studies in honor of Archibald A. Hill*. The Hague-Paris-New York: Mouton Publishers, tomo I, pp. 331-336.
- Vàrvaro, A. (1988): *Historia, problemas y métodos de la lingüística románica*. Barcelona: Sirmio.
- Vossler, K. (1943): *Filosofía del lenguaje*. Buenos Aires: Losada.
- Wartburg, W. von (1991²): *Problemas y métodos de la lingüística*. Anotado para lectores hispánicos por Dámaso Alonso. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas.

- Weinrich, U. (1954): "Is a structural dialectology possible?", *Word* 10, pp. 388-400.
- Weinrich, U. (1964): *Languages in contact*. The Hague: Mouton.
- Weinrich, U./Labov, W./Herzog, M. I. (1968): "Empirical foundations for a theory of language change", in W. P. Lehmann/Y. Malkiel (eds.): *Directions for Historical Linguistics. A Symposium*. Austin & London: University of Texas Press, pp. 95-188.
- Zamora Vicente, A. (1951): "Geografía del seseo gallego", *Filología* 3, 1-2 (1951), pp. 84-95. Reed. in *Estudios de dialectología*, pp. 1-10.

A lingua galega e a TVG.

Situación actual e propostas para unha nova política lingüística (II)

X. ANTÓN L. DOBAO
Asesor lingüista da TVG

No número 7 de *Cadernos de Lingua* publicabámo-la primeira parte do presente traballo¹. Nela faciamos un percorrido breve polas relacións entre a lingua galega e a TVG, tanto respecto ó emprego da lingua nas súas emisións e na entidade coma á participación desta nun proceso de normalización da lingua propia de Galicia. Quedaron aspectos por tratar, pero só se pretendía dar conta dunha situación que pode ser preocupante para o futuro da nosa lingua no medio de comunicación público de Galicia por excelencia e, en consecuencia, na sociedade.

Para esta segunda parte do traballo mantémo-las nocións propostas para *normalización e planificación lingüística*. Entendemos que calquera política lingüística que se defina para a TVG e desde a TVG para a sociedade debe ter como obxecto o sistema lingüístico en si e a situación da lingua galega na sociedade nos distintos ámbitos de comunicación. Somos conscientes de que a nosa proposta terminolóxica pode implicar unha restricción dos termos anteditos; os propios modelos de planificación lingüística propostos por Haugen tamén implican intervencións sobre a lingua na súa dimensión social, sobre todo nos procesos de selección (*selection*) e de execución (*implementation*). Unha lingua non se pode separar dos ámbitos nos que se actualiza como instrumento do ser humano para a comunicación; non vemos lindes que nos permitan distinguir en que momentos se actúa soamente sobre un sistema lingüístico, sobre a "lingua en si", e en que momentos se actúa sobre a sociedade para modifica-lo estatus dunha lingua no seu seo. Os procesos definidos por Haugen (*selección, execución, codificación, elaboración*) teñen todos unha indiscutible incidencia social pero consisten basicamente na intervención consciente dos

¹ Na primeira parte deste traballo (*Cadernos de Lingua* número 7), a cita que aparece ó final da páxina 40 e continúa na páxina 41 non corresponde a Kabatek, como aparece no texto por erro, senón a Santamarina, *LRL*, p. 15.

especialistas nun sistema lingüístico determinado. As accións normalizadoras non teñen por que implicar actuacións dos especialistas nos distintos niveis da lingua por normalizar; unha política lingüística normalizadora prevé medidas sociopolíticas planificadas -promulgación de leis, medidas de incentivos económicos en distintos ámbitos, medidas punitivas, etc.- que poden correr en paralelo ou non ós distintos procesos de *planificación lingüística*.

Para o futuro das funcións da TVG deberíase profundar na definición do termo *normalización*, porque se mediante un proceso de *normalización* se procura leva-la lingua propia a unha situación *normal* dentro da sociedade poderemos atopar moi variadas interpretacións de cal é a situación *normal* da lingua galega na sociedade. Para uns, a presente será a situación normal; para outros, un imposible bilingüismo equilibrado; para outros, só a "posibilidade" de uso desa lingua en calquera ámbito da sociedade; para outros, a fixación plena dunha variedade estándar aceptada en tódolos ámbitos en que se use; para outros, o feito de que esa presenza en tódolos ámbitos da sociedade sexa exclusiva. Deixando esta importantísima discusión para outro momento, podemos adiantar que un grupo lingüístico ou unha comunidade no seu conxunto considera necesario un proceso de normalización cando ten consciencia dun conflito lingüístico mediante o cal a lingua propia se foi vendo arredada dos ámbitos non coloquiais de comunicación en favor dunha lingua allea. O proceso de *normalización* terá que tender, pois, a favorecer gradualmente o emprego exclusivo da lingua propia en tódolos ámbitos de uso. Insistimos, con todo, na necesidade da discusión deste e doutros conceptos que permanecen, se cadra interesadamente, nunha confusión que nin favorece a adopción de políticas lingüísticas normalizadoras nin permiten a asunción social maioritaria do problema ocasionado polo conflito lingüístico de substitución.

4. Unha nova política lingüística (normalizadora) para a TVG

Nunha entidade das características da TVG non pode haber dúbida respecto ó significado do termo *normalización* se as súas funcións sociais se definen con claridade. Ata acó fomos vendo como a ausencia dunha política lingüística normalizadora na TVG foi ocasionando unha progresiva paralización das súas potencialidades e unha progresiva e xa alarmante diminución da calidade lingüística das súas emisións. Todo o conseguido pola TVG nestes seus oito anos de emisión ininterrompida non é suficiente para completa-las súas funcións normalizadoras e estandarizadoras.

Non podemos, pois, afirmar que estes oito anos de TVG significaron un inicio no proceso de inversión da tendencia substitutoria, porque para que esa inversión se empezase a producir non chegaría sequera con que a TVG

tivese unha audiencia do 100% da poboación galega e o castelán non aparecese nin un segundo en toda a programación. Teríamos que empezar a pensar en mensaxes normalizadoras, en propiciar no espectador a necesidade de empregar a lingua galega en tódolos ámbitos, de transmitirllela ós fillos. Tampouco se pode afirmar que hoxe exista un modelo de lingua para a sociedade transmitido pola TVG. Dadas as actuais condicións de traballo dos asesores lingüistas da TVG é extremadamente complicado poder utilizar a entidade como vehículo para a fixación dunha variedade estándar para o galego. Ora ben, non se pode negar que se pode detectar no falante medio certa intuición sobre o que é correcto e o que non é correcto. Podemos afirmar, mesmo, que a TVG serviu para recuperar na consciencia dos falantes un importante corpus léxico perdido por cousa das interferencias co castelán. Pero non podemos aceptar que a non fixación dun modelo de lingua se debe ás interferencias comunicativas que presuntamente poden causar determinadas escollas léxicas, certo diferencialismo no emprego de formas non totalmente asentadas na fala. Quen tal defende non coñece os mecanismos de identificación afectiva e efectiva do falante coa súa lingua. Ata agora non se demostrou que a planificación do léxico afectase negativamente á identificación do falante coa lingua da TVG. Non se demostrou que o feito de proceder á escolla dunha forma léxica propia de escaso ou ningún uso ocasione interferencias tan graves como para que a comunicación rompa.

É preciso chama-la atención sobre a necesidade de actuarmos con prudencia respecto ós posibles modelos de lingua para os medios públicos. Non se pode partir de cero e obviar os traballos de planificación do léxico co adaxo de que certas escollas poden crear interferencias nun público ó que se segue considerando incapaz de asumir a nosa lingua en desenvolvemento e en fixación da súa variedade estándar identificada. Non se pode definir nun día un modelo e lingua para os medios de comunicación, e moito menos se se actúa illado das entidades encargadas da codificación da norma en tódolos seus niveis.

As actuacións na TVG deben tender a convertela nun instrumento eficaz de normalización; cómpre

"precisar el sentit i l'abast del terme "normalització lingüística" en relació amb els *mass media*, per donar prioritat a l'efectivitat dels usos lingüístics i, en particular, del seu efecte multiplicador, sobre les formes que els vehiculen"²

Partindo da necesidade dunha nova política lingüística para a TVG, cómpre formular medidas estruturais que fagan do medio unha entidade normalizada e normalizadora e un instrumento eficaz para contribuír á fixa-

² Cf. Nicolás, M.: "Algunes notes a l'entorn de la televisió i la normalització lingüística", *Teletextos II*, p. 80. O subliñado é noso.

ción dunha variedade estándar do galego. Non esquezamos que o feito de a lingua galega chegar ós *mass media*, á TVG en particular, non vai garantir por si só a normalización da nosa lingua. O mantemento dunha lingua depende do seu acceso ós medios e tamén da súa actualización en tódolos ámbitos da sociedade. Unha condición sen a outra non abonda.

5. A creación dun SNL na TVG. Funcións e estrutura

A articulación dunha política lingüística normalizadora para a TVG precisa da creación dun Servicio de Normalización Lingüística (SNL). Nas seguintes páxinas procuramos defini-las súas funcións e unha estrutura adecuada a estas. Non formulamos unha proposta pechada e exhaustiva. Propoñemos unha estrutura acorde coas necesidades lingüísticas do medio. Se queremos que a TVG destaque como vangarda da normalización lingüística e cultural de Galicia, cómpre reformula-los labores realizados voluntariosa e descoordinadamente ata agora; chegou o momento da coordinación, da planificación e da estruturación. Atrasa-la creación dun SNL na TVG pode ter consecuencias graves para a lingua galega.

Propoñemos tamén un modelo de organización e cometidos do SNL nos que consideramos, polo menos tal como está concibida actualmente a TVG, os ámbitos principais de actuación segundo a programación actual da TVG e as súas relacións como entidade coa sociedade galega:

- a) Servicios informativos
- b) Producción de programas
- c) Producción allea

A maior parte destas propostas é a consecuencia dunha experiencia profesional que nos foi obrigando a elaborar propostas de funcionamento e de estrutura do asesoramento lingüístico nestes ámbitos da produción da TVG.

6. Funcións do SNL da TVG

O SNL debe se-lo organismo responsable da planificación lingüística na TVG e da elaboración dos programas de normalización da propia entidade. Será tamén o organismo interno encargado de propoñerlle á dirección as políticas lingüísticas da TVG con dimensión externa. O SNL terá que planificar actuacións sobre o corpus e sobre o status da lingua. O servicio deberano integra-los profesionais especialistas en lingua galega, que teñen a categoría profesional de asesores lingüistas³.

³ Aínda que non pretendemos estendernos na dotación humana do servicio, é inevitable constatar-mo-la precariedade na que actualmente se está actuando. Cinco prazas

6.1. Actuacións sobre o estatuto

Retomémo-la definición que Ninyoles lle dá ó termo normalización:

de asesor lingüista, ocupadas todas con contratos indefinidos, non chegan máis que para exercer labores de corrección de textos (tres asesores para tódolos espacios informativos que se emiten na TVG, deportes incluídos), de control a posteriori (un só asesor para exercer un labor de control de toda a produción dobrada e outro asesor para toda a produción propia). A situación na RTG é peor: soamente dous asesores lingüistas para 24 horas diarias de programación. É máis preocupante esta escasa dotación humana se temos en conta que na última definición de categorías profesionais se establecen unhas amplísimas funcións e responsabilidades máximas para o asesor lingüista sobre tódolos ámbitos da lingua. Deberíase procurar aproveitar ó máximo as posibilidades que nos dá esta definición:

"ASESOR LINGÜISTA
(...)
NIVEL RETRIBUTIVO: 1.
DEFINICIÓN DA CATEGORÍA:

Posúe dominio teórico e práctico da lingua galega e da lingüística xeral e desenvolve, coa máxima responsabilidade sobre a lingua no seu ámbito de aplicación, as súas actividades profesionais coa finalidade de garantir unha óptima calidade lingüística das emisións (...). Procura que os profesionais teñan un completo dominio oral e escrito do idioma galego.

Impulsa a normalización lingüística na CRTVG e nas súas sociedades, TVG, S.A. E RTG, S.A.

Fai o seguimento da programación de TVG, S.A. e de RTG, S.A., e tamén das publicacións da CRTVG para avalía-la súa calidade lingüística.

Asesora a tódolos profesionais para o correcto emprego do idioma galego (...) ben mediante informes escritos, ben con reunións periódicas cos responsables e profesionais dos distintos programas e publicacións.

Propón e leva a cabo as medidas tendentes a mellora-lo nivel oral e escrito dos profesionais (...) tanto en emisións e publicacións coma nas súas relacións laborais e co persoal da empresa e de fóra dela.

Asesora na selección de voces e presentadores para os distintos programas de TVG, S.A. e RTG, S.A.

Elabora o material filolóxico de apoio necesario para tódolos profesionais do medio.

NIVEL DE FORMACIÓN:
Licenciado en filoloxía hispánica, subsección galego-portugués."
(DOG do 7 de xaneiro de 1992, p. 84)

Esta definición é o froito dunha negociación entre a dirección e o comité de empresa. Foi o propio comité de empresa o que redactou a proposta.

"ó falarmos de 'normalización' suxerimos, sen dúbida, poñer ou restituir ó nivel 'normal' unha cultura, a lingua que lle serve de expresión a un grupo lingüístico" (Ninyoles, 1991: 105).

Neste proceso, o asesor lingüista da TVG é un simple técnico, porque a responsabilidade máxima correspóndelle á dirección da entidade. O SNL asumirá a responsabilidade dun proceso tendente a facer normal o uso da lingua en tódolos niveis de comunicación da entidade, pero antes reformulará a política lingüística do medio para facer del o grande instrumento de normalización lingüística de Galicia. Estas tarefas explicitaranse nun Programa de Normalización Lingüística (PNL), elaborado polo SNL e executado pola dirección da TVG.

6.1.1. O Programa de Normalización Lingüística

Calquera programa de normalización que xurda do SNL procurará modifica-la situación da lingua para chegar a un estatus de exclusividade na TVG. Partindo da avaliación realizada na primeira parte deste estudio, vexamos cales poden se-las actuacións prioritarias.

6.1.1.1. Normalización interna

O PNL ten que defini-las actuacións necesarias para normaliza-lo uso exclusivo do galego en tódolos ámbitos da entidade. Cumprirá distinguir tres niveis de intervención motivados pola tipoloxía de relacións: persoais, profesionais e xerárquicas. Para acometermos estas tarefas, debe-mos insistir na necesidade deste proceso non xa para que a TVG cumpra o labor normalizador que lle corresponde, senón porque calquera mellora profesional nas condicións de traballo -na mesma apropiación do traballo- pasa pola implicación dos profesionais nos labores e nas finalidades da entidade. Para iniciar estes cometidos, o SNL deberá contar cunha publicación de difusión interna que explique, publicite e socialice as actuacións que se propoñan. Pero a normalización interna non se debe restrinxir a aspectos de dinamización. Cómpre formular outras actuacións dirixidas a modifica-lo estatus da lingua galega na TVG.

6.1.1.1.1. Reforzamento do estatus legal da lingua na TVG

A lingua galega non é a lingua oficial da TVG. Non hai ningún precepto que obrigue ós responsables da entidade ó emprego exclusivo do galego nas emisións e nos outros ámbitos de comunicación e de expresión. Isto non quita que tanto da Lei de Normalización Lingüística coma da Lei de Creación da CRTVG tirémo-las conclusións de que no lexislador houbo intención de conferirlle ó medio funcións normalizadoras. Pero non se pode

deixar ó arbitrio dos equipos directivos a redefinición de políticas lingüísticas, pois iso podería dar lugar a graves involucións. Lexisla-la oficialidade do galego como lingua exclusiva da TVG en tódolos ámbitos, aínda que pareza escaparlles ás funcións dun servizo lingüístico, debe se-la primeira preocupación dun programa de normalización lingüística. Será o Consello de Administración da CRTVG, como representación da sociedade galega na dirección e na xestión dos medios de titularidade pública, o que lle confira, segundo a proposta do SNL, á lingua galega o estatus legal de oficialidade en exclusiva.

A legalización da oficialidade non é máis có primeiro paso para converte-la lingua galega en lingua de instalación profesional na TVG. Cumprirá avanzar noutras medidas normalizadoras, algunha delas xa previstas pero non cumpridas. É o caso do Regulamento interno sobre o uso do galego. Posto que o convenio colectivo estipula que este regulamento será negociado entre a dirección e a representación sindical, as dúas partes deberían facer súa a proposta que xurda do SNL. A representación sindical, que sempre asumiu a normalización da entidade como primeiro obxectivo de profesionalización da propia empresa, podería cumprir un papel de mediación entre as necesidades de actuación sobre os distintos aspectos do estatus da lingua na TVG e os propios profesionais.

6.1.1.1.2. Relacións profesionais

Modifica-los usos e as actitudes lingüísticas dos traballadores e dos directivos, facer do galego a lingua de instalación profesional, é a tarefa máis complexa dun PNL. Cómpre iniciar esas tarefas cun labor planificado de concienciación vehiculado nun boletín periódico do SNL. Os profesionais teñen que comprende-las vantaxes, o prestixio e o deber de seren os corresponsables do proceso de normalización. Os profesionais definidos desde sempre pola súa postura positivamente belixerante terán que se-lo enlace entre o SNL e os traballadores e traballadoras da TVG. Os estamentos directivos da TVG deben asumir-lo galego como lingua de instalación profesional, consciencia-los profesionais e lembrárlle-las súas obrigas lingüísticas. Cada un dos pasos que propoña o SNL debe ser moi meditado e estar baseado nos resultados de avaliacións sobre usos e actitudes. Como criterio xeral, entendemos que se debe procurar unha actitude positiva e non de punición.

Unha das posibles medidas será identifica-lo emprego do idioma coa posibilidade de incrementa-los ingresos económicos e de reforza-lo prestixio profesional. Dúas son as armas que se poden empregar para chegar a esta identificación:

a) a creación e definición dun complemento salarial relacionado co emprego do idioma;

b) a necesidade de demostra-lo dominio oral e escrito da lingua para a promoción profesional.

Dentro dos grupos profesionais da TVG hai postos de traballo con responsabilidade superior á definida na categoría profesional; estes postos requiren certa especialización e un dominio completo das ferramentas de traballo e dos coñecementos necesarios. Na medida en que sexan os profesionais instalados na lingua galega os que accedan a postos de responsabilidade -mellor remunerados-, estaremos empezando a identifica-lo problema lingüístico cos ingresos e co prestixio profesional.

Debe formar parte tamén dunha política lingüística normalizadora na TVG a elaboración dunha relación de criterios avaliábles obxectivamente que posibiliten o acceso a tarefas profesionais de responsabilidade. Ten que haber unha relación directa entre o director dun telexornal ou dun programa e o seu dominio oral e escrito da lingua galega maila súa instalación profesional nesta lingua.

Algunhas medidas normalizadoras poden ser interpretadas como impositivas e producir un efecto non desexado en pequenos grupos de profesionais. De aí, tamén, a necesidade de contar coa implicación dos traballadores nas accións normalizadoras. Pero este problema non o imos atopar cando se contrate profesionais alleos á TVG para cumpriren cometidos concretos dentro da programación⁴. Nestes casos, a TVG ten que existir sen dúbidas o dominio oral e escrito da lingua galega.

No PNL débense trazar programas de formación lingüística e deseña-lo perfil lingüístico para cada posto de traballo.

Canto á formación, a experiencia demostra que o esquema dos cursos está morto. Para unha entidade coma a TVG cómpre trazar programas específicos para cada tarefa profesional, nos que estean presentes tódolos aspectos da normalización na TVG e na sociedade galega desde a TVG. Os programas de formación deben procurar tamén unha asunción radical da situación sociolingüística de Galicia e a implicación dos profesionais nunha política lingüística normalizadora. O SNL debe establecer un mecanismo que garanta unha programación permanente da formación e as súas correspondentes avaliacións.

Canto ós perfís lingüísticos, as definicións das categorías profesionais esixen na maioría dos casos o dominio oral e escrito do idioma galego. Soamente están por defini-los criterios que permitan avaliar ese dominio, pois tal esixencia nunca vai ser efectiva se as decisións seguen dependendo de persoas non capacitadas. Cumprirá, con todo, ampliar esta esixencia a tódalas categorías profesionais.

6.1.1.2. Normalización externa

⁴ Guionistas, presentadores, produtores, persoal alleo ó cadro de persoal da TVG, contratado para tarefas ou programas determinados.

O PNL deseñado polo SNL debe prever tamén actuacións que incidan nas relacións entre a TVG e a sociedade galega tendentes a facer do medio un instrumento ó servizo da normalización lingüística.

6.1.1.2.1. Relacións externas

O Regulamento sobre uso do galego establecerá unha normativa para as relacións da TVG con entidades ou persoas alleas ó medio baseada, entre outras que terá que ir definindo o SNL, nas medidas que se definen nos seguintes parágrafos.

I. A TVG empregará o idioma galego nas relacións cos cidadáns e coas entidades públicas e privadas de Galicia.

II. Establecerase como condición de obrigado cumprimento para a colaboración da TVG con outras entidades o emprego en exclusividade do idioma galego. A TVG é referencia para a sociedade e por tanto debe se-lo instrumento que fomenta o uso do galego en tódolos ámbitos para actuar positivamente nunha política de normalización lingüística.

III. As actuacións realizadas pola TVG perante os órganos da Xustiza, as distintas administracións, e diante de calquera outra entidade pública ou privada serán sempre en galego. O mesmo ocorrerá cos documentos contractuais nos que participe a TVG con outras entidades ou persoas⁵.

IV. Tódalas publicacións da TVG, as campañas de divulgación e publicidade e aquelas outras nas que participe a entidade deberán realizarse en lingua galega⁶.

V. Os cargos directivos e os profesionais da TVG expresaranse en galego nos actos públicos, polo menos sempre que a súa intervención sexa por razón da súa relación co medio.

VI. Os profesionais e os directivos da TVG deberán utiliza-lo idioma galego sempre que se dirixan oralmente ou por escrito a persoas ou entidades alleas á TVG.

⁵ Tódalas actuacións da CRTVG perante a administración de xustiza se producen en castelán. Neste momento no que se intenta situa-lo galego nun ámbito de tanto prestixio, a CRTVG dá o exemplo contrario actuando oralmente e por escrito exclusivamente en castelán.

⁶ Nas datas de redacción deste traballo, tódolos medios de Galicia están publicando unha campaña protagonizada polo xogador do Deportivo da Coruña, Beбето, contra o uso das drogas. Na campaña colaboran a Consellería de Sanidade, unha empresa privada e a TVG. Nos anuncios televisivos e radiofónicos, o futbolista brasileiro emite a mensaxe "*pasa de las drogas*". Este feito anecdótico é moi significativo da política lingüística do goberno de Galicia e da súa televisión pública. Cando se utilizan personaxes de indiscutible prestixio social procúrase que empreguen o castelán. Mesmo se o personaxe a penas dá falado este idioma. Mesmo aínda que o personaxe sexa lusófono.

6.1.1.2.2. As emisións da TVG

O SNL propoñerlle ó Consello de Administración da CRTVG as medidas precisas para que se cumpran os obxectivos prioritarios que deseñamos nos seguintes parágrafos.

I. Que a única lingua presente nas emisións da TVG sexa o galego⁷.

II. Que se seleccione tamén con criterios lingüísticos os convidados ós distintos programas. Os profesionais da TVG terán que utilizar sempre o galego cando o convidado o entenda. No caso de dificultades de comprensión haberá que contar con servizos de tradución simultánea.

III. Que tódalas películas e series que se emitan na TVG estean dobradas ou subtituladas en galego se se emite a versión orixinal, sexa cal sexa a súa nacionalidade.

Os mesmos criterios deberán facerse cumprir nas producións contratadas. Para asegurar este cumprimento, o SNL actuará como delegado da TVG nesas producións. A TVG é un medio público e como tal debe garantir que tódalas súas emisións se axusten ás funcións para as que o medio foi deseñado. Programas como os producidos pola Forta⁸ ou os que desde hai varios anos produce o equipo de José Luis Moreno, por exemplo, non poden ter acollida nunha televisión galega cunha política lingüística normalizadora.

⁷ Isto non quere dicir, loricamente, que non sexa posible a presenza doutros idiomas, normalmente condicionada por convidados, entrevistados, protagonistas de noticias, etc.; ora ben, esta presenza ten que ser marxinal.

⁸ Federación de televisións autonómicas do estado español. Nestas producións non participa nunca a TV de Cataluña. Estes programas fanse en Madrid, con óptica uniformista, e neles a lingua vehicular é o castelán.

6.1.1.2.3. A publicidade

O SNL propoñerlle ó Consello de Administración da CRTVG medidas dirixidas a que a publicidade na TVG se emita en galego. Estes anos de funcionamento da TVG demostraron que a medida proposta polo Consello de Administración da CRTVG⁹ non ten ningunha efectividade e que non é posible que o galego sexa usado preferentemente nos anuncios da TVG. A lingua galega é residual na publicidade da TVG; a penas vai máis alá dos anuncios institucionais. Correspóndelle ó Consello de Administración da CRTVG reconsidera-las medidas que cumpra aplicar para que o galego estea maioritariamente presente na publicidade. Cómpre aplicar medidas de redución dos custos das tarifas de publicidade ou ben abaratala produción do anuncio se este se emite en galego. A actitude do departamento de publicidade da CRTVG e dos seus responsables terá que transformarse radicalmente. Os profesionais deste departamento deben selos dinamizadores do proceso de instalación do galego na publicidade audiovisual tan importante para recuperar cotas de prestixio social.

6.1.1.3. Mecanismos de avaliación

No PNL e nos mecanismos de avaliación e de corrección que se establezan débense implica-los profesionais da TVG. A dirección da TVG deberá crear e presidir unha Comisión de Normalización Lingüística (CNL), na que leve o peso o SNL, que estableza áreas de traballo integradas tamén polos distintos grupos de profesionais da TVG.

6.1.2. Conclusións

Dadas as relacións establecidas na TVG entre os distintos roles comunicativos e o uso do galego e do castelán e dadas as actitudes lingüísticas dos profesionais, podemos falar dunha situación de diglosia inversa. Os profesionais e os directivos asumen que a lingua para as comunicacións formais é o galego. Pero a TVG non pode ser unha entidade na que a lingua galega só sexa a variedade empregada nas comunicacións formais, unha lingua de relación restrinxida a certos ámbitos. Tampouco chega, se queremos que a TVG asuma por fin as súas funcións normalizadoras, con que o galego sexa a lingua vehicular da maioría da programación. A TVG debe converterse nun medio monolingüe en galego, no noso gran medio de comunicación de masas. Ó mesmo tempo, debe participar en procesos de inversión das tendencias substitutorias e de normalización de diversos ámbitos sociais ós que hoxe a penas chega o galego. Cómpre fomentar desde a

⁹ Cf. L. Dobao, X. A. (1993): "A lingua galega e a TVG. Situación actual e propostas para unha nova política lingüística (I)", *Cadernos de lingua* 7, pp. 36-38

TVG a recuperación da consideración social do idioma. A TVG ten a obriga de converte-lo galego en símbolo de estatus mediante unha política lingüística que parta das bases que tentamos deseñar. Ningún medio coma a TVG para espallar pola sociedade galega a necesidade de empregar-la lingua propia en tódolos lugares e en tódalas situacións.

6.2. *Que modelo de lingua*

O modelo de lingua que se propoña para a TVG pode chegar a converterse na referencia do bo falar para o conxunto da sociedade galega. Por iso cómpre que o SNL planifique todos e cada un dos aspectos de intervención directa sobre os distintos niveis do sistema lingüístico do galego. Non podemos aquí definir un modelo de lingua para a TVG; pero propoñémo-las fases do establecemento dese modelo. Seguimos para isto a proposta de traballo de Isidor Marí, baseada

"en el conegut esquema d'Einar Haugen sobre les passes en la planificación del corpus" (Cf. Marí, 1992: 113)

6.2.1. *A escolla do modelo*

A receptividade social do modelo que se propoña deberase medir en termos obxectivos, mediante a comprobación dos efectos que a aplicación dunha normativa oficial en diversos ámbitos puido ter nos distintos grupos de falantes. Hoxe a aceptación social dese estándar en construción é moi ampla; é preciso, pois, camiñar na construción dun modelo policéntrico que non se deteña por interpretacións intuitivas e subxectivas do que ocasiona ou non rexeitamento nos distintos grupos de falantes. A correspondencia entre o modelo de lingua para a TVG -un medio, non o esque-zamos, eminentemente oral- e o estándar escrito será a máxima posible dada a maior consolidación deste. Ora ben, o modelo de lingua que se propoña para a TVG deberá te-la flexibilidade suficiente como para que a interacción entre a lingua do medio e os distintos grupos de falantes sexa total.

6.2.2. *A codificación explícita do modelo*

Se houberse modelo de lingua na TVG nestes momentos, a súa non explicitación contribuíría a imposibilita-la súa efectividade. O SNL ten que proceder á *codificación explícita* dun modelo global de lingua para tódalas emisións da TVG, sen a que non é posible a súa execución, a súa difusión social.

Para calquera proceso de normalización lingüística é necesaria a fixación dunha variedade estándar. Tamén esta tarefa ten que ser asumida pola nova política lingüística da TVG. Para que esta tarefa se leve a termo

satisfactoriamente cumprirá establecer unha conexión directa entre o SNL da TVG -o responsable da codificación do modelo- e o Instituto da Lingua Galega. Soamente desta conexión poden xurdi-los criterios para a configuración dese modelo ideal de lingua para os galegos.

Correspóndelle ó SNL explicita-lo modelo mediante publicacións que procuren a difusión entre os profesionais de:

- a) aqueles aspectos das normas morfolóxicas e ortográficas que máis problemas de aplicación ocasionaron entre os profesionais¹⁰;
- b) as cuestións gramaticais máis problemáticas para os profesionais no momento da aplicación da lingua ó seu traballo;
- c) un amplo corpus léxico e fraseolóxico castelán-galego e galego monolingüe para a resolución dos problemas semánticos ocasionados polas interferencias lingüísticas;
- d) unha proposta de pronuncia padrón -que se actualizará nas pantallas da TVG- superadora das fragmentacións dialectais e flexible coas variedades xeográficas como tales sen convertelas por acción ou por omisión en variedades sociais.

Todas estas tarefas e outras que o SNL terá que ir definindo orixinarán un corpus de apoio para os profesionais.

Ora ben, cómpre

"insistir, encara, en la conveniència de considerar aquesta codificació *no* com un inventari de solucions úniques, sinó com un marc general i flexible d'opcions, dins el qual cada mitjà de comunicació, cada programa i cada professional puguin fer la seva tria particular i definir-se un estil propi." (Cf. Marí, 1992: 115-116)

Un modelo de lingua para a TVG debe xurdir dunha formulación de síntese entre a necesidade da aceptabilidade social e a non menor necesidade de acentua-la corrección e a pureza en tódolos niveis da lingua para contribuír á recuperación do seu prestixio.

6.2.3. *A execución do modelo*

A TVG debe difundir un modelo de lingua para os medios de comunicación de Galicia e para a sociedade en xeral. De nada valería que o SNL codificase con rigor o modelo se non se vehiculase a través da TVG. A súa inoperancia sería total. Ora ben, para que o modelo teña a operatividade desexada, para que se converta en exemplo de *bo falar*, será imprescindible que os profesionais dominen tódolos niveis da lingua e que se programen procedementos de avaliación dos resultados e de reaxuste do modelo. Correspóndelles ó SNL e á propia TVG establecer canles de información

¹⁰ Fundamentalmente aspectos ortográficos e morfolóxicos nos que se seguen a detectar importantes interferencias lingüísticas.

coa sociedade e cos profesionais para que os necesarios reaxustes non ocasionen interferencias e rexeitamento. Contribuírase a evitar estes problemas na medida en que o propio modelo goce da suficiente flexibilidade e capacidade de ser modelado polos propios profesionais.

6.2.4. O desenvolvemento funcional da lingua. Procedementos de elaboración

A diversificación funcional da lingua, pexada pola súa secular minorización, é o proceso que pecha o ciclo proposto por Haugen para a planificación lingüística. Isto non implica que se deban concluí-los tres procedementos anteriores para iniciar este. O SNL débese asumir simultaneamente. Como o propio Haugen sinala:

"Let me explain that the numbering of my four steps does not mean that they are necessarily successive; they may be simultaneous and even cyclical." (Cf. Haugen, 1987: 59)

Correspóndelle ó SNL fixar, delimitar e elabora-las posibles variedades de estilo e de rexistro ás que obriga a diversidade de roles e de ámbitos de comunicación que se reflicten no conxunto das emisións televisivas. Coa colaboración dos distintos grupos profesionais, o SNL deberá darlles resposta ás necesidades de comunicación de tódolos ámbitos da programación e planifica-los traballos nos ámbitos das linguaxes especializadas e mais na cobertura dos baleiros terminolóxicos propios dunha lingua en vías de normalización.

6.2.5. Conclusións

Será función do SNL a planificación do corpus da lingua galega na TVG. A creación dun modelo de lingua para a TVG e para a sociedade galega e o desenvolvemento funcional da lingua nos ámbitos de uso dunha programación monolingüe son o núcleo das actuacións técnicas sobre o código. É clara a relación da codificación do modelo, da súa actualización e do seu desenvolvemento funcional coa normalización do medio e mais coa súa implicación nunha política lingüística global normalizadora. A TVG debe transmitir un modelo de *bo falar* co que cada espectador se identifique, independentemente do seu dialecto. A flexibilidade do modelo, o seu carácter policéntrico, a redución de absurdas disputas públicas sobre aspectos moi parciais da codificación, a súa diversificación de estilos e de rexistros e o seu prestixio como variedade estándar de unidade para toda a comunidade de falantes contribuirán a que a TVG cumpra as funcións propias do principal instrumento de normalización da lingua galega.

7. Estructura do servizo de normalización lingüística da TVG

A proposta de estrutura do SNL é unha primeira aproximación e está baseada na tipoloxía das emisións da TVG. Esta estruturación segundo a tipoloxía determinará labores de planificación e de normalización pola incidencia da calidade lingüística das emisións e do establecemento dun modelo que contribúa a fixar e desenvolver unha variedade estándar para a lingua galega.

O SNL debe depender organicamente do máximo responsable da lingua na TVG: o director. As súas responsabilidades deberán atinxir a tódolos departamentos da entidade. Para un mellor desenvolvemento de tódalas súas funcións, o SNL terá que gozar de unidade espacial, independentemente de que haxa unha distribución de tarefas segundo os ámbitos antes sinalados.

Na presente proposta observaremos unha desadecuación entre o número de asesores lingüistas e as necesidades que se pretende cubrir. Calquera poderá comprende-la necesidade de adecua-lo número de especialistas en lingua galega ás tarefas que cómpre realizar, e non as tarefas que están por facer ó número de especialistas. Sen evitarmos esta penosa realidade, quixemos formular unha proposta ambiciosa na súa concepción global. Tarde ou cedo, para que a TVG cumpra as funcións formuladas será inevitable a adecuada dotación de recursos técnicos e humanos.

7.1. Os servizos informativos

O primeiro obxectivo do SNL para os programas informativos é chegar a un nivel lingüístico óptimo e definir unha lingua xornalística propia arredada dos esquemas impostos pola lingua periodística castelá. Neste ámbito, no que polas condicións do traballo dos asesores nestes anos (Cf. L. Dobao, 1993: 41) se chegou a certo nivel de corrección, o SNL priorizará o desenvolvemento funcional e a codificación e execución dun modelo de pronuncia padrón. Para que estes procedementos teñan o seu froito son precisas algunhas actuacións normalizadoras.

7.1.1. Galeguización cultural e lingüística

Se ben non lle corresponde ó SNL fixa-los contidos da información, cómpre insistir nalgunhas propostas formais e de contido que achancen o camiño.

I. Independentemente dos contidos informativos, é preciso un esforzo de comprensión da realidade de Galicia como punto de partida para a comunicación co cidadán. O proceso de normalización debe implicar democratización, identificación e unificación cultural. A comunicación na televisión, como sabemos, é unidireccional, por tanto o emisor debe reforzar no receptor a identificación coa propia realidade e a concienciación de pertencer a unha comunidade non fragmentada, culturalmente plural pero cunha identidade diferente á doutras culturas por moi próximas que sexan.

II. O emprego da lingua non é inocente. Cómpre incidir no significado referencial dalgúns termos que neste momento se empregan en sentido uniformizador: cando se fale do Parlamento, do Goberno, do Presidente do Goberno, etc. o cidadán deberá comprender que a referencia é Galicia e non Madrid como está ocorrendo agora. As denominacións Parlamento galego, Goberno galego, Goberno autonómico, etc. débense entender como redundancias. Galicia debe se-la referencia na comunicación.

7.1.2. Selección de voces e de presentadores

É a chave para a execución dun modelo de lingua. Non poderemos falar de aceptabilidade social do modelo sen esta condición. O maior esforzo débese concentrar na codificación e na execución dun modelo de estándar oral, pero para que os resultados sexan óptimos hai que da-los pasos necesarios a tempo. As decisións acerca dos que van ser responsables da lingua da TVG coa súa imaxe e coa súa voz non se poden tomar sen obedecer-los criterios e a opinión técnica do SNL.

7.1.3. Unha lingua xornalística propia

As responsabilidades do SNL teñen que ir máis alá das que actualmente se lles confire ós asesores lingüistas. Consideramos imprescindible a codificación dun modelo de lingua xornalística para a TVG. Este modelo de lingua xornalística, que necesariamente temos que incluír no proceso de desenvolvemento funcional da lingua, ten que contar cun soporte editorial necesario: un libro de estilo de obrigado cumprimento. Este libro de estilo terá que ser elaborado polo SNL coa necesaria colaboración dos profesionais que traballan na redacción da TVG. O manual terá que

prescribi-los usos da lingua no maior número dos ámbitos de uso nos espacios informativos e fixa-los criterios de uso de determinadas formas ausentes dos ámbitos de uso da lingua galega ata a creación da TVG: toponimia galega e estranxeira, denominacións de entidades galegas e estranxeiras, nomes propios e nomes comúns, etc.

Actualmente circula pola redacción da TVG un libro de estilo da autoría exclusiva do director do departamento de informativos. Tal obra, que merecería un comentario máis polo miúdo noutro traballo, dedícalle directamente á lingua galega dous parágrafos escasos inzados de tópicos:

"En Informativos, os Servicios de Asesoramento Lingüístico velan constantemente pola boa utilización do galego estándar nos textos escritos, pero o xornalista debe poñer da súa parte toda a atención posible para non cometer sempre os mesmos erros. Hai que ter en conta que non existe ningunha xustificación para que un xornalista da TVG cometa faltas de ortografía na utilización do seu idioma profesional.

Sen embargo, as intervencións do xornalista diante da cámara non están sometidas ó asesoramento previo dos lingüistas, por esta razón, é máis doado que se cometan erros. A única forma de que isto non ocorra é que o xornalista utilice o galego de forma habitual para adquiri-la fluidez e soltura necesarias nas intervencións en directo" (Cf. TVG, 1992: 31)¹¹

Á lingua dedícanse uns preceptos pouco "ortodoxos". Recóllense literalmente prescricións de Victoriano Fernández Asís e trasládanse á redacción dun medio de comunicación en galego, prescricións tan curiosas coma as seguintes:

"a) Eliminar artigos innecesarios.

(...)

c) Evitar adxectivos, adverbios e preposicións non indispensables.

d) Suprimir conxuncións e, en xeral, palabras inútiles ou que lles dean un carácter redundante ós conceptos.

e) Usar preferentemente palabras sinxelas, eficaces, vívidas.

(...)

k) Ordenar na linguaxe o tomado directamente do caos mental." (Cf. TVG, 1992: 17)

A disparatada concepción de tal manual implica que non se propoña a resolución dun só dos problemas de fixación de criterios posibles para ningún dos ámbitos aludidos no presente traballo.

Na comunicación informativa dáse noticia continua de novas realidades, de novos conceptos, de novas nocións que hai que relacionar coas súas denominacións correspondentes. A especialización da vida social impón a adecuación da lingua ás necesidades comunicativas. Ó SNL

¹¹ Á parte dos tópicos de escasa utilidade sequera para a mellora da calidade lingüística das emisións, é conveniente observar como no primeiro parágrafo citado só se fai alusión ó nivel ortográfico da lingua, precisamente nun medio eminentemente oral.

corresponderalle asumi-la explicitación desta parte importante do desenvolvemento funcional da lingua mediante un conxunto de traballos urxentes.

a) A elaboración de léxicos dos distintos dominios especializados do idioma: economía, política, relacións internacionais, transportes, cultura, moda, ciencia, mercado, banca, etc.

b) A elaboración dun vocabulario dos medios de comunicación. A nosa experiencia deunos un corpus baseado na frecuencia léxica da lingua informativa a partir do cal se pode elaborar un vocabulario para uso dos xornalistas da TVG.

c) A elaboración dun vocabulario dos deportes. A información e as transmisións deportivas acumulan unha parte importante da audiencia da TVG e por tanto merecen unha atención prioritaria. As actuacións sobre este ámbito deben levar aparellada a dedicación exclusiva de polo menos un asesor lingüista ás transmisións deportivas.

d) Unha publicación periódica con recomendacións, proscripcións e prescripcións lingüísticas para os profesionais da información. Esta publicación debe constituír unha actualización constante dun necesario libro de estilo.

e) A elaboración dun diccionario estrutural, estilístico e sintáctico da lingua galega que conteña un corpus extenso de locucións e sintagmas fíxos, cos seus significados e usos correctos e incorrectos, cun apéndice castelán-galego e con indicacións de rexistros. O calco de estruturas é un dos principais problemas da lingua dos servizos informativos da TVG.

O SNL prestaralles atención tamén a outros aspectos estruturais da lingua, como a sintaxe, a morfoloxía e a fonética. O traballo diario do asesor lingüista deberá consistir na execución do modelo de lingua para a TVG e na aplicación dos criterios que xurdan das accións sobre o código que defina o SNL. Aplicarase o modelo de lingua xornalística e velarase pola correcta execución do modelo de estándar oral. Cumprirá establecer un mecanismo de avaliación da aplicación global e persoal do modelo, que abra as posibilidades de sesións de traballo con grupos reducidos de profesionais. Este mecanismo de avaliación deberá estar coordinado cun programa permanente de formación lingüística. O aspecto formativo deberá estar sempre ligado ás tarefas de asesoramento e de investigación dos compoñentes do SNL. Especial importancia terán aquelas accións formativas que procuren unha mellora notable do dominio oral da lingua por parte dos profesionais.

7.1.4. Os profesionais da redacción

Os profesionais que traballan na redacción da TVG son os máis cualificados e están situados no primeiro nivel económico. Deles depende en gran medida a calidade lingüística das emisións e mesmo a implicación dos outros profesionais nas actuacións que estamos propoñendo. Pola súa formación e por manexaren un instrumento de extraordinarias posibilidades, os profesionais da redacción deberán ter acceso ó dominio da sociolingüística e ós seus conceptos máis importantes. Este aspecto non pode quedar á marxe de calquera programa de formación para redactores, como tampouco non pode quedar á marxe doutras actuacións internas e externas da TVG.

7.2. O SNL no departamento de produción de programas

As actuacións do SNL sobre a lingua dos programas da TVG estarán suxeitas á dinámica imposta polos cambios da programación. O corpus lingüístico empregado no conxunto dos programas de produción propia dunha televisión é moitísimo máis extenso có dos informativos e por tanto abre máis posibilidades para o desenvolvemento de variedades diafásicas e diastráticas e precisa unha maior flexibilización do modelo para acolle-las diversas variedades diatópicas. O técnico lingüista vai topar cunha maior diversidade e precisará, segundo os criterios impostos polo modelo de lingua, conxuga-lo rigor científico coa flexibilidade na aplicación. Unha vez máis cumprirá aplicar un modelo de lingua tendo en conta a necesidade dunha síntese entre a aceptabilidade social e a función formadora do medio.

7.2.1. Coordinación

O SNL ten que estar coordinado co Consello de Programación e cos responsables de tódolos programas en emisión. Soamente mediante esa coordinación e ese traballo en común se poderá garantir:

- a) a aplicación do modelo de lingua
- b) a corrección dos erros lingüísticos máis comúns
- c) o asesoramento e a resolución de dúbidas e problemas lingüísticos que se lles presenten ós profesionais
- d) a corrección dos guións dos programas
- e) a adecuación de variedades diafásicas, diastráticas e diatópicas a cada programa, sempre segundo o modelo de lingua codificado.

7.2.2. Control e diagnóstico da programación

O SNL ten que proceder a avalia-la calidade lingüística das emisións de programas producidos pola TVG. Esta avaliación debe se-lo punto de partida para actuar sobre os programas e os seus defectos lingüísticos coa primeira intención de corrixilos.

7.2.3. Corrección e asesoramento

Non se debe evitar unha actuación diaria do SNL consistente na corrección lingüística dos guións dos programas e no control da emisión, coa elaboración de informes particulares nos que se evidencien os problemas lingüísticos máis importantes. Esta corrección debe ser unha obriga para tódolos directores de programas.

7.2.4. Elaboración de material lingüístico

Amais da codificación explícita do modelo de lingua para a TVG, o SNL terá que elaborar materiais lingüísticos específicos para os programas segundo o rexistro empregado, a posibilidade de utilización de variedades diatópicas e diafásicas e a necesidade de emprego de linguaxes especializadas.

7.2.5. Promocións e continuidade

Estes pequenos espacios requirirán unha atención especial, pois son en certa medida a imaxe da TVG ante a sociedade. Para a emisión destes espacios deberá ser un requisito imprescindible a corrección dos textos que aparecerán escritos na pantalla (a programación, a denominación dos distintos espacios, etc.) e o control sobre as promocións que tódolos días se emiten. O mesmo debe ocorrer con tódolos rótulos dos programas.

7.2.6. Títulos dos programas

Son a primeira referencia pública dun espacio televisivo. O SNL, por tanto, ten que ser consultado e debe da-la súa conformidade para que se lle asigne un título a un espacio.

7.2.7. Programas de produción asociada e contratacións

Para estes programas débense esixi-las mesmas obrigas. O espectador non ten por que discernir entre as producións propias e as asociadas. Todo é programación da TVG; por tanto, para facer efectivo o asesora-

mento e o control tanto no aspecto da corrección lingüística como dos contidos normalizadores, o SNL deberá actuar como delegado da TVG nas ditas producións.

Na produción de programas da TVG é onde se concentra unha maior variedade de categorías profesionais. Os locutores e os redactores que traballan para cada programa son os responsables máximos da lingua do programa ante a sociedade. Nestes momentos, a situación da produción de programas na TVG é lingüísticamente caótica. Á imposibilidade de exercer un control previo da calidade lingüística únese o feito de que unha porcentaxe importante dos programas se produce fóra da TVG. Nos casos nos que a produción se realiza fóra da TVG a selección dos profesionais que se van responsabilizar publicamente dos programas é a única maneira de garanti-lo cumprimento adecuado das funcións propias do medio.

Tamén neste ámbito se fai necesaria a aplicación do modelo de pronuncia padrón que o SNL ten que propoñer. Coa flexibilidade da que se falaba anteriormente, cómpre conseguila identificación do espectador cos bos falantes, cos falantes modélicos que terán a responsabilidade da presentación dos distintos programas. Unha vez máis, os procedementos de selección de persoal van determina-la consecución desta finalidade. Para unha mellor aplicación do modelo de lingua e para garantir unha corrección óptima débese establecer unha coordinación constante entre os profesionais dos programas -directores, guionistas e presentadores- principalmente, e o SNL.

7.3. O servicio de producción allea. As dobraxes

As dobraxes de filmes emitidos na TVG ocupan aproximadamente o 45% do tempo de emisión total. A importancia destas emisións parece evidente.

As dobraxes chegan á TVG como un produto xa acabado sobre o que soamente se pode exercer un labor de control que, no mellor dos casos, faría posible a corrección dalgúns dos erros máis importantes. Este feito, unido á infradotación de lingüistas para este servicio -soamente un- fai que a produción cuantitativamente máis importante da TVG a penas conte con asesoramento e control lingüístico. Non se pode dicir, con todo, que os espazos dobrados conformen o conxunto de programas de peor calidade lingüística. Durante uns cinco anos de aplicación deste sistema explicitouse un conxunto de criterios léxicos, morfolóxicos, sintácticos e fonéticos que hoxe poden se-la base dun estándar explicitamente codificado.

No conxunto das producións dobradas achégaselle ó espectador todo un universo de mundos posibles no que a lingua galega ten que demostra-la súa vitalidade, as súas aptitudes e as súas variedades. Este é o gran valor normalizador deste ámbito da produción da TVG, pero tamén é seguramente un dos que maior esforzo require. As responsabilidades do

SNL son evidentes, pero os labores de aplicación do modelo que se propoña para as dobraxes deberán ser compartidos.

O labor de planificación lingüística no ámbito das dobraxes deberá atender ás dúas fronteiras que de seguido comentamos.

7.3.1. A execución do modelo de pronuncia padrón

Neste ámbito é seguramente no que a flexibilidade do estándar oral ten que ser maior e estar moi ben definida e delimitada. O SNL debe traza-la fronteira entre a corrección e a incorrección, entre a aceptabilidade e a inaceptabilidade. A esixencia mínima será sempre a da adecuación ó sistema fonolóxico do galego, ó seu sistema vocálico e ó seu sistema consonántico. Nada que non sexa galego será aceptable. Cumprirá tamén definir un corpus amplo de modelos de entoación. A partir deste tronco abriranse as posibilidades de variacións intrasistemáticas motivadas. Será en cada caso a propia obra artística a que motive ou non estas variacións. As variedades dialectais aparecerán na medida en que se pretenda reflectir unha realidade de procedencias xeográficas distintas na que estas teñan a súa función na película¹². Falamos da adecuación dos subsistemas do galego ás características de cada grupo máis ou menos homoxéneo de personaxes dunha obra de ficción en situacións comunicativas concretas. Non é aceptable a falta de coherencia lingüística. Non é admisible que un personaxe empregue nuns momentos da película trazos dunha variedade e noutros momentos trazos doutra se a situación da comunicación non o require así.

7.3.2. O desenvolvemento funcional da lingua en plenitude

O SNL deberá acometer un proceso de elaboración que resítue a lingua nos ámbitos que aparecen na ficción televisiva e que a adecúe a cada situación comunicativa segundo os interlocutores, as súas relacións, as mensaxes, as canles de comunicación, etc. Cómpre elaborar rexistros para escapar dos modelos da dobraxe española. Cómpre evita-las interferencias, os abundantes calcos semánticos, léxicos e de sintagmas fixos. A intervención sobre a lingua para adecuala a cada situación comunicativa deberá estar guiada pola necesidade de sintetiza-la idea dunha lingua de prestixio coa identificación efectiva e afectiva co modelo.

7.3.3. Os procedementos de aplicación do modelo

¹² Cómpre fuxir da conversión en variedades diastráticas do que son variedades diafásicas. Non se pode admitir, por exemplo, que o emprego da *gheada* nunha película sexa un trazo definitorio dun personaxe de raza negra fronte ó considerado estándar dos personaxes brancos, como xa ten ocorrido nalgũa serie.

A aplicación do modelo de lingua en toda a súa extensión non pode depender do SNL exclusivamente. Nela terá que se implicar toda unha rede de técnicos lingüísticos dependentes das empresas de dobraxe. Ó SNL da TVG correspóndelle avalia-la execución do modelo e establece-los mecanismos de corrección. Para iso, a TVG debe condiciona-la concesión de dobraxes á existencia dun equipo de técnicos lingüistas en cada empresa. Da mesma maneira que a cada empresa de dobraxe se lle esixe unhas condicións técnicas mínimas, a TVG debe esixir un elenco de tradutores homologados polo SNL e un equipo de técnicos lingüistas coordinados e dirixidos por este.

A responsabilidade sobre a calidade final do produto empeza nos tradutores e técnicos lingüistas de cada empresa e termina no SNL, que ó cabo é quen debe te-la responsabilidade global sobre o produto, desde o título¹³ ata o elenco de dobradores capacitados para actuar profesionalmente en galego.

8. Conclusións

Cando se fala do papel normalizador da TVG estase facendo unha análise da realidade non baseada en datos obxectivos relativos á modificación de actitudes e de usos. Pero non podemos nega-la importancia que para a normalización da lingua galega tivo, ten e pode chegar a te-la nosa televisión pública. Non chega, con todo, con que nos conformemos coa existencia duns medios públicos que emiten maioritaria pero non exclusivamente en galego. A sociedade, a auténtica dona dos medios públicos, parece inmóbil e incapacitada para reaccionar positivamente ante un mundo que, se cadra por pura inercia, vai engulindo as diversidades para vomitalas transformadas no saco da uniformidade cultural e lingüística. Se nas páxinas anteriores suscitábamo-lo problema dunha definición clara para o termo *normalización* era porque pensamos que se está a producir un alarmante silencio -e o silencio ten moitos elementos de aceptación e de compra-cencia- ó redor dunha política lingüística simbólica pero ineficaz para Galicia. Máis alarmantes aínda son os muros de silencio erguidos ó redor dos medios de comunicación públicos, porque da súa coordinación coa política lingüística xeral e do desenvolvemento das súas funcións normalizadoras vai depender en grandísima medida o porvir da lingua galega.

As elites socioculturais parecen vivir nunha esquizofrenia respecto ós problemas reais suscitados polo conflito lingüístico substitutorio e pola

¹³ Actualmente, o título de cada película impono o departamento de produción allea da TVG, sen contar co asesoramento lingüístico máis ca para unha simple corrección do sintagma. O criterio que se segue é o da traducción da versión española. Non se ten en conta nin o título orixinal nin sequera a súa posible adecuación ó contido da produción.

inexistencia dunha política lingüística coordinada para tódolos ámbitos. O mesmo ocorre coa TVG. Hoxe parece de común aceptación o feito de que a TVG é en por si suficiente para cubrir tódolos pasos necesarios no camiño da normalización da lingua propia de Galicia. Pero moi a miúdo se esquecen algúns datos e algunhas necesidades que cumpriría ter moi presentes se se quere realmente avanzar no camiño normalizador.

A simple existencia da TVG significa unha nova era para a lingua e para a cultura de Galicia. A TVG, sen embargo, para empezar a actuar con eficacia deberá contar cunha política lingüística normalizadora que defina, en coordinación cos ámbitos de xerarquía superior, a planificación das medidas tendentes á recuperación dos usos do galego na sociedade e á inversión das tendencias substitutorias. A simple existencia da TVG, con todo, non garante o asentamento dunha cultura audiovisual autóctona. En termos absolutos, nos primeiros anos despois da creación da TVG a lingua galega estaba presente nunha das tres canles existentes. Esta situación de certo "equilibrio" entre o galego e o castelán mudou nestes últimos anos. Nin defendémo-lo horizonte dun "bilingüismo equilibrado" nin, por suposto, aspiramos a el. Pero hoxe a oferta televisiva en Galicia está moi lonxe de ser equilibrada. A porcentaxe de emisións en galego é raquítica, e os repartos da audiencia e a intromisión cada vez maior do castelán nas emisións da TVG poden facer da nosa televisión un medio no que a presenza do galego sexa exclusivamente simbólica.

Durante o ano 1992 a audiencia da TVG situouse ó redor do 17% da poboación que ve a televisión. A TVG é a terceira canle nas preferencias dos espectadores, por detrás de TVE1 (34'9%) e de TELE 5 (20'2%). Se a este dato¹⁴ lle unímo-lo feito de que en preto do 10% -facendo un cálculo moi xeneroso- da programación ten presenza o castelán, obteremos unha audiencia de televisión en galego de soamente un 15'3%. Se a isto lle engadimos que a media diaria que pasa o espectador fronte ó televisor é de 160 minutos, teremos que por termo medio os galegos vemos ó día uns 25 minutos de televisión en galego.

Como vemos, a

"introducció (intromissió?) d'unes noves cadenes que no donen el més mínim senyal de decència lingüística i que es captenen en el més pur estil jacobí: un estat, una llengua" (Cf. Tusón, 34)

unido a unha política global máis que discutible de afogamento económico dos nosos medios públicos volveu situa-la lingua galega no límite da marxinalidade audiovisual. O futuro non é prometedor, sobre todo se pensamos na liberalización da televisión en Europa e na próxima implantación da televisión por cable.

¹⁴ Cf. Díaz Nosty, 1993. Datos tirados da empresa Sofres Ecotel.

Ante esta situación cómpre que se executen medidas urxentes e efectivas. Urxe unha planificación ordenada da política lingüística en Galicia que faga posible chegar á case exclusividade da lingua galega nas televisións. Non están as autoridades responsables da política lingüística dispostas a unha normalización plena do galego nun sentido de exclusividade, pero como mínimo, como defensoras dese "bilingüismo equilibrado", deberán articular as medidas necesarias para que a presenza da lingua galega nos medios públicos e privados sexa como mínimo do 50%.

Pero nesta situación, á TVG tamén lle vai corresponde-la responsabilidade de procurar un aumento substancial do público receptor da comunicación televisiva en galego. Pese a que a conxuntura política non parece agoirar un futuro de desenvolvemento para a CRTVG, senón todo o contrario, desde unha óptica normalizadora cómpre esixir das autoridades:

- a) unha programación alternativa en galego que o público non poida atopar noutras canles. Cómpre atraer-la audiencia e ofrecerlle produtos que se fagan imprescindibles;
- b) a creación dunha segunda canle para a TVG. Ampliarase así a presenza do galego nas pantallas e favorecerase a diversificación da audiencia e o acceso de tódolos sectores sociais ós medios públicos;
- c) o control rigoroso do produto lingüístico en tódolos ámbitos da programación para incrementalo prestixio social da lingua;
- d) a regulación da exclusividade da lingua galega nas emisións, incluídas as mensaxes publicitarias;
- e) a creación do SNL da TVG coas funcións e a estrutura propostas.

Os profesionais da palabra teñen que se-los principais axentes da nova etapa. A súa colaboración e a súa implicación activa en tódolos ámbitos das tarefas normalizadoras está directamente relacionada coa capacidade e co prestixio profesionais. Tamén eles deberían querer unha televisión lingüisticamente normal para un país que todos desexamos normal. Ó cabo, un profesional da fala cun mal dominio do idioma é, en palabras de Tusón, coma un cirurxián co mal de Párkinson, coma un director dun xornal que comete faltas de ortografía ou coma un guía turístico que non ten sentido da orientación.

É, en definitiva, un conductor cego que leva o seu vehículo cara ó desastre seguro. E neste caso, o vehículo é a lingua de todos.

Bibliografía

- Á[lvarez] B[lanco], R. / F[ernández] R[ei], F. / X[ove] F[erreiro], X. (1980): "Galego", *Gran Enciclopedia Gallega*, vol. 14, pp. 222-255.
- Álvarez, R. / Monteagudo, H. / Regueira, X. L. (1986): *Gramática galega*. Vigo: Galaxia.

- Ares Vázquez, M. C. et al. (1986): *Diccionario Xerais da lingua*. Vigo: Xerais, 1988².
- Cabré i Castellví, M^a. T. (1991): "Os servicios lingüísticos: definición e estrutura", *Cadernos de Lingua 4*, pp. 141-150. A Coruña: RAG.
- Compañía de Radio-Televisión de Galicia. [PXP] (1986): *Principios xerais da programación*. Santiago: CRTVG.
- Consello da Cultura Galega [CCG] (1990): *Sobre a situación da lingua*. Santiago: Consello da Cultura Galega.
- Corominas, M.: "Televisió i conflicte lingüístic a Europa", *Teletextos II*, pp. 41-57. Universitat de València.
- Corominas, M. / Llinés, M. (1988): *La televisió a Catalunya*. Barcelona: Els Llibres de la Frontera.
- Díaz Nosty, B. (1993): "El estado de la comunicación. Informe sobre los medios en España", *Comunicación social 1993/Tendencias*, pp. 14-129. Madrid: Fundación para el Desarrollo de la Función Social de las Comunicaciones (Fundesco).
- Fernández Salgado, B. et al. (1991): *Diccionario de dúbidas da lingua galega*. Vigo: Galaxia.
- Fishman, J. (1988): *Sociología del lenguaje*. Madrid: Cátedra, 1988³.
- Hamers, J.F. & Blanc, M. (1989): *Bilinguality & bilingualism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Haugen, E. (1987): *Blessings of Babel. Bilingualism and language planning*. Berlin-New York-Amsterdam: Mouton de Gruyter.
- Instituto da Lingua Galega / Real Academia Galega [ILG/RAG] (1990): *Diccionario da lingua galega*. Santiago: ILG/RAG.
- (1982): *Normas ortográficas e morfolóxicas do idioma galego*. Santiago: ILG/RAG, 1985⁵.
- Kabatek, J. (1991): "Interferencias entre galego e castelán: problemas do galego estándar", *Cadernos de Lingua 4*, pp. 39-48.
- L[ópez] Dobao, X. A. (1990): "Normalización lingüística e medios de comunicación", *A Trabe de Ouro 2*, pp. 247-259.
- (1993): "A lingua galega e a TVG. Situación actual e propostas para unha nova política lingüística (I)", *Cadernos de Lingua 7*, pp. 27-44.
- Mari, I. (1992): *Un horitzó per a la llengua*. Barcelona: Empúries.
- Monteagudo Romero, H. / García Cancela, X. (coords.) (1988): *Diccionario normativo galego-castelan*. Vigo: Galaxia.
- Nicolás, M.: "Algunes notes a l'entorn de la televisió i la normalització lingüística", *Teletextos II*, pp. 79-105. Universitat de València.
- Ninyoles, R. L. (1991): *Estructura social e política lingüística*. Vigo: Ir Indo.
- Parlamento de Galicia [LNL] (1988): *Lei de normalización lingüística*. A Coruña: La Voz de Galicia.

- [LCRG] (1988): *Lei reguladora do consello asesor de RTVE en Galicia. Lei da Compañía de Radiotelevisión de Galicia*. A Coruña: La Voz de Galicia.
- Pérez, X. M. (1992): "A normalización lingüística na radio e a televisión de Galicia. Propostas dun xornalista", *Cadernos de Lingua* 6, pp. 137-141.
- Rotaetxe Amusategi, K. (1988): *Sociolingüística*. Madrid: Síntesis.
- Santamarina, A. [LRL]: "Lingua galega: norma e standard", *Lexikon der Romanistischen Linguistik*. Tübingen: Max Niemeyer (en publicación).
- Televisión de Galicia, S.A. (1992): *Libro de estilo de informativos*. Santiago de Compostela: TVG, S.A., 1982. Elaborado por Arturo Maneiro Vila.
- Tusón, J.: "Muts i a la gàbia", *Teletextos II*, pp. 31-39. Universitat de València.
- Vallverdú, F. (1984): *El fet lingüístic com a fet social*. Barcelona: Edicions 62, 1984⁵.
- (1986): *Elocució i ortologia catalanes*. Barcelona: Jonc.
- Wardhaugh, R. (1992): *Introducción á sociolingüística*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela.

Contribución á lexicografía histórica do galego: O vocabulario de Payzal

MANUEL FERREIRO
Universidade da Coruña

Constitúe xa un lugar común o aserto sobre o permanente retraso dos estudos filolóxico-lingüísticos a respecto do galego, a pesar do espectacular avance realizado nas últimas décadas. Ora ben, se aspectos como a dialectoloxía ou a formalización gramatical da nosa lingua contan hoxe con estudos cada vez máis serios e completos, a lexicografía histórica segue a reflectir as carencias causadas pola permanente anormalidade sociolingüística e cultural que o galego sufriu a partir do esplendoroso período trobadoresco.

Non podía acontecer doutro modo: mentres as 'grandes' linguas románicas (portugués, español, italiano, francés) comezan desde cedo o labor de fixación e estudo dos seus propios materiais lingüísticos, o galego sómese nun longo período de escuridade até desembocar nun século XIX en que, lenta e dificultosamente, se vai iniciando o camiño da súa recuperación.

Non obstante, o período dos Séculos Escuros non é un deserto absoluto neste ámbito: xa desde o século XVI contamos con escasos, mais valiosos materiais, cuxa publicación sen dúbida contribuíu grandemente ao coñecemento e profundización na traxectoria lingüística do romance de aquén-Miño a partir dos derradeiros anos da etapa medieval. Referímonos, é claro, ás 'humildes' anotacións léxicas do Bacharel Olea¹ e aos importantes traballos de Cornide², Sobreira³ e Sarmiento⁴, xa en pleno século da Ilustración⁵.

¹ Vid. J. Filgueira Valverde, "El primer Vocabulario Gallego y su colector, el bachiller Olea (c. 1536)", *Cuadernos de Estudios Gallegos*, Santiago de Compostela, VIII, 1947, pp. 591-608.

² Vid. C. Martínez-Barbeito, "Don José Cornide y su 'Catálogo de palabras gallegas'", *Boletín de la Real Academia Gallega*, La Coruña, XXVII, 309-320, 1956, pp. 291-349.

No século XIX, co Rexurdimento prodúcese o salto desde os materiais dispersos e os vocabularios aos dicionarios, que se lucran, xa a partir da primeira contribución de Francisco Javier Rodríguez⁶, dos extraordinarios traballos do padre bieito, con maior ou menor fortuna⁷. Así, durante este mesmo século, aínda aparecerán os dicionarios de J. Cuveiro Piñol⁸ e, sobre todo, o de M. Valladares Núñez⁹.

Agora ben, as condicións socioculturais en que foron realizadas estas obras¹⁰, xunto coa deficiente formación lingüística dos seus autores, aconsellan un labor de revisión en que o profesor Pensado está empeñado desde hai anos:

"Una de las tareas más apremiantes de la lexicografía gallega, y previa a cualquier otra investigación sería sobre la misma, es la revisión crítica de todos los materiales que se han ido acumulando en sus diccionarios a lo largo de la historia"¹¹.

Mais os dicionarios non son as únicas fontes para o estudo da lexicografía galega decimonónica: consérvanse os manuscritos dalgúns

³ Vid. Fr. Juan Sobreira, *Papeletas de un Diccionario Gallego*. I. Texto. Edición y estudio crítico por J. L. Pensado, Orense, Instituto de Estudios Orensanos "Padre Feijoo", 1979.

⁴ Na maioría das obras 'lingüísticas' de Frei Martín Sarmiento, todas elas paciente e progresivamente editadas na Universidade de Salamanca por J. L. Pensado, documéntanse valiosos materiais lexicográficos, especialmente en *Colección de Voces y Frases Gallegas* (1970), *Catálogo de Voces y Frases de la Lengua Gallega* (1973), e *Catálogo de voces Vulgares y en especial de Voces Gallegas de diferentes Vegetables* (1984).

⁵ Para unha perspectiva xeral sobre a lexicografía durante este século, vid. J. L. Pensado, "La lexicología gallega en el siglo XVIII", in D. Kremer / R. Lorenzo: *Tradición, actualidad e futuro do galego. Actas do Coloquio de Tréveris*, Santiago de Compostela, Xunta de Galicia, Consellería de Cultura, 1982, pp. 85-93.

⁶ *Diccionario Gallego-Castellano*, La Coruña, Imp. del Hospicio Provincial, 1863.

⁷ J. L. Pensado comezou unha extraordinaria tarefa de revisión dos materiais lexicográficos galegos, que continuará en futuros traballos, xa anunciados. Produto desa investigación é o volume *Contribución a la crítica de la Lexicografía Gallega*. I. *El Diccionario Gallego-Castellano de F. J. Rodríguez y su repercusión en la lexicografía gallega*, Universidad de Salamanca, 1976.

⁸ *Diccionario Gallego*, Barcelona, Tip. de Ramírez y Cía, 1876.

⁹ *Diccionario Gallego-Castellano*, Santiago, Tip. del Seminario Conciliar Central, 1884.

¹⁰ Unha visión xeral da lexicografía decimonónica galega pode verse en J. L. Pensado, "La lexicografía gallega decimonónica", in *Coloquio de Lexicografía*, Anexo 29 de *Verba*, Universidade de Santiago de Compostela, 1988, pp. 49-55.

¹¹ Cfr. *Contribución a la crítica...*, op. cit., p. 3. Xa indicamos que J. L. Pensado pensa ampliar cronoloxicamente o seu labor crítico (vid. n. 7), pero mesmo a revisión dos últimos dicionarios publicados é unha tarefa urxente e necesaria, como demostra o traballo de R. López Fernández ("Sobre os dicionarios galegos", *A Trabe de Ouro*, Santiago de Compostela, 3, Xullo/Agosto/Setembro, 1990, pp. 395-409).

vocabularios, na súa inmensa maioría de moi limitada extensión e concepción, que tamén constitúen importantes materiais para o estudo histórico do galego¹².

O glosario de Payzal, cuxo manuscrito se conserva na Real Academia Galega, é un deses exemplos de traballo lexicográfico que debemos sumar ao realizado na súa maior parte por escritores aos que a Academia encargou a recollida de léxico popular para a redacción do que ía ser o grande Dicionario Galego-Castelán da institución¹³.

Este vocabulario consérvase encadernado nun volume (26,6 x 17,5 cm.) que tamén inclúe o elaborado por Leiras Pulpeiro¹⁴, co título *Vocabularios gallegos castellanos* no lombo. As dúas primeiras páxinas, non pertencentes ao manuscrito orixinal, presentan, sucesivamente, os títulos *Vocabularios Gallegos* e *Vocabulario / Gallego-Castellano / por / B. Vicente Payzal*. O ms. propiamente dito (21,2 x 15 cm.) comeza co título *Vocabulario / Gallego-Castellano / de Payzal* (1r.). No verso desta páxina (1v.) aparecen os únicos datos (con tinta xa moi borrosa e letra de moi difícil lectura) que actualmente coñecemos acerca da autoría e personalidade do autor do glosario: *¿Fueron? echos y ¿estaba? de letra / del Licenciado D. Benito Vicente Payzal / Son hoy de Jose Baltar* (segue rubrica).

A continuación, antes de 2r. aparecen encadernadas no volume seis folliñas (16 x 20,2 cm.) coas voces *Atadeira*, *Atadura* e *Asimbre* na primeira (coa observación *copiado* escrita a lapis) e máis de novo *Atadeira* na quinta, quedando en branco as intermedias e a sexta.

Tampouco pertencen ao ms. orixinal dúas pequenas follas (10 x 8 cm.), grampada no bordo superior de 2r. a primeira, co texto *Letra D. / Payzal No se copio mas / que hasta esta letra / inclusive*, e a segunda, es-

¹² Limitándonos ao século XIX, podemos citar os anónimos *Dialecto de Galicia*, ms. da Real Academia de la Historia de Madrid (vid. J. L. Pensado, "Un vocabulario gallego del siglo XIX", in VV.AA.: *Homaxe a Ramón Otero Pedrayo no LXX aniversario do seu nacimiento*, Vigo, Galaxia, 1958, pp. 275-286); *Vozes Gallegas*, ms. na Biblioteca Nacional de Madrid, editado por J. Leite de Vasconcelos (vid. "Estudos de Filología Gallega", *Revista Lusitana*, Lisboa, VII, 1902, pp. 198-210); ou a anónima *Traducción de algunas voces, frases i locuciones gallegas, especialmente de Agricultura, al castellano*, de próxima publicación (vid. J. L. Pensado, "Sobre un nuevo diccionario gallego", in *El gallego, Galicia y los gallegos a través de los tiempos (Ensayos)*, La Coruña, La Voz de Galicia, 1985, pp. 65-67).

¹³ No incompleto *Diccionario Gallego-Castellano* (ata a palabra *cativo*), publicada na Coruña entre 1913 e 1928, aproveítanse os materiais que diversos autores e escritores galegos foron recollendo polo territorio galego. Para esta cuestión, vid. X. M. Gómez Clemente / X. B. Arias Freixedo, "O 'Vocabulario gallego-castellano' de Eduardo Pondal", in *Cadernos de Lingua*, Real Academia Galega, 2, 2º trimestre, 1990, pp. 18-20.

¹⁴ Vid. I. Pérez Pascual / C. Tato García, "O vocabulario de Leiras Pulpeiro", *Verba*, 13, 1986, pp. 237-267.

crita en vertical, encadernada entre 3v. (letra A) e 4r. (letra C), coa observación *El Diccionario no trae / la letra B*.

Así pois, o manuscrito está constituído por 29 follas sen numerar, escritas por ambas as dúas caras, repetindo a folla 28r. os vocábulos da letra Y, coa mesma letra dos dous folios iniciais antes descritos.

Non conseguimos achar datos acerca da personalidade de José Baltar, o posuidor do manuscrito que entregaría á Academia para o seu aproveitamento na redacción do dicionario¹⁵. Por outra parte, a persoa do Licenciado Benito Vicente Payzal tamén nos é totalmente descoñecida, mais a letra, decimonónica con trazos dezaoitescos, suxírenos que, a diferenza dos escritores convocados pola institución académica para a realización de papeletas lexicográficas, agora estamos perante un texto dalgún curioso ou erudito situado cronoloxicamente entre os séculos XVIII e XIX. Xeograficamente, o léxico (e tal vez o autor) responde, polas súas características lingüístico-dialectais, ao bloque occidental, como mostran os frecuentes casos de seseo (implosivo e explosivo) presente en numerosos vocábulos¹⁶, mesmo no español, así como a solución *-án*, e o seu plural *-ns*, para a terminación latina *-anu/-ana*.

No vocabulario contabilízanse arredor de 900 entradas, agrupadas por letras sen orde alfabética interna (faltan as correspondentes a B, I¹⁷, T e Z), que aumentan se considerarmos a presenza de sinónimos ou variantes na mesma entrada.

Practicamente non existe ningunha definición *strictu sensu*; trátase simplemente de explicacións que matizan o vocábulo xunto coa tradución correspondente ao español, ás veces de marcado carácter arcaico ou dialectal en relación á sincronía actual. Por outra parte, as entradas non van acompañadas de observacións gramaticais, agás no caso de *Mortal*. Na realidade, fóra do valor histórico e da aportación dalgúns vocábulos non dicionarizados aínda hoxe¹⁸, o valor do glosario payzaliano é relativo xa

¹⁵ Como efectivamente aconteceu, pois o recurso a Payzal para aboar algunhas voces ou acepcións aparece de cando en vez. Cfr., por exemplo, a segunda acepción do vocábulo *alcoba* no Dicionario académico, onde se copia literalmente a definición de Payzal, puntualmente indicada, por outra parte.

¹⁶ Tamén aparece algún caso de contraseo, como *maceira* por *maseira*.

¹⁷ Incluídas nas letras H e/ou Y.

¹⁸ Entre outros, non achamos recollidos vocábulos como *Monciño* (do diminutivo lat. de *Monachu*), *Leba e trag[u]e* (cfr. *Leva-e-traz*, "Pessoa intrigante, mexeriqueira", voz trasmontana citada por Cândido de Figueiredo, *Grande Dicionário da Língua Portuguesa*, Lisboa, Livr. Bertrand, 1978, 15ª ed.), *Queimosa* (cfr. *Queimada*, "Pústula carbunculosa", voz de Chaves, *ibid.*), *Gurumelo* (mais si *Agurumelar*) ou *Mexoca*; ademais, ao longo do vocabulario encóntranse variantes ou acepcións non dicionarizadas, como *Amañencer* (produto do cruzamento entre *Amañecer* e *Amencer*), *Escouple* (do lat. *Scalpru*), *Esquensa* (de *Esquenser*), *Gazo* (o mesmo que *Gacio*), *Rancearse* e *Ranceheira* (a carón de *Randearse* e *Randeheira*), etc.

que, alén da súa pobreza técnica, presenta bastantes erros, detectábeis na súa maioría, ademais de castelanismos evidentes e vocábulos de dubidoso carácter galego¹⁹.

De todos os xeitos, o *Diccionario* da Real Academia Galega aproveita e recolle, loxicamente, os materiais fornecidos por Payzal, podéndose comprobar a súa influencia en bastantes definicións ou acepcións (vid. *Abarasa* (sic), *Alforja*, *Alcoba*, *Alma*, *Almoda*, *Almendrillas*, *Amormeirse*, *Aro*, *Cadeira*, *Cagarria*, *Caixón*, *Caldeado* ou *Carrexón*), así como a referencia directa á autoridade de Payzal para aboar algunhas voces (*Alcoba*, *Aljóujere* ou *Cagarria*).

A partir do dicionario académico, sen entrarmos a considerar algunhas aportacións lexicográficas menores, os materiais de Payzal parecen ter sido revisados por Leandro Carré Alvarellos (véxanse, por exemplo, voces como *Colludo*, *Leitaruga* ou *Monlla* no seu dicionario²⁰) e mais por Eladio Rodríguez González, que os incorporou dun modo bastante sistemático ata chegar á letra F, a partir da cal xa non aparece ningunha referencia ao vocabulario payzaliano. É por isto que a influencia das definicións de Payzal está presente en bastantes voces do dicionario enciclopédico²¹ (*Cotexar*, *Cuña*, *Currucho*, *Escalo*, *Fol*, etc.), ao tempo que se cita directamente a súa procedencia noutras (*Caparuza*, *Desangrar*, *Desumar*, *Emponla*, *Encabazar*, *Enlagar*, *Encertarse*, *Entrecocedura*, *Esgalletar*, etc.); mais a partir da letra F apréciase a ausencia de bastantes vocábulos que, a pesar de todo, reaparecen en dicionarios modernos que extraen o seu léxico de fontes populares ou dialectais.

De todos os xeitos, despois do monumental traballo de Eladio Rodríguez, evidentemente consultado e aproveitado por todos os dicionaristas posteriores, o manuscrito de Payzal ficou no esquecemento, provocando que bastantes vocábulos ficasen sen dicionarizar e algunhas acepcións sen recoller, mesmo en traballos lexicográficos de intención globalizadora²².

Para a presente edición utilizamos o sistema habitual neste tipo de textos, organizando alfabeticamente as entradas (suprimindo aquelas repetidas sen ningunha alteración), a partir da anárquica disposición orixinal dentro de cada letra, intentando sempre manter o máximo respecto á lingua do autor, mesmo nos seus aspectos gráficos, ao tempo que anota-

¹⁹ Véxanse, por exemplo, *Afibillar*, *Manoxo*, *Señal* ou *Sambijuelas*, ademais doutros como *Chaquete* e *Xaquete*, *Copete*, *Estanquillo* ou *Falla*.

²⁰ Manexamos a 4ª ed., de 1972 (*Diccionario Galego-Castelán e Vocabulario Castelán-Galego*, Coruña, Ed. Moret).

²¹ Cfr. *Diccionario Enciclopédico Gallego-Castellano*, Vigo, Ed. Galaxia, 1958-1961 (3 vols.).

²² Como se pode comprobar no confronto, por exemplo, co de Isaac Alonso Estravis, *Dicionário da Língua Galega*, Madrid, Alhena Ediciones, 1986 (3 vols.).

mos escrupulosamente, por medio dos signos habituais ou con notas a pé de páxina, todo tipo de alteración que consideramos pertinente realizar por se tratar de lapsos ou erros²³, así como calquera outra información que consideramos pertinente sobre certos vocábulos, independentemente do seu carácter galego ou español²⁴. Ao mesmo tempo, engadimos (sempre utilizando os corchetes) as referencias internas que nos pareceron oportunas para unha máis fácil e completa consulta do vocabulario.

Canto ás definicións ou explicacións en español, separadas no manuscrito da voz definida por medio dun punto, incluímos entre parénteses, modernizando a puntuación e desenvolvendo por medio da cursiva as frecuentes abreviaturas *que*, *etc.* ou *para*, ao mesmo tempo que regularizamos a acentuación, inexistente no caso das voces galegas e arbitraria nas voces en español²⁵.

[-A-]

ABARASA (*que se pone a la madeja para que no se enrede, como es costal*): Cuenda.

ABOLTO: Rebuelto. Heciento.

ABRAZADEIRAS: Abrazaderas.

ABRAZADEIRAS (de baúl, arca, *etc.*): Barretas.

ABRÓTEGAS (parece ser el gamón, o macho o hembra): Gamón.

ACARIÑAR: Acariciar.

ACARIÑAR (con fiestas o manoseando): Popar.

ACARÓN (*por* inmediato): A carona.

ACEXAR: Acechar. Avizarar.

ACUGULADO/ACUGULO: Colmado.

ACUGULAR: Colmar.

[ACUGULO: Vid. ACUGULADO].

ADIVIÑAR: Adivinar.

²³ Intentamos respectar as características lingüísticas do autor (seseo ou contraseo, por exemplo), mais enmendamos e/ou indicamos aqueles casos que parecen ser unha deficiente interpretación (copia tal vez dun manuscrito anterior) de fácil explicación paleográfica (*Atriceses* por *Arriceses*, *Tupetrape* por *Tripetrape*, etc.), lapsos interpretativos (*Tacón* por *Tocón*, *Azotacallos* por *Azotacalles*, etc.) ou debidos ao galego (*Cuberta* ou *Padrasto*). Por outra parte, respectamos as entradas con formas femininas, diminutivos ou plurais.

²⁴ Debido ao carácter arcaico ou dialectal de bastantes voces do español, introducimos aclaracións cando estas non aparecen nas edicións modernas do dicionario da Real Academia Española.

²⁵ Alén disto, introducimos a letra cursiva para indicar algunha voz galega utilizada nas explicacións en español.

ADIVIÑO (*que se haze por los huesos*²⁶ de los animales): Espotulomancia²⁷.

ADRO: Atrio.

ADRO (el muro o pared *que* lo divide o cierra): Ba[r]bacana.

AFIBILLAR: Hebillar.

AFOZIÑAR/CAER DE FOCIÑOS: Hocicar.

AGÜEIRO (hecho en el muro): Clavigera.

[AGULLA: Vid. CORTAMAR].

AGULLA (de puente): Espolón.

AGULLA (de puente): Tajamar.

AGURUMELAR (las cebollas, ajos, centeno *etc.*): Grillar. Tallecer. Entallecer.

ALA: Ala. Alón.

ALACENA (*para* abejas): Armario.

ALAZENA (en *que* se guardan pucheros, cazuelas y otras cosas de barro): Barrera.

ALBÉRCHIGO: Albaricoque.

ALCOBA (sobre la escalera y otra *parte semexante*): Camareta.

ALENTOS: Aliento.

ALENTOS (*por* fuerzas): Vigor.

ALFORJA (*que* traen colgada los pobres para recoger la limosna): Burjaca.

ALGODÓN (*que* hay debajo de las camas, arcas, *etc.*): Tamo.

ALGODÓN (*que* sale al tejer): Tamo.

ALLO: Ajo.

ALMA (los palos o cañas *que* cruzan la colmena): Trencas.

ALMENDRILLAS: Pendientes. Perendengues.

ALMODA: Almoada.

ALMODA (*para* palillar): Mundillo.

ALMORSO: Almuerzo.

ALODADO (o rebuelto el vino, agua, *etc.*): Heciento.

[ALRROTAR: Vid. ARROTAR].

ALRROTO/ARROTO: Eructo. Regüeldo.

ALUGAR: Alquilar. Arrendar. Alogar. Alugar.

ALUGUEIRO: Arrendamiento.

ALXÓUXERE: Cascabel.

ALXÓUXERE (lo *que* tiene dentro *para* que suene): Escrupulillo.

AMACHAMARTELO: A machamartillo.

AMAINAR (el viento): Amainar. Calmar.

AMAINAR (la cólera): Amainar. Aflojar. Sosegar.

²⁶ No ms. o *h* corrige un *g* anterior.

²⁷ Ms. *Espotulamancia*.

AMANSAR: Amansar. Domesticar.
 AMAÑADO: Acostumbrado. Amañado.
 AMAÑARSE: Amañarse.
 AMAÑENCENDO: Amaneciendo.
 AMAÑENCER: Amanecer.
 AMAÑOS: Amaños. Aparejos.
 AMARRALLA: Cordel.
 AMARRALLIÑA: Cordelillo. Cordelico. Cordelito.
 AMARRAR (*por* detener o asegurar): Asir.
 AMARRAR (quando se habla de embarcaciones, o asegurar con cuerdas):
 Amarrar. Atar con cuerdas.
 AMASAR: Sobar.
 AMASAR (el pan): Heñir.
 AMEDRENTADOR (*que* pone *grimo* o miedo): Terrífico.
 AMEIXA (marisco): Almeja.
 AMENTA (yerba): Mienta. Yerbabuena.
 AMOADO (*para* h[a]zer ostias o viscochos): Batido.
 AMOLAR: Amolar. Afilar.
 AMORMEIRADO (cargado de la cabeza): Azorrado.
 AMORMEIRARSE (cargarse de cabeza): Azorrarse.
 ANGARILLAS: Angarillas. Árguenas.
 ANGASO: Rastrillo. Mielga.
 ANIÑADOR (el huebo *que* se deja *para* ello): Ponedero.
 APUPAR: Popar.
 APURRAR: Azuzar.
 AREA: Arena.
 AREA (pedacito pequeño²⁸ de piedra, teja, *etc.*): China.
 AREA (*que* entra en el zapato y lastima el pie): Escrúpulo.
 ARGOLA: Argolla.
 ARGOLA (*para* candado, *etc.*): Armella.
 ARMADILLA: Armadijo.
 ARO (de cesto, caldero, *etc.*): Aro.
 ARO (del pozo o la guarnición²⁹ de su boca): Brocal. Puteal³⁰.

²⁸ Ms. *pequeno*.

²⁹ Palabra de lectura dubidosa, pero a definición do histórico Dicionario da Real Academia Galega parece confirmar esta lección ("Brocal. La guarnición de la boca de un pozo", cfr. s.v. ARO).

³⁰ "Brocal del pozo fatídico con una Ara encima, donde se ponían supersticiosamente los Jueces, a fin de que la Diosa Themis les inspirase las sentencias [...]” (cfr. *Diccionario de la Lengua Castellana, en que se explica el verdadero sentido de las voces, su naturaleza, y calidad, con las frases, o modos de hablar, los proverbios, o refranes, y otras cosas convenientes al uso de la lengua [...]. Compuesto por la Real Academia Española*, En Madrid. En la Imprenta de la Real Academia Española: Por los Herederos de Francisco de el Hierro, vols. I-VI, 1726-1739). En adelante, citáremolo como *Dic. Aut.*.

ARQUEAR (de cansado, y comunmente el caballo): Yjadear.
 ARREMETEDURA/ARREMETEMENTO: Amago.
 [ARRETEMENTO: Vid. ARREMETEDURA].
 ARREMETER (una *persona* a otra): Amagar.
 ARRENDO: Arrendamiento. Arriendo.
 ARRÓ: Acirate.
 ARROLAR: Mecer.
 ARROTAR/ALRROTAR: Eructar.
 [ARROTO: vid. ALRROTO].
 ARRUPIARSE (los cabellos, *por* espanto, terror, miedo, *etc.*: Erizarse los cabellos. Espeluznarse.
 ARTES (especie de red): Xábega o Xábega.
 ÁS DÚAS MANS (dar un golpe): A manteniendo.
 ÁS MA[N]S³¹ CHEAS (lo *que* se coje o da con amba[s] juntas: Almorzada.
 ASA: Asidero. Asidilla.
 ASCUA: Ascu. Brasa.
 ASEXAR: Acechar. Amaitinar.
 ASIMBRE (*para* fornar sobre él la bóveda): Cimbra.
 ASIRRAR: Azuzar.
 ASPA (en lo escrito): Tachón.
 ASPAR (lo escrito): Tachar.
 ASUBIAR: Silbar.
 ASUBÍO: Silbato.
 ATADEIRA (de paja con *que* se aprieta el manojito): Tramojo.
 ATADURA (de paja *para* el manojito): Tramojo.
 ATALLO (camino *que* va *por* el atajo): Trocha.
 ATURUXAR: Baladrazar.
 ATURUXO: Baladro.

[-C-]

CABAR (hacer riego o dar cabaduras *para* señalar *por* propio algún terreno o *para* otro fin): Amelgar.
 CABAR (sacar a las viñas la tierra *que* se arrimó a las cepas o escarnar éstas algo alrededor): Alumbrazar.
 CABASA: Calabaza.
 CABASO (calabaza grande *para* vino o agua): Calabaza. Calabazo.
 CABASO (*para* comer).

³¹ A forma *mas*, aínda que posíbel, parece un erro de escrita por *mans*, en coherencia co modelo lingüístico dialectal do autor (véxanse máis adiante *gran* e *grans*).

CABEZADA (golpe dado con la cabeza, especialmente una contra otra):
 Morrada.
 CABRITO (de más de seis mes[es], *que* no llega al año: Chibato. Choto.
 CABRITO (u otro animal de un año): Añal.
 CACHAS (de la rueca): Costillas.
 CACHAS (de la rueca en *que* se pone lo *que* se hila): Rocadero.
 CACHEAR: Registrar.
 CACHOS (de teja o *qualquier* especie de losa): Tejoleta. Tejuela.
 CACHOURIZO: Erizo.
 CADEIRA (el hueso³² de ella en el animal): Babada.
 CADILLO (porción de hilos de la urdidumbre): Cadillo. Portada.
 CADRADO (cosa quadrada): Anguloso.
 CADRIL (el güeso de él en el animal): Babada.
 CAER DE FOCIÑOS: Hocicar.
 CAGALLA: Cagar[r]uta.
 CAGARRÍA (en las caballerías): Viarasa.
 CAIREL: Galón. Bastoncillo.
 CAIXÓN: Cajón.
 CAIXÓN (dentro de *que* se ponen la lavanderas): Banca.
 CALDEADO (encendido *que* heche chispas o parezca blanco): Enalbado.
 CALDIL: Candil.
 CALDO, SACAR O CALDO: Escudillar.
 CAMALLÓN: Caballón.
 CAMALLÓN: Camellón. Camella.
 CAMARIÑA (alcoba *sobre* la escalera, *etc.*): Camareta.
 CAMIÑO: Camino.
 CAMIÑO (donde se juntan tres): Trivio.
 CAMIÑO (el *que* es atajo o *va por* el atajo): Trocha.
 CAMIÑO (*que* tiene altos y bajos, o es desigual): Batidero.
 CAMIÑO ESTREITO: Trocha.
 CAMIÑOS (tres caminos donde se juntan): Trivio.
 CAN (animal): Perro.
 CAN (perrillo pequeño): Gozque.
 CANASTRA (con su tapadera): Excusabaraja.
 CANDIL (el *que* se pone dentro del otro): Candileja.
 CANGA: Horca.
 CANGA: Tarangallo.
 CANGAR (las casas *para* texarlas): Xabalonar. Xabalconar.
 CANGO: Xabalón. Xabalcón.
 CANGOS: Asnas³³.

³² No ms. o *h* corrige un *g* anterior.

³³ Ms. *Asnos*.

CANGREXO: Cangrejo.
 CANGREXO (de río): Ástaco.
 CANIZO: Zarzo.
 CANO (de berza): Bohordo.
 CANSIÑO: Perrillo.
 CANTAR DOS GALOS³⁴ (*por* ser la media noche): Gallicinio³⁵.
 CANTEIROS (maderos sobre *que* están las vasijas): Poíno. Codales.
 CAÑEIRA: Estercolero.
 CAÑOTO (de árbol *que* queda después de cortado): Tocón³⁶.
 CAÑOTO (de berza): Bohordo.
 CAPA (de molino): Muela. Corredera.
 CAPAR: Capar. Labrar.
 CAPARUZA/CAPILLO (de paja o de otra cosa): Gallaruzza.
 CAPEALSO: Dintel.
 CAPILLADA (la cub[i]erta del zapato): Pella³⁷. Pala.
 CAPILO (de capa o otra ropa): Capirote.
 CARAFUNCHO: Divieso.
 CARAMUXO: Nácara.
 CARAMUXO: Caracol marino. Nácara.
 CARANTOÑA: Carátula.
 CARANTOÑA (fea): Carantamaula.
 CARBALLO: Roble.
 CARNEIRO: Carnero.
 CARNEIRO (padre): Morueco.
 CARPINTEIRO: Carpintero.
 CARQUEIXA: Carrasca.
 CARRANDEAR: Anadear.
 CARREIRA: Carrera.
 CARREIRO (el *que* se haze en la cabeza, quando se divide el cabelo):
 Carrera.
 CARREXAR: Acarrear. Conducir.
 CARREXÓN (*que* lleba el pan al horno y lo trahe): Anacalo.
 CARRIZO (pájaro): Paro.
 CASACA (de vestir): Sobrevesta. E[s]crocón.
 CASAS (las de los palomares *para* anidar): Hornilla.
 CASCA (de fruta u otra cosa): Cáscara.

³⁴ Ms. *gallos*, seguramente por lapso producido a causa do cruzamento co español.
 Cfr. n. 41.

³⁵ Ms. *Gillicinio*. Cfr. *Gallicinio*, no *Dic. Aut.*, fronte ás edicións modernas do dicionario da Academia Española, onde só aparece *Galicinio*.

³⁶ Ms. *Tacón*.

³⁷ Non conseguimos achar este vocábulo coa acepción esperada

CASCA (la interior de algunas frutas y legumbres, como de la almendra, guisante, *etc.*): Camisa.

CASCA (la *que* se sacó a la fruta): Monda.

CASPA (*que* se haze en las heridas): Escoriación.

CATAR (en la cabeza u otra parte): Espulgar.

CEBOLA: Cebolla.

CEBOLA (los hijos *que* hechan las viejas): Cebolleta. Babosa.

CEPO (de natividad): Nochebueno.

CESTA: Cesto.

CESTIÑO (de calzeta, costura, *etc.*): Tabaquillo. Tabaque.

CESTO: Cesta.

CESTO (de paja): Escriño.

CHABE: Llabe.

CHAQUETE³⁸ (juego): Tabla.

CHASCA (pájaro): Curruca.

CHEIRAR: Oler.

CHEIRAR (mal): Heder.

CHEIRAR (mal la carne): Husmar.

CHEIRO: Olfato.

CHEIRO (malo): Hedor. Hediondez. Hedentina.

CHEIRO (malo *que* tienen las carnes añejas): Husmo.

CHÍCHAROS: Guisantes.

CHÍCHAROS (cuadrados o medio cuadrados): Dientes de muerto. Almortas. Guijas.

CHIFRE (de capador): Castrapuercas.

CHISMEIRO/CHISMOSO (persona *que* lleba y trahe cuentos): Otacusta. [CHISMOSO: Vid. CHISMEIRO].

CHISTOSO (el *que* dice chistes con facilidad y gracia): Decidor.

CHOCA (gallina o otra ave): Lluca. Clueca.

CHOCA (prisión): Brete.

CHOCO (el güebo): Clueco.

CHOÍR: Cerrar. Tapar. Acotar.

CHOUSA: Cerradura.

CHOZA: Barraca.

CHUMBEIRA (rez *para* pescar): Esparavel.

CIFRA (en escribir, o escribir con señales³⁹ ocultos): Paleografía⁴⁰.

COBA (*to*bo o sitio en *que* se recoje o cría el oso): Osera.

COBERTOR (peludo): Frazada.

³⁸ Este vocábulo, presente nos dicionarios españois, é de dubidoso carácter galego, o mesmo que a variante *Xaquete*.

³⁹ Ms. *senales*.

⁴⁰ Ms. *Paligrafía* (?!).

COCA/COCO (que dan los robles): Bugalla. Agalla.
 COCIÑA: Cocina.
 [COCO: Vid. COCA].
 COCÓN: Espectro. Fantasma.
 COIRO: Piel.
 COITELO⁴¹: Cuchillo.
 COITELO (de punta corba): Falce.
 COLGADO (lo *que* está en las tiendas *para* detener la luz o disminuirla, a modo de toldo o cenefa): Amaestradura.
 COLLUDO (animal entero): Entero.
 COLONDRO: parece ser Cohombro.
 COMENZAR⁴² A FERBER: Alzar el hervor.
 COMPANGO: Vianda.
 COMPANGO (de miel, queso, azeite, *etc.*): Cundido.
 CONFUSIÓN (de muchas especies): Tripitrape⁴³.
 CONGOSTRA: Trocha.
 CONSELLO (*por* seducción o engaño): Prestigio.
 COPETE⁴⁴ (pedazo de cuero del zapato *que* cae *sobre* el empeine del pie): Polaca⁴⁵.
 COQUETA (gorro de paño o cosa semexante): Becoquín. Galocha.
 COQUETA (*que* se pone en la cabeza a las niños): Gambox.
 CORBO (ave): Cuervo.
 CORBO MARIÑO: Cuervo marino. Mergo.
 CORDEL: Cordel.
 CORDEL (de nivel o *para* nivelar): Tendel.
 CORDELEIRO: Cordelero.
 CORRE: Vardazca.
 CORREAZO: Vardascazo.
 CORRE-CANS: Perrero.
 CORREDOIRA: Trocha.
 CORREEIRO: Correero.
 CORTAMAR/AGULLA: Espolón.
 CORTELLO: Chiquero.

⁴¹ Ms. *coitello*. Cfr. n. 34.

⁴² Ms. *comerzar*, por lapso de escrita.

⁴³ Ms. *Tupetrape*. A forma *Tripitrape*, que non aparece nas modernas edicións do dicionario da Real Academia Española, onde só consta unha forma equivalente *Triquitraque*, documéntase no *Dic. Aut.* como "Conjunto de trastos ridículos, y de poca monta: y metaphoricamente se toma por la confusion de especies. Es del estilo familiar, y baxo" (cfr. s.v.).

⁴⁴ Vid. n. 38.

⁴⁵ "El copete ò vuelta del zapato, que cae sobre el empéine del pié, y suele ser de diferente color" (cfr. *Dic. Aut.*, s.v. POLACA).

CORTIZA: Corcho.
 CORTIZEIRA (árbol *que* da el corcho): Alcornoque.
 COSEDURA (el pan *que* se cuece de una vez): Cochura.
 COSEDURA (lo *que* se cuece, y el hecho de cocer): Cochura.
 COSIÑEIRA: Cocinera.
 COSIÑEIRO: Cocinero.
 COSTAL (de la madeja): Cuenda.
 COSTRA (*que* se haze en las heridas): Escoriación.
 COSTUREIRA: Costurera. Labranderá.
 COTA (de cuchillo, nabaja, *etc.*, que es la parte opuesta o contraria al filo): Cazo⁴⁶. Recazo.
 COTEXAR (*por* dar cornadas): Amurcar.
 CROQUE (golpe dado con la cabeza): Morrada.
 CUADA (caída): Tamborilada.
 CUBERTA: Cubierta⁴⁷.
 CUBERTA (de mesa): Carpeta.
 CUBERTA (*que* se pone sobre la silla y arreos de caballo de respeto, o *después* de apearse): Telliz.
 CUBERTURA: Cub[i]erta.
 CUME (de tejado): Caballete.
 CUNCA: Hortera. Cuenca. Conca.
 CUNCHA (la caballería *que* tiene una estrella en la frente): Careto. Careta.
 CUÑA (pieza *que* hechan los sastres en la faldilla de la espalda del bestido *para* formar un pliegue): Falbalá.
 CURANDEIRO: Medicaastro.
 CURRUCHO (sitio oculto): Ostugo.
 CURTIDOR: Curtidor. Noquero⁴⁸.
 CURUXA: Lechuza.

[-D-]

DEBAIXO DO BRAZO: Sobaco.
 DEBANADOR: Devanador.
 DEBANADORA: Devanadora.
 DEBANAR: Devanar⁴⁹.
 DEBANDOIRA: Devanadera.
 DECLARACIÓN (de guerra, el manifiesto *para* ello): Difidencia.

⁴⁶ Vid. n. 37.

⁴⁷ Entrada repetida.

⁴⁸ Entrada repetida.

⁴⁹ Entrada repetida.

DENTADA: Tarascada.
 DENTELLA: Faba. Haba.
 DEREITO: Derecho.
 DEREITO (*por* cara de tela, paño, *etc.*): Haz.
 [DESANGRAR: Vid. DESUMAR]
 DESEXADO: Deseado.
 DESOCUPADO (ocioso): Valdío.
 DESTERRO: Destierro. Confinación.
 DESTERRO (político o de temor al desterrado): Ostracismo.
 DESUMAR/DESANGRAR (la tierra, dar salida a las aguas): Avenar.

[-E-]

EMBROLLA (de muchas especies diferentes): Tripitrape⁵⁰.
 EMPEZAR A FERBER: Alzar el herbor.
 [EMPOLARSE: Vid. ESCALDARSE]
 EMPONLA: Ampolla.
 EMPONLA (de quemadura o de andar): Ampolla.
 ENCABEZAR (los árboles): Acotar.
 ENCONTRÓN (golpe *que* se da con el cuerpo): Empellón.
 ENCRUCILLADA: Encrucijada.
 ENCRUCILLADA (de tres caminos): Trivio.
 ENCRUCILLADA (junta de tres caminos): Trivio.
 ENFIADA (de hilo, seda, *etc.*): Hebra.
 ENLAGAR (el lino): Embalsar.
 ENLORDADO: Cazcarriento.
 INSERTAR (*por* empezar a gastar *alguna* cosa): Decentar.
 ENTERTARSE (*por* llagarse el enfermo o el viejo, o entrecoserse el niño): Decentarse.
 ENSILBEIRADURA: Barda.
 ENSILBEIRAR: Bardar.
 ENSIRRAR: Azuzar.
 ENTOBARSE (el conejo o otro animal): Amadrigarse.
 ENTRECOSSEDURA: Colisión.
 ENTRECOSSEDURA: Sahorno.
 ENXURRO (de agua): Aluvión.
 ERGUER: Levantar.
 ESCALDARSE/EMPOLARSE: Ampollarse.
 ESCALO: pare[ce] ser carpa.
 ESCARRANCHARSE: Esparrancarse.
 ESCOFADURA: Reconcomio.

⁵⁰ Vid. n. 43.

ESCOFARSE: Reconcomerse.
 ESCOITAR: Escuchar.
 ESCOITAR/ACEXAR (con cuidado): Avizar.
 ESCORA: Tentemozo.
 ESCORREDIZO (como la anguila, *etc.*): Ecurridizo.
 ESCORREDURA (lo *que* escurre de *alguna* vasija): Ecurriduras.
 ESCORREGADOIRO: Resbaladero.
 ESCORREGAR: Ecurrir. Resbalar.
 ESCORRER (alguna vasija): Ecurrir.
 ESCOUPRE: Escoplo.
 ESCUMA: Espuma.
 ESCUMA (del jabón *para* hazer bolas): Bálago.
 ESCUMA (gorda o abultada): Babaza.
 ESCUMAR: Espumar.
 ESFRANGULLAR: Migar.
 ESGADELLADO (tener descompuestos los cabellos): Espeluznado.
 ESGADUÑAR: Arañar. Arpar.
 ESGALLESTAR (hazer tiras o pedazos alguna ropa o otra cosa): Rasgar.
 Arpar.
 ESGARRO: Gargajo.
 ESMOCAR: lo mismo *que* ESPABILAR.
 ESPABILADEIRAS: Tijeras. Tenacillas. Tenacicas. Espabiladeras.
 Despabiladeras.
 ESPABILAR: Espabilar. Despabilar.
 ESPADELA: Espadilla.
 ESPADELAR (el lino): Espadar.
 ESPANTALLO: Espantajo.
 ESPANTALLO (de figura de hombre): Bausán.
 ESPIGA (de mijo): Mazorca. Panoja.
 ESQUENSA: Olvido. Descuido.
 ESQUENSA (*por* tener un hijo): Desliz. Descuido.
 ESQUENSER: Olvidar.
 ESQUINADO (lo *que* tiene quadras): Anguloso.
 ESTADULLO: Estadoño. Estaca. Estadojo.
 ESTALAR/ESTOIRAR/ESTOUPAR: Estallar.
 ESTALO: Estallido.
 ESTANQUE (de tabaco): Tabaquería.
 ESTANQUEIRO (de tabaco): Tabaquero.
 ESTANQUILLEIRO (de tabaco): Tabaquero.
 ESTANQUILLO⁵¹ (de tabaco): Tabaquería.
 ESTEIRA: Estera⁵².

⁵¹ Este vocábulo aparece no *Dic. Aut.* como diminutivo de *Estanco*. Vid. n. 38.

ESTEIRA (de cañas): Zarzo.
 ESTEIRA (la tira o lista de *que* se haze): Pleyta.
 ESTENDER: Tender.
 ESTERCO (de palomas): Palomina.
 [ESTOIRAR: Vid. ESTALAR].
 ESTORNELA: Estornija. Tala.
 ESTORNIÑO (ave): Estornino.
 [ESTOUPAR: Vid. ESTALAR].
 ESTRELLADA (la caballería *que* tiene una estrella en la frente): Careto.
 ESTREMA (división de güertas, hortalizas, *etc.*): Tablar.
 ESTREMA: Ve ARRÓ.
 ESTRIBEIRA (de zapatero): Tirapié.
 ESTRIBO (de pared): Espolón.
 ESTROBO: Escálamo.
 ESTROBOS: Estrobos.

[-F-]

FABA: Faba. Haba.
 FACER (burla, dando golpes o de otra suerte): Popar.
 FACHEIRO (de pajas): Mellón.
 FACHOS (la hoguera *que* hazen de señal): Almenara.
 FACHUCO (de pajas): Mellón.
 FACOCO o FACOCOS (*por* los me[n]drugos de pan o zoquetes *que* se dan de limosna): Gallofa.
 FALLA⁵² (el capillo *que* se pone a los niños en la cabeza): Gambox.
 FALTA (*que* hai en los sembrados): Estar amelgados.
 FALTRIQUEIRA: Faldriquera. Faltriquera. Bolsillo.
 FANTASMA: Fantasma. Espectro.
 FARTA: Hartazgo.
 FARTARSE: Hartarse.
 FEDELLO (animal entero): Entero.
 FEHEITO: Helecho.
 FEIXE (de lagar, la piedra *que* sirve de peso): Pilón.
 FEIXE: Haz.
 FENTO: Helecho.
 [FERBEDURA: Vid. FERBOR]
 FERBER: Hervir.
 FERBOR/FERBEDURA: Hervor.

⁵² Esta entrada, incompleta e riscada, aparece tamén incluída na letra C.

⁵³ Este vocábulo aparece nos dicionarios da Real Academia Española como prenda feminina. Vid. n. 38.

FERBURA: Hervor.
 FERRETE (echarlo): Clavetear.
 FERRETE (*que se hecha a los cordones*): Herrete.
 FERRO DO MONTE: Barra.
 FERROS (en *que se ponen las aciones de los estribos*): Arriceses⁵⁴.
 FESTA: Fiesta.
 FESTAS (hacerlas⁵⁵ a los niños, manoseándolos): Popar.
 FIBILLA: Hebilla.
 FIEL (de puerta, *que está para registrar o cobrar*): Portalero.
 FIESTRA (de aguja): Hondón.
 FILAS (de cepas *que hai en las viñas*): Liños⁵⁶.
 FILLASTRO, FILLASTRA: Alnado, Alnada.
 FÍO: Hilo.
 FÍO (la parte *por* donde corta el cuchillo, nabaja, *etc.*): Filo.
 FITAR (con riego o cabaduras *algún* terreno): Amelgar.
 FOCHANCO (hecho *por* las avenidas o *corrientes* de agua): Barranco.
 Barranca. Barrancal.
 FOFO: Abalado.
 FOGAXE (las llagas de los niños en cara y cabeza): Lactumen.
 FOGUEIRA: Hoguera.
 FOGUEIRA (*que hazen por* señal los fachos o otras gentes de atalaia del enemigo): Almenara.
 FOL (*que trahen los pobres colgado para recoger la limosna*): Burjaca.
 FOLLA: Hoja.
 FOLLA (caída de los árboles): Hojarasca.
 FOLLA (de la vid): Pámpana.
 FOLLA (hecharla los árboles): Hojecer.
 FONDO (de pipa): Témpano.
 FONDOS (de pipa, la rañura en *que se aseguran*): Xable.
 FORMIGA: Hormiga.
 FORMIGA (con alas *por* el otoño): Aluda.
 FORNADA: Hornada.
 FORNAXE (lo *que se da a la hornera*): Hornage.
 FORNEIRO: Hornero.
 FORNILLA: Hornilla.
 FORNO: Horno.
 FORRA (piedra en *que se afianza la palanca*): Hipomoclio.
 FOSAR: Hocicar. Hozar.

⁵⁴ Ms. *Atriceses*.

⁵⁵ O *r* corrixe un *n* previo, condicionado por *que se*, riscado, que fora escrito inicialmente.

⁵⁶ Ms. *linos*.

FOSIÑOS: Hocicos.
 [FOSTREGA: Vid. FUSTRIGA].
 [FOSTREGADA: Vid. FOSTREGAZO].
 FOSTREGAZO/FOSTREGADA: Vardascazo.
 FOUCE (poda con astil largo *para* cortar tojos o ramas de árboles): Cimb-
 bara.
 FOUCIÑO (*para* cojer ierba, trigo, *zenteno*, *etc.*): Dalle.
 FOULA (la arina *que* buela): Harija.
 FOUSE (*que* se pone en un palo *para* cortar cosas fuertes): Podón⁵⁷.
 [FOUSIÑO: Vid. FOUSIÑA].
 FOUSIÑA (*que* es la *que* tiene dientes como sierra): Hoz.
 FOUSIÑA/FOUSIÑO: Hoz. Hocino. Falce.
 FRANGULLA: Migaja.
 FREBA (la de la carne, jamón, *etc.*, y aquellas hebritas delgadas de ello):
 Hebra. Brizna.
 FREGAR (lino o otra cosa *semexante*): Sobar.
 FRUNGALLA: Migaja.
 FUNGALLA: Migaja.
 FUNGUEIRO: Estadoño. Estaca. Estadojo.
 FURCO (medida): Xeme.
 FUSO: Huso.
 FUSTRIGA/FOSTREGA: Vardasca.

[-G-]

GADELLO (de lana o pelo⁵⁸ enredado): Vedija.
 GAFAR (oler mal): Heder.
 GAITA (*que* se haze de la ierba alcacer): Avena. Zampoña⁵⁹.
 GAIVOTA (ave): Gaviota.
 GALADAS (del pescado): Agallas.
 GALEADURA (aquella gota del huebo): Galladura.
 GALEAR: Gallear.
 GALILLO: Gallillo.
 GALIÑA: Gallina.
 GALO: Gallo.
 GANCHO (del candil, o otro de hierro): Garabato.
 GANDRA: Naba⁶⁰.
 GARABULLADA (menuda): Támaras.

⁵⁷ Ms. *Podén*.

⁵⁸ Ms. *pello* (lapso talvez provocado por *Gadello*).

⁵⁹ Ms. *Zampona*.

⁶⁰ Entrada repetida en plural.

GARABULLOS (menudos): Támaras.
 GARAFETEAR (el cordel con *que* se haze): Cazumbre.
 GARAFETEAR (las vasijas del vino): Cazumbrar.
 GARDA (de cruz en la llabe): Rodete.
 GARDA (de la llabe): Guarda.
 GARDAS (de la llabe, el corte largo *que* las coge todas, o el paletón enteramente): Rodaplancha.
 GARDAS (la parte de la llabe que tiene los cortes): Paletón.
 GARFIOS: Garfios.
 GARFIOS (en la vid, calabazos, guisantes, *etc.*): Tijereta.
 GARFOS: Garfios.
 GATEADO⁶¹ (lienzo, paño, *etc.*): Barrado.
 GATEAR (echar gatos de hierro): Lañar.
 GATEIRA (el sitio a donde se recoge el fuego y ceniza): Hogar.
 GATO (animal): Gato.
 GATO (de hierro con *que* se unen⁶² dos piedras o otra cosa): Laña. Grapa.
 GAZO (de ubas *que* se saca del racimo): Carpa.
 GOMO (de árbol o planta): Pimpollo.
 GORGULLO: Gorgojo.
 GORRO (de paño o cosa semejante): Becoquín. Galocha⁶³.
 GRADAR: Gradar.
 GRADE: Grada.
 GRAMALLEIRA: Caramilleras.
 GRAMAR (el pan): Heñir.
 GRAN: Grano.
 GRANS: Granos.
 GRANS (esparcidos *por* el suelo): Barreduras.
 GRILO (insecto): Grillo.
 GRILO (prisión): Brete. Grillete. Grillo.
 GRIMO: Grima. Miedo.
 GUARDA (de puerta, o *que* está a la puerta de algún pueblo *para* registrar o cobrar los derechos): Portalero.
 GUERRA (el manifiesto *para* su declaración): Difidencia.
 GURUMELO (*que* hecha la cebolla, ajo, zenteno, *etc.*): Tallo.

[-H-]

HENCHER: Henchir. LLenar.

⁶¹ Ms. *Geteado*. Interpretámolo como erro, aínda que unha forma *gueteado* sería posíbel por asimilación; mais non parece que Payzal queira en ningún momento reflectir a gheada. O mesmo acontece máis adiante con *Leba e trag[u]e*.

⁶² Ms. *unas*.

⁶³ Ms. *Golocha*.

HENCHER (las fundas): Enfundar.
HICHÓ/HICHOTE (*para cojer las perdices vivas*): Orzuelo.
HI[L]BÁN⁶⁴: Hi[l]bán. Basta.
HILBANAR: Hilbanar. Bastear.

[-L-]

LABERCA (pájaro): Cugujada.
LABRADOR (de poca labranza o tierra): Labrantín.
LABREGO: Labriego.
LADRAR (mucho los perros): Ladra.
LADRÓN (aquel sarmiento de la parra *que* sale del tronco y no de la verdadera vara): Esforrocino.
LAGARTEIRO (ave): Cernícalo.
LAMA: Lodo. Cieno.
LAMA (*que* queda de las aguas y del profundo de los cimientos de obra): Légamo.
LAMEIRA: Barrizal.
LANDRA: Bellota.
LAREIRA: Hogar.
LARGUEIRO (los palos largos del marco de puerta, bentana o cama): Larguero.
LAZADA: Lazada.
LEBA E TRAG[U]E⁶⁵ (la persona *que* lleba y trahe cuentos, chismes y enredos, y vive de ello): Otacusta.
[LEBANTAMENTO: Vid. LEBANTE]
LEBANTAR A FERBURA: Alzar el hervor.
LEBANTE/LEBANTAMENTO (confusion de gente y voces): Tremolina.
LEBRE: Liebre.
LEBRE (pequeña o nueba): Liebrastón.
LEIRA: Heredad.
LEITARUGA: Chicoria.
LEITUGA: Lechuga.
LEITUGA DOS PORCOS: Chicoria.
LENDIA: Liendre.
LENTO (el fruto o otra cosa *que* no está mui seca): Liento.
LEÑA (la menuda con *que* se enciende): Hornija.
LESMA: Babosa.
LESMIÑA: Babosilla.

⁶⁴ A presencia de *hilbanar* a continuación, tanto en galego como en español, parece xustificar como lapso a ausencia de *l*.

⁶⁵ Vid. n. 61.

LIÑA (hilo *para* coser): Hebra.
 LISOS (pieza del telar): Viaderas.
 LODOSO (el agua, etc.): Heciento.
 LOMBRIGA: Lombriz.
 LONDRA: Nutria.
 LONTRA: Nutria.
 LORDAS (en la capa o en otra cosa): Cazcarrias.
 LORDENTO: Cazcarriento.
 LOUSA (de barro, como pucheros, *etc.*; la alacena en *que* se guarda):
 Barrera.
 LOUSA: Loza.
 LUME: Lumbre.
 LUME (*que* hazen *por* señal los fachos o gente *que* está de atalaia *por*
 causa del enemigo): Almenara.

[-M-]

MACEIRA (en *que* se da de comer y beber a los animales, y particular-
mente a los cerdos): Gamella.
 MACHORRA: Machorra.
 MAINIÑA (la baca u otra qualquiera hembra *que* no concibe): Machorra.
 MALLAR (fruto o otra cosa): Sobar.
 MANADA (de cerdos): Piara.
 MANDALETEIRO (el *que* se ejercita en llebar recados y cargas): Ga-
 napán.
 MANDIL: Mandil. Ava[n]tal. Zeva[n]tal. Escusalí.
 MANOXO: Manojó.
 MANTA (peluda): Frazada.
 MANTELO (de vestir): Lo mismo *que* MANDIL.
 MARAÑA: Madeja.
 MARCAR (la tierra): Alindar.
 MARCO (de puerta o bentana, *que* se forma de largueros y cabios):
 Marco.
 MARRA (de partir piedras): Marra. Almádana.
 MARRA (falta *que* hay en los sembrados): Estar amelgados.
 MARRA (por la falta): Marra. Falta.
 MARXE (de *zenteno*, trigo, *etc.*; la *parte* vaja o riego): Surco.
 MARXE (la parte elevada en *que* se siembra el trigo, *zenteno*, *etc.*):
 Amelgar.
 MARXEAR (hazer los surcos al *zenteno*, *etc.*): Amelgar.
 MASA (*para* hazer ostias o vizcochos): Batido.
 MASADURA (de golpe *que* hunde o comprime): Magulladura.

MASADURA (*que se eleba por golpe recibido; ve la palabra POTE*):
 Tolondro. Tolondrón.
 MASAR: Sobar.
 MASAR (el lino, cáñamo⁶⁶, *etc.*): Agramar. Macerar.
 MASAR (hundiendo o comprimiendo): Magullar.
 MASAROCA: Mazorca.
 MASAROCA: Mazorca. Husada.
 MATERIA (la de las heridas o llagas): Materia. Pus.
 MATERIA o SANGRE MASADA: Podre.
 MATRÁCOLA: Carraca.
 MATULA: Torcida.
 MEDA: Hacina.
 MEDA (de paja o fruto en ella): Almear⁶⁷. Almiar.
 MEDIA (el rollo *que se haze de la parte que sobra*): Barulé⁶⁸.
 MEDICIÑEIRO: Medicastro.
 MÉDICO (malo): Medicastro.
 MEDIDA (cinta tocada a *alguna* ymagen): Estadal.
 MEDO: Fantasma. Espectro.
 MELGACHO: Melgacho. Lixa. Pinta roja.
 MELRRO: Mirlo.
 MELRRO (de aguas): Pardal.
 MERA: Melera.
 MERDA: Mierda.
 MERDA (de paloma): Palomina.
 MERDA (del perro): Canina.
 MERDA DE GALIÑA: Gallinaza.
 MESTURAR: Mezclar.
 MESTURAR (los líquidos): Merar.
 METERSE HASTA AS CACHAS, HASTA O PESCOZO, *etc.*: Meterse
 hasta las trencas.
 MEXOCA: Ampolla.
 MINISTRO (gefe de los otros ministros): Barrachel.
 MIÑOCA: Lombriz.
 MIOLO: Migajón.
 MIRAR (con atención y cuidado): Amaitinar.
 MÓ: Muela.
 MÓ (del molino): Muela. Corredera.
 MÓ (*que se llama del juicio por nacer tarde*): Cordal.

⁶⁶ Ms. *canamo*.

⁶⁷ "ALMEAR, o ALMIAR" (cf. *Dic. Aut.*, s.v.)

⁶⁸ É un galicismo antigo en español, procedente do fr. *bas roulé*, actualmente *virulé*.

MOCO (el *que* procede de fluxión y se seca en la nariz como especie de callo): Pólipo.
 [MOLIDA: Vid. MOLIDO].
 MOLIDO (pañó viejo *para* limpiar): Rodilla.
 MOLIDO o MOLIDA (redonda, *que* se pone debaixo del cesto o de otra cosa *que* se lleba en la cabeza): Rodete.
 MONCIÑO (el muchacho de sacristía): Acólito.
 MONCIÑO (*que* lleba el cirial en la *yglesia*): Ceroferario.
 [MONLLA: Vid. MONLLO].
 MONLLO/MONLLA (de *zenteno*, sarmientos, *etc.*): Gabilla.
 MORDEDURA: Tarascada.
 MOREA (pescado): Murena.
 MORMEIRA (cargazón de cabeza): Azorramiento.
 MOROSA: Terrero.
 MORTAL (adj., como golpe mortal, *etc.*): Exicial.
 MOSTRA: Muestra.
 MOSTRA (*que* se *tiene presente* para imitar): Dechado.
 MOUCHO (ave): Mochuelo. Alucón.
 MUÍÑO: Molino.
 MUÍÑO (su pie): Solera.
 MULO (*por* el *que* es chamado y sobre si): Cazurro.
 MURCIO (olfato malo de las carnes): Husmo.
 MURO (*que* divide, cierra o rodea el atrio): Barbacana.
 MUSGO: Toba.

[-N-]

NABALLA: Nabaja.
 NABALLA (de punta corba): Falce.
 NASA (de mimbres o de hilo): Buitrón.
 NATA (de la leche): Tona.
 NEBIÑA (especialmente de nabos): Nabina.
 NEGRA: Divieso.
 NEMBRO (de puerta o bentana): Jamba.
 NENTELLA: Faba. Haba.
 NESTES: En estos⁶⁹.
 NEVIÑA (de rábanos): Rabaniza.
 NIÑO: Nido.
 NIÑO (en *que* ponen las gallinas): Ponedero.
 NÓ (*por* nudo): Nudo.
 NOGUEIRA (árbol): Nogal.

⁶⁹ Esta voz aparece na letra E, coa entrada en español e a equivalencia en galego.

NOS (fruta): Nuez.

NOVELEIRO (persona *que* lleba y trahe cuentos, chismes y enredos, y vive de ello): Otacusta.

NOVELO: Ovillo.

NUDO: Nudo.

[-O-]

OLLOMOL (pescado): Breca. Breque.

ORRIO: Hórreo.

OSA (animal, la hembra del oso): Osa.

OSIÑO (oso pequeño, el cachorro de la osa): Osesno.

ÓSO: Hueso.

OSO (animal): Oso.

ÓSOS (con *que* tocan los muchachos): Tarreñas.

OSQUIA (de huso, *etc.*): Mueca. Muesca.

OSTRA: Ostra.

OSTRÓN: Ostro.

OURISO/OURISO-CACHO: Erizo.

[OURISO-CACHO: Vid. OURISO].

OURO: Oro.

OUTEAR: Otear.

OUTEIRO: Otero.

[-P-]

PAA (del horno *para* hechar el pan): Pala.

PALAMIO: Noque.

PALANCA: Alzaprima.

PALETA (de dar cal): Palustre.

PALETA (la de los canteros de dar cal): Palustre. Paleta.

PALIETARIA (hierba; el diccionario castellano en la voz *Alba*, *haquella del río trahe esta voz, que no está en su lugar*): Parietaria⁷⁰.

PALLA: Paja.

PALLA (entera de *zenteno* u otra cosa): Bálago.

PALLA (la entera o colma de *zenteno*, la de trigo, *etc.*): Bálago.

PALLAL: Balagar.

PALLEIRO (de paja entera): Balaguero.

PALLEIRO (de paja o meda): Almear. Almiar.

PALLEIRO (el *que* se haze de paja): Almear. Almiar.

PALLEIRO (montón de paja): Balaguero.

⁷⁰ Ms. *Paletaria*.

PALLEIRO (montón de paja, ierba seca, *etc.*): Balagar. Bálago.
 PALMADA (en la cabeza o espaldas): Tamborilada.
 PANCHOS (pescado): Fregolino⁷¹.
 PANO (con *que* se cubre el atril): Atrilera.
 PANO (para las babas): Babadero. Babador.
 PANO (*que* se pone a los niños en la cabeza): Gambox.
 PANSA ARRIBA (caer, dormir, *etc.*): De memoria.
 PAPO ARRIBA (dormir, caer, *etc.*): De memoria.
 PAREDE: Pared.
 PAREDE (*que* divide, cierra o rodea el atrio): Barbacana.
 PASAL (piedra *para* pasar río o regato): Pasadera. Pasadero.
 PASEANTE: Paseante. Azotacalles⁷².
 PASEAR (vagando): Barzonear.
 PASEO (ocioso): Barzón.
 PATA ROXA (pescado): Pinta roja. Lixa.
 PAU: Palo.
 PAU (en *que* se raía o señala *para* contar): Tarja.
 PAU DE ESTORNELA: Marro.
 PAU DE FERRO: Barra.
 PAUS (con *que* tocan los muchachos): Tarreñas.
 PÉ: Pie.
 PÉ (de molino): Solera.
 PÉ (el bagazo jun[to] en el lagar *para* esprimirlo): Noque.
 PEDIDOR (de limosnas *para* alguna obra pía): Bacinero. Bacinador.
 Demandante.
 PEDIR (limosna *por* andar holgando): Gallofear.
 PEDOIROS (del tintero): Cendales. Gropos.
 PEDOIROS (los del tintero): Algodones.
 PEDRA: Piedra.
 PEDRA (de los dientes o sarro): Toba.
 PEDRA (en *que* se afianza la palanca): Hipomoclio.
 PEDRA (grande separada sobre si): Tormo.
 PEDRA DE LAGAR (*que* sirve de peso para *que* cargue la viga): Pilón.
 [PEDRA MIÚDA: Vid. PEDROGULLO].
 PEDRO PÉREZ (la morcilla grande *que* se haze): Obispillo.
 PEDROGULLO/PEDRA MIÚDA (*moitasuntas*): Rocalla.
 PEGADA (estar una leira a otra): Alindar.
 PEITUGASO: Pechugón.
 PELEXO: Piel.
 PELEXO: Pellejo. Cutis.

⁷¹ Vid. n. 37.

⁷² Ms. *Azotacallos*.

PELEXO (de entre la pierna y la barriga de la bestia u otro animal):
 Babilla.
 PELOURO: Guija.
 PENA (pieza del rodezno del molino): Paleta. Álabe.
 PENEIRA (de especies, medicinas, tabaco, *etc.*): Tamiz⁷³.
 PESA (la *que* sirve de peso en la romana): Pilón.
 PESADILLA (*que* se pone de noche sobre el corazón): Yncubo.
 PESADO (tomar pesado el vino): Ahilarse.
 PESCOSO: Pescuezo.
 PESCOSO (del pie): Empeine.
 PESCOSÓN: Pestorejón.
 PESCOZO (la parte del⁷⁴ buei en *que* se pone el yugo): Cerviz.
 PESTANA: Pestaña.
 PESTENEXAR: Pestañear.
 PESTILLO: Pestillo.
 PETA/PICARAÑA: Piqueta.
 PETO (para quartos): Alcancia. Hucha. Olla ciega.
 PETO (*por* faltriquera): Faldriquera. Faltriquera. Bolsillo.
 PEZCOSO: Pescuezo.
 PÍA (de baptismo, el sitio en *que* está): Baptisterio⁷⁵.
 PÍA (en *que* se da de comer y beber a los animales): Gamella.
 PÍA (de fuente): Taza. Pila.
 PÍA (grande de fuente): Pilón. Tazón.
 [PICARAÑA: Vid. PICA].
 PICHETA/PICHEL: Galleta.
 [PICHEL: Vid. PICHETA].
 PINCERNA: Pertiguero.
 PIÑA (de ubas): Racimo.
 PÍO (*por* pila grande de fuente): Pilón. Tazón.
 PÍO (de curtir)/PALAMIO (de curtir): Noque.
 PIPA (de fumar, la parte en *que* se le hecha el tabaco): Tabaquera.
 PITA CEGA (juego de los muchachos): Gallina ciega.
 PITACEGA (*que* es aquella que anda sobre el agua, de hechura o figura de araña): Tejadera. Escribano del agua.
 PLATO (en *que* se pide limosna): Bacinilla. Bacineta. Bacinica.
 PODA (instrumento *para* podar): Podadera.
 POLAINA: Polaina.
 POLAINA (la *parte* de ella *que* cubre la hebilla): Guardapolvo.
 PONTE: Puente.

⁷³ Antes desta entrada, aparece o vocábulo *peneira*, sen equivalencia en español.

⁷⁴ A continuación de *el*.

⁷⁵ Antes desta entrada aparece *Pia de Baptismo* sen equivalencia en español

PONTE (pequeña)/PONTE DE PAÙ/PONTILLÓN: Pontón.
 [PONTE DE PAU: Vid. PONTE].
 [PONTILLÓN: Vid. PONTE].
 POÑEDOR: Ponedor.
 POÑEDOR (de *medo* o *grimo*): Terrífico.
 POÑER: Poner⁷⁶.
 POÑER⁷⁷ (gatos de hierro): Lañar.
 PORCO: Puerco. Cerdo. Marrano.
 PORCO DA CEBA: Cerdo de muerte.
 PORCO DE CRÍA: Cerdo de vida.
 PORCO ESPÍÑO: Erizo.
 PORQUERÍA: Bascosidad.
 PORQUÍÑO: Marranillo. Cerdillo. Gorrín.
 PORTO DOS CARROS (sitio *por* donde se pasa el río o regato⁷⁸): Vado.
 POSO (*para* enlazar el lino): Embalsadero.
 POSTIGO: Corredera.
 POSTIGO DA PORTA: Corredera. Saetera.
 [POSTURA: Vid. PUXA].
 POTE (de golpe en la cabeza): Burujón.
 POTE (el bulto *que* se levanta en la cabeza por llevar algún golpe): Porcino.
 POTE (*que* se lebanta *por* golpe recibido): Chichón.
 POTE (*que* se lebanta *por* golpe recibido): Tolondro. Tolondrón.
 PREMEDEIRA (pieza del telar): Cárcola⁷⁹.
 PRENÓSTICO/PRONÓSTICO: Almanak. Pronóstico. Calendario.
 PRESA (de agua): Esclusa.
 PRESA (en río o regato para sacar agua): Azud. Espaldón. Azut.
 PRESUÑA (*por* la uña *que* se saca al cerdo o otro animal al tiempo de pelarse): Carnicol.
 PRIXEL: Perejil.
 [PRONÓSTICO: Vid. PRENÓSTICO].
 PULSERA⁸⁰: Armella. Bracelete.
 PUNTEIRA (la vara *que* se pone en la caña de pescar): Rabiza.
 PUNTEIRA (varilla *que* se pone en la punta de la caña de pescar): Rabisa.
 PUÑADO (*por* lo mismo de las dos manos juntas, *etc.*): Almorzada. Almosta⁸¹.

⁷⁶ Entrada repetida.

⁷⁷ Ms. *Poner*.

⁷⁸ No ms. *etc.*, riscado.

⁷⁹ Entrada repetida.

⁸⁰ ¿Erro por *pulseira*?

PUÑOS (*por* las dos manos juntas, llenas de *qualquier* cosa): Almosta.
Almorzada.
PUÑOS o PUÑADO (lo *que* cabe en las dos manos juntas): Almuerza.
PUXA/POSTURA (*que* se haze cuando [a]y remates): Puja. Postura. Hacimiento.

[-Q-]

QUEIMOSA: Divieso.

[-R-]

RABADILLA: Rabadilla.
RABADILLA (de las aves): Obispillo.
RABELO: Rabón. Curto.
RABO (de pera u otra fruta): Pezón.
RABUÑAR: Arañar. Arpar.
RACHAR (hazer tiras o pedazos ropa, *etc.*): Rasgar. Arpar.
RAIA (aspa o testadura de lo escrito): Tachón.
RAIA (*que* se pone al fin del renglón, quando queda dividida o *por* acabar la voz): División.
RAIAR (aspar o testar lo escrito): Tachar.
RAÍZ: Raíz.
RAÍZ (de árbol *que* queda después de cortado): Tocón⁸².
RAMALLOSA (*que* sirve de muro): Seto.
RAMOS (el muro *que* se haze con ellos): Seto.
RANCEARSE: Columpiarse.
RANCEHEIRA: Columpio.
RANDEARSE: Columpiarse.
RANDEHEIRA: Columpio.
[RASCADOR: Vid. RASCÓN].
RASCAR (limpiar las caballerías): Almohazar.
RASCÓN (con *que* se limpian las caballerías): Almohaza.
RASCÓN (de hierro *para* limpiar las caballerías): A[l]mohaza.
RASCÓN (de limpiar las caballerías): Almoaza.
RASCÓN/RASCADOR (cepillo redondo de cerdas *para* limpiar los caballos): Bruza.
RASPA: Badil.
RASTRO (en *que* se lleba piedra, madera, *etc.*): Narria. Mierra.

⁸¹ "La cantidad de trigo, ú de otra cosa que puede caber en las dos manos juntas arqueándolas. Es voz antiquada de Aragón, que modernamente se dice Mosta, ó Muestra" (Cfr. *Dic. Aut.*, s.v.).

⁸² Ms. *Tacón*.

RASTRO (en *que* se lleban piedras o otras cosas): Narria. Mierra.
 RAXO DE PORCO (o de otro animal): Yjada.
 REBEIRAS (lo *que* se saca al trigo o *zenteno* quando se limpia):
 Acribaduras.
 REBOLA: Rasero.
 REBOLTO: Rebuelto. Heciento.
 RECHONCHO (hombre pequeño y gordo): Recoquín.
 REFOLLO (*por* las bueltas *que* haze el aire): Vórtice.
 REFOLLOSO (*por* el remolino *que* haze el aire o el agua): Vortiginoso.
 REGATEADURA (compra de huebos, gallinas, *etc.*, *que* se haze *para*
 bolber a vender): Recova.
 REGATEIRA (*que* compra *por* los lugares): Recovera.
 REGO (el surco *que* se haze en los *zentenos*, trigos, *etc.*): Surco.
 REGO (*que* hazen los aguaceros o corrientes de aguas): Badén.
 RELICARIO: Patena.
 REMACHAR (las puntas de los clabos): Robrar.
 REMUÍÑO: Remolino.
 REMUÍÑO: Vórtice.
 REMUÍÑO: Remolino. Vórtice.
 REMUÍÑO (de polbo): Remolino. Tolvanera. Vórtice.
 REMUÍÑOSO (*por* el remolino *que* haze la agua o aire): Vortiginoso.
 RENDER (como la linaza, el vino, *etc.* [...], o sale más de lo *que* se pen-
 saba): Cundir.
 REPINICOQUES (adornos en las empanadas o pasteles): Repulgo
 REQUESTA (tomar *satisfacción*): Recombención.
 RESCALDO: Rescoldo.
 RESPIGO: Respigón. Padrast[r]o.
 RESPIGO (el pellejo *que* se levanta junto a las uñas): Padrast[r]o.
 RESTA o RESTRA: Ristra.
 RESTELAR: Rastrillar.
 RESTELO: Rastrillo.
 [RESTRAS: Vid. RESTA].
 RESTROLLO (lo inferior y duro de la paja): Tramojo.
 RETELLAR: Tejar.
 RETRANCA: Ataharre.
 REVEIRAS (las escabaduras o limpias del *zenteno*, *etc.*): Granzas.
 REXÓN: Chicharrón.
 RIFAR: Reñir.
 RIPA: Ripia.
 ROCA (*para* hilar): Rueca.
 RODEIRA: Carril.
 RODEIRA: Rodada.
 RODEIRA (de carro): Rodada.

RODICIO: Rodezno.

RODUCIO: Rodezno.

ROLETE (palos pequeños sobre *que* se lleban cosas de peso rodando):
Rodillo.

ROLLO (*que* se haze de la media que sobra): Barulé⁸³.

ROMANA (la pesa *que* en ella sirve *para* señalar el peso): Pílon.

ROQUEIRO (con *que* se asegura lo *que* se hila): Cucurucho.

ROSADURA: Colisión.

ROXELO:

RUTA: Rauta.

⁸³ Vid. n. 68.

[SÁBALO: Vid. SABLE].

SABÁN: Sábana.

SÁBENA: Sábana.

SÁBENA (o otra cosa *que* sirve de cortina a la puerta de la taberna): Carpeta.

SABENLA (pescado): Saboga.

SABLE o SÁBALO (pescado): Sábalo.

SABUGUEIRO: Saúco.

SACAR O CALDO: Escudillar.

SAMBESUGAS: Sanguijuelas.

SAMBIJUELAS: Sanguijuelas.

SAMBORCA (pescado): Saboga.

SAMURDO (*por el que* es callado y sobre si): Cazurro.

SANGRE MASADA: Podre.

SAPATO (el pedazo *que* cae sobre el empeine): Polaca⁸⁴.

SARAMAGO: Xaramago.

SARRIO: Sarro.

SARRIO (de los dientes): Toba.

SEÑAL (de cita en los libros): Asterisco.

SEÑALAR (*algún* terreno con cabaduras o riego): Amelgar.

SEO: Seno.

SEPO (*para* picar): Tajo. Picador.

SERDA (la fuerte y aguda del cerdo): Porcipelo.

SILBA: Zarza.

SILBAS (*que* se ponen en los muros *para* defenderlos): Barda.

SISCO (*que* se barre o limpia): Barreduras.

SISCO (y todo lo más *que* se barre): Basura.

SITIO (en *que* está la pila baptismal): Baptisterio.

SOBREIRA: Alcornoque.

SOBRELUME: Dintel.

SOBRETUDO: Escrocón. Casacón. Sobrevesta.

SOCALCO: Espolón.

SOCALCOS (de tierra): Graderías. Bancales.

SOCO: Zueco. Galocha. Haloza⁸⁵.

SOCOS (zapatos de palo): Galochas.

SOGRA: Suegra. Madre política.

SOGRO: Suegro. Padre político.

⁸⁴ "El copete, ò vuelta del zapato, que cae sobre el empéine del pié, y suele ser de diferente color" (cfr. *Dic. Aut.*, s.v.).

⁸⁵ A cotinuación aparece *ve. a N. verbo Gallica*.

SOLEIRA: Solera.
SOPLILLO: Buxeta.
SOPLILLO: Tabaquera.
SUME (el agua o licor de árbol, planta, fruta, *etc.*): Jugo.
SURCIR (tapar los a[g]ujeros o claros, pasando hilos): Corcusir⁸⁶.

[-U-]

UÑA (de cerdo o otro animal de pata hendida *que* se le saca al pelarse): Carnicol.

[-V-]

VAGAMUNDO: Vago. Baldío.
VAGAMUNDO (el *que* anda pidiendo *por* holgar): Gallofero.
VENENO (*por* la materia de las llagas o heridas): Pus. Materia.
VERME: Gusano.
VERTEDEIRO (de inundicias): Albañal.
VIDRO: Vidrio.
VIDRO (el de cada luna de los anteojos): Espejuelo.
VINAXEIRA: Vinagera. Ampolla. Ampolleta.
VIÑA (el pie de ella): Vid.
VIÑA ALTA (o emparrada): Parra.
VIÑA BRABA (silbestre): Labrusca.
VIVOS (puntadas en el colchón): Bastas.

[-X-]

XA: Ya.
XABRÓN: Xabón.
XAMBA (de puerta o bentana): Jamba.
XAMÚAS: Xamugas.
XAQUETE⁸⁷ (juego): Tabla.
XASTRE: Sastre.
XERRO (picheta con vico): Galleta.
XO (voz con *que* se espantan las gallinas y aves): Ox.
XUANIÑA (insecto redondo encarnado): Casita de Dios⁸⁸.

⁸⁶ Ms. *Concursir*, repetido por un borrón de tinta sobre o primeiro.

⁸⁷ Vid. n. 38.

⁸⁸ "Insecto pequeño como medio guisante, de color encarnado, que vuela poco; pero no hace daño, y se cria en el campo entre la immundicia. Llámánle assi los niños, porque la figúra es como de una media esphéra, y quando quiere volar parece al abrir las alas que abre unas puertas" (cfr. *Dic. Aut.*, s.v. CASA).

XUFRE: Azufre.

XUGO (con *que* se uncen los bueies): Yugo.

XUGO (la parte de el en *que* se pone el pescuezo): Camella.

XUGO (sumo de árbol, planta, fruta, *etc.*): Jugo.

XUGUEIRA (la parte del pescuezo del buei a donde se le pone el yugo):
Cerviz.

XUNTOIRO: Perpiaño.

[-Y-]

YCHÓ/YCHOTE (armadilla *para* cojer vivas las perdizes): Orzuelo.

[YCHOTE: Vid. YCHÓ].

YLEIRA: Hilera.

YLEIRA (de cepas *que* hai en las viñas): Liños.

Sobre fraseoloxía galega: Algunhas mostras da área mindoniense

ARMANDO REQUEIXO
Universidade de Santiago

Introducción¹

Nos últimos anos tense adiantado moito no terreo da lingüística galega, especialmente no concernente á morfoloxía, á sintaxe, á semántica -aínda que menos- e á lexicografía. Con todo, no eido da fraseoloxía galega este desenvolvemento é, notablemente, menor. Con este traballo preténdese contribuír cunhas cantas achegas fraseolóxicas a ese grande labor aínda por realizar que é o dicionario de modismos e frases feitas en lingua galega². Por suposto as nosas achegas son limitadas e sono en dous sentidos:

a) espacial e cronoloxicamente, xa que os exemplos recollidos pertencen a falantes de distintas parroquias dos concellos colindantes lucenses de Abadín e Mondoñedo, sendo recollidos nos últimos dous anos, e

¹ Vaia por diante aquí o noso agradecemento máis sincero ós profesores X. L. Regueira -quen nos animou en todo momento na elaboración deste texto-, R. Mariño Paz -para quen realizámo-lo traballo académico que serviu como base deste artigo e gracias ó cal corriximos algúns erros que naquel se deslizaran-, X. Varela Barreiro e X. L. Rodríguez -quen nos facilitaron importante bibliografía- e, sobre todo, a Xosé Antón Miguélez que non só nos facilitou bibliografía senón tamén diverso material por el recollido en distintas parroquias do concello de Abadín. A todos eles gracias pola atención que dispensaron ó autor deste traballo e polos seus valiosos consellos.

² Lonxe estamos en Galicia de ter dicionarios deste tipo que outras linguas peninsulares si posúen; Josep Balbastre i Ferrer en catalán co seu *Nou recull de modismes i frases fetes*, Barcelona: Editorial Pòrtic, 1989³, Ramón Caballero en castelán co seu texto xa clásico *Diccionario de modismos* ou Guilherme Augusto Simões e o seu *Dicionário de expressões populares portuguesas*, Lisboa: Publicações Dom Quixote, 1993, ou António Nogueira Santos co texto *Novos Dicionários de expressões idiomáticas: Português*, Lisboa: Edições João Sá da Costa, 1990, proporcionan ós estudiosos destoutras linguas románicas manuais fraseolóxicos utilísimos, inexistentes no caso do galego. Esperemos que este baleiro sexa pronto cuberto polos nosos especialistas, algúns deles -maiormente X. Ferro Ruibal- especialmente cualificados polo saber e anos dedicados a este labor, como se verá neste traballo.

b) numericamente, posto que a cifra de frases feitas recompiladas é máis ben modesta: uns cento cincuenta modismos.

O método selectivo seguido para a compilación dos grupos fraseolóxicos que se reproducen neste traballo ten como base varias peneiras sucesivas: primeiro foi recollido directamente dos falantes entrevistados e despois foi confrontado o seu uso entre persoas de diversas xeracións coa fin de determinar se o seu emprego respondía a un uso xeneralizado ou máis ben a unha peculiariedade do idiolecto do entrevistado. Aquelas voces que non posuían un emprego popular habitual foron rexeitadas e só se recollen neste traballo as que son comprensibles, fami-liares e recoñecibles para calquera falante da zona (e, posiblemente no caso dalgunhas, doutras zonas de Galicia).

Ademais, moitos outros xiros e variantes (case tantos coma os que aquí se recollen) foron tamén eliminados á hora da redacción por estaren recolleitos en obras lexicográficas por todos ben coñecidas e manexadas.

Evidentemente, para o noso labor de recompilación e constatación da riqueza fraseolóxica da zona e da galega en xeral, non partimos de cero, se ben os traballos existentes desta natureza dentro da nosa lingua cóntanse cos dedos dunha man. Neste sentido foinos de moita utilidade para o estudio xeral das frases feitas en todo o territorio galego o xa clásico diccionario de Eladio Rodríguez González *Diccionario enciclopédico gallego-castellano*³, o interesante capítulo que X. Graña Núñez dedica a este tema no seu libro *Vacilacións, interferencias e outros "pecados" da lingua galega*⁴, así como o *Diccionario Xerais da lingua*⁵ e o novo *Diccionario Xerais Castelán-Galego de usos, frases e sinónimos*⁶, volumes estes dous últimos que nos serviron como "textos peneira" xa que aquí se inclúen aqueles xiros fraseolóxicos por nós recompilados que non teñen cabida nestes manuais de frecuente consulta por parte do grande público.

Entre os traballos periodísticos resultaron moi fructíferas as lecturas dos artigos de Xosé Chao Rego e -sobre todo- de Xesús Ferro Ruibal no semanario *Irimia*⁷.

³ Eladio Rodríguez González, *Diccionario enciclopédico gallego-castellano*, Vigo: Galaxia, 1958 (I), 1960 (II), 1961 (III).

⁴ Xosé Graña Núñez, *Vacilacións, interferencias e outros "pecados" da lingua galega*, Vigo: Ir Indo, 1993. Hai que aclarar que boa parte das solucións que propón Graña Núñez xa se recollían no diccionario de Eladio Rodríguez. A estas une outras da propia colleita o que contribúe aínda máis a facer do seu texto unha lectura de moi proveitosa consulta.

⁵ Mª Carme Ares Vázquez et alii, *Diccionario Xerais da lingua*, Vigo: Xerais, 1988².

⁶ Mª Carme Ares Vázquez et alii, *Diccionario Xerais Castelán-Galego de usos, frases e sinónimos*, Vigo: Xerais, 1990.

⁷ As colaboracións comenzaría a firmalas X. Chao Rego nunha sección chamada "A fala é camiño" que tería a súa primeira entrega no número 50 do 17-X-1982. Chao Rego seguiría á fronte desta sección ata o número 379 do 2-16 de febreiro de 1992; xusto a partir do número seguinte (nº 380 do 16 de febreiro-1 de marzo de 1992) ata o número 383 do 29 de marzo-12 de abril dese mesmo ano, a colaboración aparece firmada conxuntamente por Chao

Xa entre os traballos monográficos dedicados á área obxecto do noso estudio hai que destacar dous textos: o sobradamente coñecido *Como falan os brañegos*⁸ do poeta mindoniense Noriega Varela e un opúsculo de Paco Rivas titulado *Expresións e ditos populares da área mindoniense*⁹.

A todos estes traballos vaise facendo referencia no *index* fraseolóxico final cando rexistran algún dos modismos inseridos neste estudio ou cando recompilan outros moi semellantes formalmente e que poden ser considerados simples variantes.

Noutra orde de cousas hai que declarar outra evidente, pero intencionada, eiva do noso traballo: non nos detemos en disquisicións terminolóxicas sobre os conceptos de *modismo*, *frase feita*, *xiro lingüístico*, *idiotismo*, etc., ben entendido que non por iso pretendemos instaurar por norma para o noso labor unha particular anarquía conceptual, xa que empregaremos os termos antes referidos como sinónimos do que Rodrigues Lapa deu en chamar *grupos fraseolóxicos*; é dicir, "...eses conjuntos de palabras, em que os elementos andam mais ou menos intimamente ligados, para exprimirem determinada idéia"¹⁰.

Xa para ir rematando con estas aclaracións liminares, diremos que, no tocante á disposición do material fraseolóxico recompilado, este aparece distribuído en diversos epígrafes temáticos dentro dos cales se inseriron os diferentes grupos fraseolóxicos, sempre acompañados dun exemplo contextualizador aclarativo do seu uso. Os bloques temáticos son, ás veces, ben

Rego e Ferro Ruibal para, xa dende o nº 384 do 12-26 de abril do 1992 ata hoxe mesmo [o último número consultado por nós e o 431 correspondente ó 4-17 de abril de 1994] aparecer baixo a autoría única de Xesús Ferro Ruibal.

Precisamente nesta última etapa, baixo a firma de Ferro Ruibal, é onde se poden apreza-las aportacións fraseolóxicas máis destacables agrupadas en diversas series temáticas: "Lingua e Historia" (números 385-394, contabilizando un total de dez entregas), "Lingua e tradicións" (números 395-403, con nove entregas), "Lingua e humor" (números 404-415, sumando doce entregas) e a actual "Ditos do mundo agrícola" (números 419-431, con -ata agora- trece entregas).

⁸ A. Noriega Varela, *Como falan os brañegos (serie I)*, A Coruña: Nós, 1928.

⁹ Paco Rivas, *Expresións e ditos populares da área mindoniense*, Lugo: Ed. Deputación Provincial de Lugo, 1992.

¹⁰ M. Rodrigues Lapa, *Estilística da lingua portuguesa*, Coimbra: Coimbra Editora, 1977, p. 76. Coñecemos, ademais, unha tese de licenciatura titulada *Les expressions idiomatiques: leur valeur métaphorique*, que foi presentada por Maribel González Rey na Universidade de Santiago de Compostela e dirixida polo profesor Dr. D. Jesús Lago Garabatos no ano de 1993, onde se propón unha moi útil definición baseada nos seguintes trazos básicos:

a) Dende o punto de vista estrutural (= estrutura interna) as *expresións idiomáticas* son signos poliléxicos fixos que ou ben se presentan como enunciados ou ben como locucións, e

b) Dende o punto de vista semántico (= idiomaticidade) as *expresións idiomáticas* son un signo icónico ben cun sentido propio ben cun sentido derivado ou metafórico.

Posiblemente esta definición sexa máis funcional e explique toda a variedade de exemplos do noso traballo que, en todo caso, pretende ser unha contribución documental e non teórica.

ampos no que respecta ó seu ámbito de aplicación, mais algúns dos modismos serían, doutro xeito, dificilmente adscribíbles a calquera dos outros conxuntos máis reducidos que se puidesen formar. En todo caso, procurouse dentro de cada bloque ir desenvolvendo a exposición do material recolleito en diversos subapartados o máis específicos posibles, en aras dunha maior operatividade e facilidade de consulta. Esperemos que así resulte.

Só nos resta sinalar xa que, buscando a fidelidade no rexistro da fala viva, a lingua que aparece na enunciación dos distintos grupos fraseolóxicos reproducirá os dialectalismos propios da zona (e tamén os castelanismos) que nós respectamos escurpulosamente, o que, por outra banda, non ofrece ningún problema engadido ó lector, xa que son facilmente normativizables sobre da marcha.

1. Grupos fraseolóxicos referidos ó tempo cronolóxico

Dentro deste capítulo podemos facer aínda dous apartados: un primeiro dedicado ós grupos fraseolóxicos de referencia vaga ou indirecta ó tempo cronolóxico e outro a parte que agruparía ás distintas frases feitas que indican rapidez ou premura na disposición das persoas ou no desenvolvemento das accións.

No primeiro grupo estarían modismos como *cando San Xoán baixe o dedo* (ex.: Ti vas gaña-la lotería cando San Xoán baixe o dedo, meu amigo), xiro que ten unha clara carga temporal de futuridade irreal. O santo San Xoán aparece na nosa iconoloxía cun dedo erguido polo que os paisanos, cando pronuncian este modismo, están dicindo tanto como que o que enuncian nunca vai ocorrer.

Cando se quere dicir de algo ou alguén que aínda non lle chegou o tempo adóitase dicir que *está (verde) coma a ouca*, (ex: Este rapaz está verde coma a ouca aínda; deixa que lle pasen cinco aniños por riba verás como espabila).

Tamén posúe unha referencia temporal o xiro *ter (máis ou menos) refuxo*, que indica a posibilidade ou non de facer algo dependendo do tempo de lecer de que se dispoña (ex: Non teño refuxo a nada, así que malamente te hei poder ir ver).

Igualmente é curiosa a utilización do verbo *xogar* na frase feita *xogarse "x" anos*, coa que se indica o número de anos que dúas ou máis persoas se levan entre si (ex: El e seu irmán o cativo xóganse só dous anos, en cambio entre o maior e el xóganse máis de doce anos).

Xa no segundo grupo -no daqueles modismos que indican celeridade na disposición das persoas ou accións- estarían frases como *caerlle a cabeza ó trigo* -que se di a alguén cando aparece devecido, degoirado pola consecución de algo no fondo banal- (ex: Corre, corre. Ben seguro que se lle

cae a cabeza ó trigo. Pero home ¿que máis che dá a ti marchar agora que son as dúas da noite que dentro dun par de horas? Total, da noite xa non saímos), ou tamén as frases feitas *levar xetra* -apuro- ou *toca-la cachea*, que se din cando un ten que fuxir a correr dalgún lugar (ex: ¡Leveiche xetra! ¡Se me viras toca-la cachea polo camiño adiante!).

Cando un ten que darse présa *ten que canillar* (ex: Teño que canillar se quero chegar a tempo ó colexio) e entón sae que *non pide pan para o camiño* (ex: Fuxiu coma un lóstrego; non pediu pan para o camiño. En canto rematou a clase botouse fóra) ou o que é o mesmo, dito xa nun ambiente de maior confianza: *vaise (ou marcha) coma o peido do cu* (ex: En canto tocou o timbre do recreo erguémonos e marchamos coma o peido do cu xogar cos outros rapaces ás quedas).

Se o que un quere indicar é que vai realizar algo para o que necesita desprazarse, pero que o vai facer con rapidez entón dise que é de *ida por volta* (ex: Fun saudar ó Manolo pero ida por volta. Saín ás doce e ás doce e cuarto xa estaba de novo na casa), aínda que un sempre pode *atoparse con encomendadas*¹¹ que o entreteñan máis do que tiña pensado (ex: Téñolle dito moitas veces que comemos á unha pero el sempre chega tarde. Non sei como se amaña que sempre se atopa con encomendas) e entón diránlle a un ó chegar que *non é sen tempo*, noutras palabras, que xa era hora (ex: Ai, ho, non era sen tempo que te lavaras. Díxenche antonte que fedías ó verroallo e esperaches ata hoxe pola mañá para ducharte).

2. O tempo atmosférico

Os grupos fraseolóxicos empregados para o tempo atmosférico son moitos e moi variados. Aquí escolmaremos só algúns dos menos difundidos.

Cando o que se quere dicir é que se está erguendo moito aire dise que *se está arrufando o aire* (ex: Moito se arrufa o aire. Non sei se non arrincará auga). Se o que se desexa indicar é que barruza ou barballa entón dise -con moito humor- que *mexan os páxaros* (ex: Santiago éche unha cidade moi húmida. Alí mexan os páxaros diario, sempre pinga que te pingarás).

Se o tempo é malo e chove moito entón adoitanse escoitar grupos fraseolóxicos do estilo de *chove a ceo aberto (ou a tropel)* ou *casou o demo unha filla e deulle o voto con auga* (ex: Meu amigo que día está, chove a ceo aberto. ¡Parece que o demo casou unha filla e lle deu o voto con auga!). Se ademais a chuvia é torrencial entón dise que *chove de bullón (ou bullina)* (ex: Cando ía eu para a vila andando empezou a chover de bullón e

¹¹ Noutros sitios de Galicia tamén teñen expresións curiosas para este suposto. No concello de Castroverde (Lugo) segundo nos informa Paz Novo Candal óese a frase *prender coma unha silva* co mesmo significado que a que nós damos aquí.

púxenme coma un pitiño) e o resultado é que un *ponse feito unha pistraca* (ex: Choveu todo o día a Deus dar. Púxenme feito unha pistraca. Tiven que enxugar ata os calzóns).

Se vai moito frío non será raro oír a algún dicir que *lle tocan as carqueixas* (ex: Se segue baixando así a temperatura imos toca-las carqueixas) e se bebe posiblemente *lle leve a auga os dentes* (ex: A auga da fonte leva os dentes no inverno e tamén no verán do fresquiña que está).

E xa por último, no caso de que o que ocorra sexa todo o contrario, e dicir, que o tempo sexa de pura canícula, daquela oírase dicir que *quenta o sol a páxaro morto* (ex: Ia unha calor insoportable. ¡Non me estraña, quentaba o sol a páxaro morto!).

3. As xentes: etopea e prosopografía

O galego da zona é rico en expresións, en xiros idiomáticos que describen con grande precisión e expresividade ás persoas. Escomenzaremos por referirmos agora aquelas que teñen que ver coa súa descrición física para pasar logo a comentar aquelas outras que se refiren á particular idiosincrasia das xentes.

Se alguén é moi feo adóitase dicir del que parece *estar feito á brosa* (que tamén pode querer indicar que é moi bruto) ou que é (*feo*) *coma unha noite sen lúa* (ex: Presentoume unha rapaza que parecía feita á brosa. Asegúroche que era coma unha noite sen lúa: non había por onde collela).

Cando a persoa é moi bruta dise dela que *é coma un arado* (ex: É coma un arado; no canto de comer co garfo come cos dedos) e cando por riba é malencarado coméntase que ten *cara de baqueta* (ex: Paréceme que traes cara de baqueta. ¿Tiveches algún problema ou ergúchete co pé esquerdo hoxe?). Se é novo e non ten experiencia diráselle que *inda non saíu da casca* -coma o pito do ovo- ou que aínda *ten o leite nos beizos* (ex: Cala, ho ¿que vas saber ti de rapazas se aínda no saíches da casca? ¿Non ves que aínda te-lo leite nos beizos?).

No caso de que sexa vello pero ben conservado diráselle que *aínda está para gastar unhas mangas novas* (ex: Meu fillo, eu xa che teño oitenta e dous anos pero aínda que estou para gastar unhas mangas novas ¿sabes? e non lle recuó a ningunha faldra). Se é delgado aínda comendo moito pode un acusalo de *estar cosido* (ex: Bibiana parece que está cosida. Come moito máis ca min e está delgada coma un fio, e eu, que non como nin a metade ca ela, cada día peso máis). Supoñendo que sexa moi alto -ou moi prolíxio contando algo- poderase dicir del que *é máis largo ca un día sen pan* (ex: É máis largo ca un día sen pan. Se se estira ben no suarego da porta toca no marco de riba).

Dise dun que *está (ou vai) moi galano* cando aparece moi ben amañado, ben lambido, ben vestido (ex: Hoxe vas moi galano, meu amigo. ¿Quen che comprou ese traxe novo?) e se é moi duro dirase que *ten máis folgos ca un sapo* ou que *ten sete folgos* (ex: Ten máis folgos ca un sapo; logo de lle daren unha malladela de moi "Padre Señor mío" aínda se ergueu e foi á cantina tomar outra rolda).

En canto ás frases feitas que nos descubren o carácter posible dos individuos son especialmente abundantes cando se trata de caracterizacións negativas. Esquemáticamente teríamo-los seguintes modismos que apuntan ó defecto ou xuízo das xentes que os precede:

-Despistado: *estar badando* (ex: ¡Estás badando! Búsca-las gafas e lévalas postas).

-Entrometido: *estar botando as mantas no hospital* (ex: Paréceme a min que ti estás botando as mantas no hospital e que mellor che era atender á túa vidiña, que Xosé sábeche moi ben cal é a agulla de marear da súa muller e xa entre eles amañarán).

-Inxenuo ante a evidencia: *estar na horta e non ve-las verzas* ou *estar na parra e non ve-las uvas* (ex: Ti desde logo estás na horta e non ve-las verzas. ¿Non te decatas de que o que queren eles ó invitarte é rirse de ti?)

-Linguaireteiro: *ter lingua como a vaca rabo* (ex: Luís ten lingua como a vaca rabo. Fala e fala e nunca cansa).

-Iracible: *logo se lle sube o galo ó poxigo* (ex: A Farruco non lle andedes con bromas que logo se lle sube o galo ó poxigo e igual vos arrea unha).

-Malhumorado: *non estar para séculas* ou *non ter ganas de danza* (ex: Non me fales agora das notas que non estou para séculas. Veño de ve-la nota de matemáticas e teño un suspenso, así que non che teño ningunha gana de danza).

-Forrica, famento: *ser (ben) canino* (ex: ¡Hai que ser ben canino, ho! Estiven na súa casa toda a tarde e non me invitou sequera a un café)

-Falso, traidor: *ser coma a calderilla (ou como as perras gordas)* (ex: Éche coma a calderilla; primeiro moito che había de axudar a face-los deberes e logo foise ve-lo fútbol).

-Entreitizo, delicado, susceptible: *ser coma pelo de ovo*¹² (ex: É coma pelo de ovo. Inda ben non lle collín o lápis para anota-lo enderezo e xa me dixó que se llo gastaba tería que mercarlle outro novo).

-Malintencionado, perverso: *ser de (ou ter) mala folla* (ex: Mira que tes mala folla; vés dicíndome a min que xa falas ti co avogado para

¹² No concello de Cospeito, preto xa que logo da zona que aquí tratamos, hai un xiro moi curioso coa mesma significación: *ser un místico* ou tamén *andar con mistiqueadas* que se emprega nos mesmos contextos descritos para *ser coma pelo de ovo*.

solucionalo e resulta que, por detrás, amañas todo para que me aumenten a pena).

-Medoso: *ser un cu de medo* (ex: Está feito un cu de medo ¿Sabías que non pode ir só ó lavabo de noite porque ten medo ás pantasma?).

-Larpeiro, enchedoiro: *ser un pousafoles (ou un comellón)* (ex: Non me fales do Albino, é un pousafoles. Non hai deus que o manteña; está todo o día do Señor torando).

-Toleirán: *ser un cabeza de can* (ex: Mira que es cabeza de can ¿Para que quererás comprar dúas motos á falta de unha se non tes carné para elas?).

-Adulador: *andar ulíndolle os peidos a algúen, andar lambéndolle o cu a alguén ou lavarlle a un os cascós* -expresións que só se pronuncian en ambientes distendidos e diante de amizades pola súa evidente carga escatolóxica- (ex: Sempre anda ulíndolle os peidos ó profesor ¿Como non vai levar boas notas se sempre lle está lambendo o cu! Se eu lle lavara os cascós así tamén tería esas notas).

-Inxenuo e apoucado: *ser un lanas* (ex: Éche un lanas. Se lle dis que se vaia, vaise sen preguntar sequera por que o botas. Incluso cando o insultan dá a volta e evita contestar).

-Imperfecto -coma todos- recoñecéndoo: *ter unha leira en Toledo (coma calquera)* (ex: Eu tamén che teño unha leira en Toledo coma calquera, non vaias pensar. Cando me irrito, por exemplo, son moi mal falado e insulto con facilidade á xente).

-Temperamental, agresivo: *ser calzado (dos catro pés)* (ex: Ese zapateiro que tes como veciño éche calzado dos catro pés. Se lle aparcas diante do seu vado ponse doente e chámachas todas).

-Mentireiro: *ser coma a gaceta* (ex: Carlos sempre foi coma a gaceta. O outro día díxome que saíra cedo da casa pola mañá e estivo ata a hora de comer encerrado nela).

-Fervellasverzas, inqueda: *te-lo formigo no cu* -frase dun uso restrinxido audible só naqueles casos nos que o noso interlocutor sexa ademais amigo ou coñecido- (ex: Ese rapaz parece que ten o formigo no cu. Leva toda a tarde dando voltas polos corredores do hospital curioseando nas habitacións).

4. Desesperación, desgracia e outras situacións negativas

Os grupos fraseolóxicos deste tipo son bastante abundantes. Non é difícil oír expresións como *verse ata o nó da gorxa* (ex: Vinme ata o nó da gorxa. Tiña tanto traballo que pasei unha semana enteira durmindo só a dúas horas por noite), *verse entre papos de araña* (ex: Tiña que recolle-lo premio ás once e media e ás doce menos cuarto empezáballe un exame. Dígoche eu

que se veu entre papos de araña), ou *verse entre portas* (ex: Pedro veuse entre portas cando lle dixeron que ou pagaba o que debía ou lle retiraban a licencia, pois non tiña cartos con que pagar), expresións de significación transparente moi empregadas para situacións nas que é custoso inclinarse nunha elección. Tamén se empregan asiduamente frases feitas como *andar a guindós* (ex: Vou moi mal de cartos. Ando todo o mes a guindós: uns días teño cinco, outros nada, outros dez, outros outra vez nada...) ou *andar a matafolgos* (ex: Ando a matafolgos. Non paro un minuto de emprego a emprego para gañar cartos e aínda así paso fame) que tamén aluden a situacións problemáticas nas que a un lle custa desenvolverse con normalidade en calquera contexto -non só no económico-.

Igualmente un pode sentirse desesperado e proferir frases de resignación como *da perda, un pelo* (ex: Entráronme no almacén e roubáronme tódalas caixas de cervexa agás unha. Pois, da perda, un pelo. ¡Invítovos a cervexa, carafio!) ou *por onde vai a ola que vaia a tapadeira* (ex: Voume presentar ó exame. Teño suspenso o anterior parcial cun dous e agora non sei se levarei un oito para aprobar pero...¡contra!, por onde vai a ola que vaia a tapadeira. Se volvo suspender que volva, intentar heino de intentar), modismos típicos do xenio popular que revelan un claro espírito de superación fronte á adversidade.

Un pode *aforrar (dicir, facer) algo* (ex: Aforras dicirlle nada ó axente de tráfico. Se ten pensado multarte vaino facer igual) cando o que vai facer ha ser en balde, e se lle *dá moita faterna* -traballo, lata- (ex: Eu xa non quería facer con tanta présa o traballo e ó final deume moita faterna. Tiven que entregalo fóra de prazo e gracias a que me deixou o profesor facelo) debe deixarse estar con máis razón. Se a un suceso negativo lle sucede outro peor óese dicir *por riba de caldo, sopas* (ex: Non me deron a bolsa de estudos e encima teño que paga-la matrícula. ¡Está moi ben isto, por riba do caldo, sopas!) xusto o contrario de *por riba de mel, filloas* (ex: Gañara moitos cartos co negocio e encima foille toca-la lotería. Xa ves, ¡hainos que nacen con sorte, por riba do mel, filloas!).

Se o que se nos ofrece ou acontece non ten na elección unha mellora cualitativa esencial entón dise que *pouco máis ten touciño ca soá* (ex: Non teño que lava-la roupa pero teño que fregar sempre a louza así que pouco máis che ten touciño ca soá).

Nos casos nos que un é moi pretencioso e se marca metas inalcanzables utilízase o xiro *querer pilla-lo ceo cos pes e non chegarlle coas maus* (ex: Dixo que quería obter unha matrícula nesa materia. Pobriño, quere pilla-lo ceo cos pes e non lle chega coas maus). Ademais se o que ocorre é que se traballa inutilmente dise que *se traballa para o inglés*¹³(ex:

¹³ Na tesina citada de Maribel González Rey inclúese este grupo fraseolóxico. Ali dánsenos os curiosos -a cal máis- equivalentes en francés, español, inglés e italiano:

Francés: Travailler pour le roi de Prusse.

Eu non vou traballar para o inglés: ou me pagas ou non che axudo a pinta-la casa).

Cando un está gafado óese dicir -se se fala en confianza- que *pisou unha merda* (ex: ¡Hoxe pisei unha merda; todo me sae mal!), expresión propia do rexistro vulgar só admisible nas circunstancias sinaladas. Se nun asunto non se pode axudar máis do que xa se axuda, entón dise laconicamente que *non hai máis cera cá que arde* (ex: Non hai máis cera cá que arde, Xosé. Se queres aínda máis rebaixado o aparato terás que ir a outra tenda). No caso de que un sexa acusado inxustamente, é dicir, que pague xusto por pecador, tamén se adoita dicir *fainas a cocha e páganos os marraos* (ex: ¡Xa véis!. Fainas a cocha e páganos os marraos. Eu intentei defende-los compañeiros e suspendéronme a min, que maldita culpa tiña).

E xa cando o colmo dos males chega ó extremo acábase dicindo *adiós tocou* (¡Aí si! ¡Adiós tocou! Agora xa non che pode dicir nada o pobriño que vai na caixa) porque un *xa non dá o pé nin a mau* (ex: O homiño xa non daba nin o pé nin a mau. Estaba branco como a cera, morto como ía).

5. Boa sorte, satisfacción, amor e outras situacións positivas

Neste bloque de grupos fraseolóxicos poderíamos distinguir dous subgrupos aínda; por unha banda o daquelas frases feitas que se refiren a situacións positivas en xeral e, por outra, o daquelas amorosas e, maioritariamente, de marcado carácter sexual nas que o humor do pobo se volve máis visible.

Cando un ten un bo día *está de xenio* (ex: Hoxe estou de xenio, pódeme pedi-lo que queiras) -se vai negada significa, evidentemente, xusto o contrario-. Se se está de xenio a un pódelle parecer que *toda a terra é país* (ex: Os homes pensan que con nós é chegar e encher; cren que toda a terra é país e non é. A unha muller hai que namorala, hai que conquistala e non asoballala). Se un que xa ten sorte aínda recibe máis favores da deusa Fortuna dise que se lle *untou o rabo ó cocho gordo* (ex: Aquilo foi untarlle o rabo ó cocho gordo; tiña millóns no banco e encima herdou dun tío rico) e se, pola contra, o asunto non foi ben pero quérese ve-lo positivo dunha situación exclamarase *inda ben que vén* (ex: Desfixo o coche, é verdade, pero inda ben que vén que non se mancaron).

No suposto de que se recibira unha axuda inestimable escoítase dicir que esta *valeulle a vida (a alguén)* (ex: Eu estaba só movendo o moble do

Español: Trabajar para el obispo.

Inglés: To work for nothing.

Italiano: Lavorare per la gloria.

En González Rey, *op. cit.*, p. 88.

seu sitio e cando chegou Antón axudoume. Téñoche que dicir que me valeu a vida; se nón fose por el non o tería cambiado de lugar). Se alguén aproveita unha situación para aumenta-la súa habenza, daquela fálase de *face-la(s) chaqueta(s)* (ex: Fixo a chaqueta co asunto de pasa-los traballos á máquina, pois cobraba moito máis do que valía o traballo).

Tocante ás expresións e xiros propios da linguaxe amorosa, imos aquí falar das de natureza sexual por se-las menos contempladas nos dicionarios e glosarios de manexo habitual. Un pode *querer a alguén polos vivires* (ex: O rapaz quérelle a seu irmán polos vivires; antes de que lle fagan mal mata a quen se lle poña por diante), como amigo ou parente, e non ter con el trato sexual pero tamén pode relacionarse deste xeito con outras persoas e chegar a *chapear (ou machacar) nunha a pracer*¹⁴ (ex: Manolo non é parvo. Chapeou na Anita a pracer e logo cada vez que a vía viráballe o cu), a *xurar bandeira* -por ter unha erección- (ex: Pasou por alí unha rapaza tan provocativa que me puxen a xurar bandeira), ou *facer vara* (ex: Estiven facendo vara e, ó final, non puiden deitarme con ela porque no mellor díxome adeus), ou *poñer-las mantas ás catro augas* (ex: Pasei toda a noite poñendo as mantas ás catro augas, tal foi a excitación que provocou en min o recordo da noite pasada con María), ou tamén *face-la viuda (dos cinco fillos)* -referido a un acto onanista- (ex: Tiven que face-la viuda dos cinco fillos porque a rapaza deixoume doente coma un can) ou *face-la tía Manuela* (ex: Deberon facer unha tía Manuela no lavabo porque as paredes estaban todas luxadas) e outras "lindezas" propias dun rexistro máis ben vulgar non só dos galegos desta zona senón, en xeral, do galego de a pé e que non son empregadas fóra dun círculo de amizades moi reducido e sempre da máxima confianza.

6. Indecisión, futuro incerto, inqedanzas, ameazas...

Aquí poderíamos situar unha primeira serie mellor definida polo eixo semántico da confianza/desconfianza ou da certidume/incertidume (nunha persoa ou nun suceso presente ou futuro) e unha segunda xa máis xeral sen eixo semántico claro.

As primeiras poderíamos, xa que logo, expoñer-las confrontadamente:

¹⁴ Esta frase recóllea Heinz Kröll no seu exhaustivo estudio *O eufemismo e o disfemismo no português moderno*, Lisboa: Instituto de Cultura e Língua Portuguesa, 1984. Na páxina 110 do seu libro pode lerse:

"Há uma série de verbos que exprimem o acto sexual que, na sua maior parte, são disfemísticos e tidos como obscenos, pertencendo a um vocabulário tabu na boa sociedade. Assim, por exemplo, *cachimbar...*, *chapar...*, *chiçar...*, *empatar...*, *engatar...*, *espetar...*".

a) Da banda dos grupos fraseolóxicos que indican confianza ou certidume estarían:

-*Crerse nun* -confiar en- (ex: Ti crete en min que irás ben. Non vaias mañá á clase que mañá hanche facer ponte).

-*Dar con un en que* -coincidir con- (ex: Pepe discutíanos que o Barça era mellor, pero Aquilino veu dar comigo en que o Deportivo o estaba facendo moito mellor) ou *ser do ramo dalguén* (ex: Eu son do ramo de Baroja: a estupidez universal non ten remedio).

-*Estar no talego (ou no papo)* -estar feito- (ex: ¿Levar un cinco en Xeografía? Iso está no papo, home ¿Non ves que á profesora lle caio ben?).

b) Da banda dos grupos fraseolóxicos que indican desconfianza ou incertidume estarían:

-*Verlle a filosa a alguén* -desconfiar de antemán- (ex: Xa lle vía eu a filosa a aquel tipo de ser un larpeiro de coidado; comeu tres pratos de caldo que mantiñan a un cocho da ceba).

-*Nunca chove como trona* -moito ruído e poucas noces- (ex: Eu xa dixen que nunca chove como trona. ¿Viches como ó final non lle pagaron tanto como el barrambeaba?).

-*Soña-lo burro co farelo* -soñar imposibles- (ex: ¡Soña o burro co farelo! Pensa que lle van dá-lo posto sen ter méritos para el).

-*A ver como baila Miguel* -deixar a ver que depara o futuro- (ex: Iso de que o P. P. vai gañar-las eleccións é moito falar. Deixa a ver como baila Miguel).

-*Dios tanto deu como ten para dar* (ex: O que non sabes ti é que Dios tanto deu como ten para dar; riste de Francisco porque rompeu a perna, xa verémo-lo que che ocorre a ti).

-*Ser (algo) unha mea sen conda* -algo pouco claro- (ex: Eu non o vexo claro; paréceme que ese asunto dos partidos políticos e a corrupción é unha mea sen conda).

-*Hoxe bouza e mañá cadaval*: hoxe descanso, mañá traballo (ex: Paréceme a min que vai haber hoxe bouza e mañá cadaval así que voume ir cediño á cama que se non heinas pasar apertadas).

-*Levantarlle o cesto a un*: acabárselle o bo (ex: Agora un xa non está seguro en ningún traballo. Cando un menos o pensa levántanlle o cesto e queda na rúa).

-*Irse ver na pel da burra*: ir pasa-lo mal (ex: Adianta traballo hoxe que se non mañá váiseche bota-lo tempo enriba e vaste ver na pel da burra).

Tamén poderían encadrarse neste bloque como suxerindo certa idea de indecisión, futuro incerto, inqueda ou ameaza frases do estilo de *non haber caso* -empregada para referirse a un desenlace dun suceso moito menos malo do que se esperaba- (ex: Eu tíñalle moito medo ó exame de lingua pero aínda non houbo caso), ou *quentarse ó lume, que arden os*

cangos -preciosa refeitura galega do *carpe diem* latino- (ex: É a última vez que podes verte con ela, así que quéntate ó lume que arden os cangos).

Por aquilo do que poida pasar e como *en todas partes erguen e baixan* (ou *en todas partes hai cas descalzos*, ou *en todas partes hai que ver*) (ex: Mira, se o marido lle pega éche cousa deles; en todas partes erguen e baixan e eu non vou ir mete-los fociños onde non me chaman), un debe de *baixar cabeza* -obedecer- (ex: O final baixou cabeza pero o moi cabezón non quería recoñecer que o que fixera estaba mal e que tiña que pedir desculpas) e *non arma-lo merlo* -non buscar follón- (ex: Non árme-lo merlo, que se non vas acabar levándoas. Estate calado, anda) nin *busca-lo cisco para os ollos* -buscar problemas- (ex: Con esa actitude estás buscando o cisco para os ollos e o que vas conseguir e que a manobra se volva contra ti) porque se non hanlle de *untar a un a bandana* -medi-las costas- (ex: Como non respectes a túa nai vouche unta-la badana e despois non me veñas con laios) e vai acabar *vendo a Dios polo cu dunha agulla* -pasándoas negras- (ex: Deume tal labazada que vin a Deus polo cu dunha agulla ¡Canto me doeu!), expresións estas dúas últimas que unicamente se óen nun rexistro coloquial propio dunha conversa entre amigos.

7. Xenio e humor

Neste apartado reunimos un grupo reducido de modismos que, de forma vaga, expresan distintas actitudes ora xocosas ou irónicas ora violentas da vida diaria. É por iso que se un *arma batifundo* (ex: Estou cheo dos meus veciños de arriba. Tódalas noites arman batifundo. Vou ter que chamárlle-la atención) poden acabar *víndose a un* (ex: Eu estaba tranquilamente falando da muller do barbeiro e, de súpeto, veuse a min Martín. Entón caín na conta de que as malas linguas din que che anda con ela sen que o saiba o marido. Tiven que empurralo e case chegamos ás mans se nón fose que Miguel e Xesús nos separaron), quizabes porque se lle *tocou o sacho* (ou *o nabo*, ou *a moral*) *a algúen* (ex: Toda esa historia dos programas televisivos sobre os mundiais de fútbol xa me está empezando a toca-lo sacho ¡A ver se emiten outro tipo de programas dunha vez!) -ben entendido que nun rexistro coidado este modismo sería de mal gusto, quedando o seu uso rexistrinxido a un nivel de lingua máis popular e vulgar-.

Tamén estarían neste grupo frases feitas como *deixa-la conta así* -equivalente ó arcaísmo castelán "mejor no meneallo"- (ex: Deixa a conta así. Non paga a pena que te sigas xustificando por terme insultado. Agora xa vai, Marica non chores), ou outros do estilo de *levar a un ós alpibardos* -que se emprega para as novatadas- (ex: O meu primo contou como levaban ós alpibardos ós novatos no seu instituto: poñíanse nas portas dos lavabos e

pedíanlle-lo carné de lavabo. Como os infelices non o tiñan nin sabían del e a maioría das veces ían moi apurados aceptaban paga-lo que se lles pedía), ou as exclamacións *¡Manda chover na Habana!* -de admiración e sorpresa e tamén si de carácter eufemístico- (ex: *¡Manda chover na Habana!* Parecía parvo e foi casar coa rapaza máis bonita e máis rica da vila) e *¡Chufa carrizo!* -equivalente a aqueloutra máis coñecida de *baixa Modesto que subo eu-* (ex: *¡Chufa carrizo!* A quen se lle ocorre dicir que xoga el tan ben coma Pelé).

8. Comportamentos sociais

Este -e tamén o que segue, como veremos- é un grupo moi heteroxéneo. Aquí damos cabida a unha serie de xiros lingüísticos que só nun sentido moi lato responden á etiqueta de "comportamentos sociais" entendida como as distintas maneiras de manexarse en sociedade. Figurarían aquí grupos fraseolóxicos como *cada can que lamba o seu carallo* -que revela unha postura claramente insolidaria e que só ten cabida nun rexistro de fala vulgar- (ex: Aquí cada can que lamba o seu carallo. Se non fixo o traballo e o ten que entregar que se ataña ás consecuencias que eu non vou facer de criada súa), ou *cada un que faga papas da súa fariña* -de idéntica significación que a anterior- (ex: Eu non che sei se gañou moitos cartos vendéndoche as terras ou non. Eu non chas vendo que aquí cada un fai papas da súa fariña e sabe o que lle convén).

Se un pasa todo o día de parola dise que sempre *está de concello* (ex: Eu preocupada por onde estaría a aquelas horas e resulta que estaba de concello na taberna cos amigos). Se se fai o despistado entón dise del que *se fai as once*¹⁵ (ex: Díxenlle que lavara a louza el hoxe pero fíxose as once).

En canto ó modo de dirixi-la mirada un pode *mirar de enxezgo* -é dicir, de esguello- (ex: Como me vían vestido daquel xeito as vellas non deixaban de mirarme de enxezgo, coma se as fose violar) ou, contrariamente, *mirar a peito* -ou sexa, de fronte, de cara- (ex: Mireino a peito e vinlle os ollos cheos de bágoas. Deume pena). Xa por último tamén é frecuente oí-lo modismo *non facer (ou facer) lama* indicando a presenza, o vivir nun sitio ou non de alguén (ex: Mentres a miña familia viviu en Vigo eu non ía por alí. Prefería vivir en Santiago. Por iso che digo que eu en Vigo non facía lama).

¹⁵ Gracias a Susana Díaz Núñez sabemos que no Corgo (Lugo) emprégase tamén o modismo *pinta-lo (ou facerse o) Andresiño* co mesmo sentido. Este, aínda que rexistrable nos concellos de Mondoñedo e Abadín, é moi pouco empregado na zona por nós estudiada, que prefíre, en todo caso, o xiro aquí incluído de *facerse as once a alguén*.

9. Situacións diversas

Este bloque, como indica xa o título, é un caixón de xastre. Aquí imos incluír aqueles grupos fraseolóxicos que non responden polo seu contido a modismos inseríbles en ningún dos epígrafes anteriores tratando -sempre que sexa posible- de adscribilos a distintos subgrupos. A parte dos dificilmente clasificables estarían outros que poderían, máis ou menos, axustarse a rótulos presentativos comúns.

Entre estes modismos dos que falamos están os referidos ó resultado (positivo ou -a maioría das veces- negativo) dun negocio como *ascender de cocheo para rancho* -cando se queda no mesmo que se estaba- (ex: ¡Si, home, si! Ti moitos xamóns e moito conto e ó final deuche a mesma nota ca nós. ¡Fíxeches un feito, ho! Ascendiches de cocheo para rancho), *cambia-los ollos polo rabo*¹⁶ -cando o cambio é todo o contrario de vantaxoso- (ex: Ti décheslle as túas botas de coiro a teu irmán e quedaches co seu calzado deportivo para o inverno. ¡Fúches listo! Cambiáche-los ollos polo rabo), *gana-lo que ganou a burra en maio* -ou sexa, saír mal parado, non gañar nada- (ex: Espérate ti que che vaian aumenta-lo soldo por traballares dúas horas e media máis ó mes. Paréceme a min que vas gana-lo que ganou a burra en maio), *irse o comido polo servido* -cando algo parecía máis fructífero do que ó final foi- (ex: Toucoulle un belisquiño na lotería de Nadal pero gastara moito en décimos. Total nada, fóselle o servido polo comido), *perde-lo coiro e maila polpa* -ou sexa, perder nun negocio tódolos proveitos posibles- (ex: Quixo atender a todas e cando se deu de conta perdera o coiro e maila polpa, porque a muller divorciárase del e a amante fôrase con outro), *quedar a pre* -cando o resultado da operación non varía o estado inicial- (ex: Vendín o coche por dous millóns e merquei outro máis pequeno por un millón duascenas mil e unha moto por oitocenas mil pesetas, así que quedei a pre) ou *volve-la auga ó xarro* (ex: Volveuche a auga ó xarro porque el vendeume un traxe por trinta mil pesetas e eu vendínlle uns libros por outro tanto), *salir máis cara a salsa có peixe* -cando un negocio causa perdas- (ex: Para que lle desen o carné tivo que pagar por el unha chea de cartos. Penso que lle saíu máis cara a salsa có peixe) e *tras do mel veñen os abellós* -cando nun asunto aparecen problemas que non se previran ó principio- (ex: Botouse a durmir toda a noite e non estudiou, e despois cando foi a hora de saír pola noite non lle deixaron, así que tivo que fastidiarse; tras do mel veñen os abellós).

¹⁶ Este grupo fraseolóxico ten historia. Precisamente hoxe dise porque resume o ocorrido á ra e á toupa. A ra -que non tiña ollos- propúxolle á toupa -que non tiña rabo- cambia-lo seu rabo polos ollos da toupa. Esta aceptou, facendo un troco moi pouco ventaxoso. De aí -segundo a sabedoría popular- que hoxe as toupas sexan cegas e as ras rabenas. Só máis tarde sería cando a frase se fixaría como grupo fraseolóxico e pasaría a te-lo significado de lingua que no texto se explica.

Outro subgrupo posible sería o daqueles modismos que expresan a idea de abundancia/escaseza como (*facer algo*) *a medo*

-co sentido de face-lo con escaseza- (ex: Non me botes viño a medo que non me emborracho facilmente. Éncheme o vaso, fai o favor) fronte a *darse como a chuzma* -isto é, moitísimo- (ex: Desde logo o que hai que ver. Limpei onte o po da habitación e xa volve estar chea del. ¡Dáse como a chuzma!), ou *haber a dar cun pau* (ex: Había alí troitas a dar cun pau. Pescamos entre os dous sete quilos, e non pescamos máis porque non nos cabían máis troitas nos cestos) e *ben ás cheas* -é dicir, sobradamente- (ex: Na feira do San Froilán debeu de habe-lo ano pasado ben ás cheas vinte mil persoas).

O último subgrupo "etiquetable" dentro do bloque xeral de situacións diversas sería o referido ás frases feitas que aluden a unha situación económica negativa. Aquí incluírianse: *acábate pobre e vende a camisa* -modismo que amosa claramente unha situación de desesperación por parte do falante que o emite- (ex: Quede sen un peso por paga-lo tractor novo e agora enfermame o fillo. ¡Ai, acábate pobre e vende a camisa!), *andar á pedigalla*

-cando se anda mendigando- (ex: Como Carlos me volva pedir tabaco non llo dou. Sempre che anda á pedigalla. O que queira fumar que merque), *andar no último furado da chavella* -ou o que é o mesmo, moi axustado economicamente- (ex: Eu non sei como me amaño que ando diario no último furado da chavella. ¡A ver se me toca un día a quiniela, home!), *non da-la peza para o tacón* -cando algo vai moi xusto ou non chega, especialmente os cartos- (ex: Que máis queredía eu que comprache ese libro de doce mil pesetas pero só teño cinco mil e ben vés que non dá a peza para o tacón), e *non ter limento* -por non ter nada, no máis amplo sentido da palabra- (ex: Ti vai comer se queres que eu non teño limento de fame).

Dentro do grupo que ó principio deste apartado denominabamos como "difícilmente clasificables" o número de frases feitas a incluír é grande. Entre as circunlocucións -ou sexa aquelas expresións polas cales dun modo indirecto se alude a unha realidade coñecida- inseriríamos *barba (ou pelo) de cuco (ou cerro de toxo)* -xiro polo que se designa un vexetal de cor vermella e filamentosos que adoita cubri-lo toxo e outras especies- (ex: O toxo da Fraga Vella que fomos buscar onte para estra-las cortes estaba inzado de pelo de cuco. Había tanto que case non se vían as espiñas), *o foco dos pobres* -circunlocución enxeñosa que oculta tras de si unha realidade ben coñecida: a lúa- (ex: Mira, hoxe saíuche o foco dos pobres cos cornos para arriba, sinal de que vai nevar), o eufemístico *dedo sen uña* -co que se alude ó pene sempre e cando os interlocutores sexan amigos do que pronuncia a circunlocución, posto que nun rexistro elevado de lingua non tería cabida esta expresión- (ex: As mulleres moito lles vai o dedo sen uña) e

o *óso pingón*¹⁷ (ou *óso palomo*) (ex: Deume un golpe no óso pingón que pensei que me partira a columna. Botei tres días na cama e aínda non sandei de todo) xiro mediante o cal se designa a última vértebra da columna que, ó estar unida ó escomezo da cadeira é tamén chamada *cruz das costelas*.

Para pór fin á nómina de frases feitas do noso traballo citaremos a continuación unha serie de modismos, usuais polo seu alto emprego, e que poderían moi ben ser incluídos ou en varios ou en ningún dos grupos e subgrupos que fomos delineando ó longo do noso estudo. Falamos de grupos fraseolóxicos como *mandarse moito* -esaxerar, non ser ponderado- (ex: Paréceme que te mandaches moito dicindo que chegabas na moto de Santiago a Lugo en vinte minutos), *de punta a couce* -de principio a fin- (ex: Vestía de vermello de punta a couce. Non había na súa indumentaria nada que non fose encarnado), *ser defecto do animal* -ser defectuoso inherentemente- (ex: Este coche tírame moito para o lado dereito pero non é que eu lle dese ningún golpe, é defecto do animal. Xa mo venderon así de segunda man), *pechar que marcha o gato* -modismo empregado exclusivamente cando se desexa que nun local se peche(n) a(s) porta(s) de acceso coa fin de mante-lo quente- (ex: Pecha que marcha o gato e despois hai que andar acendendo os radiadores), *ter máis conto* -interesar máis- (ex: El non quixo ir ó baile. Preferiu quedar na casa estudando que lle tiña máis conto), *terlle o camiño a alguén* -esperar por alguén- (ex: Tiña que falar co profesor así que tívenlle o camiño ó saír de clase e comenteille o caso), *arrea-los pantalós*¹⁸ -defecar, rexistrable só en niveis popular-vulgares de lingua- (ex: Vou arrea-los pantalós que me apura moito e despois na conferencia non hei poder facelo), *deixar coma un pan (a alguén)* -isto é, pampo- (ex: Deixou ó pai coma un pan cando lle dixo que ía casar. Non dixo palabra en todo o día), e un longo etcétera de modismos posibles, nómina amplísima, verdadeira lexión que, caso de intentar enumera-los todos, desbordaría os límites deste traballo que se impuxo ser só aproximativo -nunca exhaustivo- ó fenómeno.

Conclusión

Como diciamos nas últimas liñas, a lista posible de grupos fraseolóxicos que se poderían ter dado aquí sería moito maior. En todo caso,

¹⁷ O diccionario monolingüe da editorial Xerais dá a esta circunlocución o significado figurado de "pene" (vid., Ares Vázquez *et alii* (1988), *op. cit.*, p. 626, *sub voce* "óso"). Sen embargo, na zona estudada non é esa a significación que posúe este modismo senón a de vértebra última da columna, como se explica no texto.

¹⁸ En Heinz Kröll, *op. cit.*, pp. 90-91 aparecen frases feitas paralelas:

"O verbo vulgar e grosseiro *cagar* é eufemizado con muita frecuencia...Na linguagem familiar e popular...usam-se expressões como...*arrear o calhau* (a carga, a giga, o preso)...*ir arrear as calças*..."

ese non foi o noso propósito. Nós pretendemos chama-la atención sobre a fraseoloxía como aspecto da lingüística galega a estudar sen máis dilación. Fíxémolo a través dun achegamento puntual e non exento de importantes limitacións. Quixo ser unha aguilloada na conciencia dos estudiosos que teñen a obriga de traballar neste eido tan desatendido da nosa lingua.

A fraseoloxía de calquera idioma é, indudablemente, un dos terreos lingüísticos de máis difícil dominio pero tamén, precisamente por isto, un daqueles onde se revela con maior claridade o verdadeiro ser desa lingua, a súa esencia diferenciadora con respecto a outros vehículos idiomáticos. Xa que logo, se non preservamos esta nosa riqueza fraseolóxica estamos, indefectiblemente, renunciando a preserva-la lingua, traducindo, calcando, transvasando literalmente os grupos fraseolóxicos casteláns (principalmente, pero tamén doutras linguas). É por iso que se fai cada día máis imprescindible a elaboración dun dicionario galego de grupos fraseolóxicos.

Aquí intentamos axudar -moi humildemente- a ese **necesario** proxecto futuro. Por iso dispoñemos tras destas liñas un *index* fraseolóxico para facer máis doada a consulta. Por iso tamén, quixemos na introducción ser exhaustivos (ata onde a medida das nosas posibilidades nolo permitía) na bibliografía sobre traballos fraseolóxicos galegos sen deixar tamén de citar algúns textos básicos doutras linguas veciñas. Non desexamos outra cousa que achegar e salvar do esquecemento algúns modismos galegos que poden moi ben ser empregados no canto das tan socorridas traducións literais castelás que en tódolos círculos (familiar, escolar, literario e incluso académico) proliferan. Se así foi consideráremo-lo noso obxectivo cumprido.

INDEX FRASEOLÓXICO¹⁹

- a ver como baila Miguel*, 100
acábate pobre e vende a camisa, 104
adiós tocou, 98
aforrar (dicir, facer) algo, 97
aínda está para gastar unhas mangas novas, 94 (Ro., vol. II, p. 581)
andar a guindós, 97
andar a matafolgos, 97
andar á pedigalla, 104
andar lambéndolle o cu a alguén, 96
andar no último furado da chavella, 104
andar ulíndolle os peidos a alguén, 96
arma batifundo, 101 (Ro., vol. I, p. 337)
arrea-los pantalós, 106
ascender de cocho para rancho, 103
atoparse con encomendadas, 93
baixa Modesto que subo eu, 102
baixar cabeza, 101
barba (ou pelo) de cuco (ou cerro de toxo), 105
ben ás cheas, 104
busca-lo cisco para os ollos, 101
cada can que lamba o seu carallo, 102
cada un que faga papas da súa fariña, 102
caerlle a cabeza ó trigo, 93
cambia-los ollos polo rabo, 103
cando San Xoán baixe o dedo, 92
cara de baqueta, 94
casou o demo unha filla e deulle o voto con auga, 94
crerse nun, 100
cruz das costelas, 105
chapear (ou machacar) nunha a pracer, 99
chove a ceo aberto (ou a tropel), 94 (Ch., nº 369 do 15-29 set. do 91, p. 16)
chove de bullón (ou bullina), 94 (Ro., vol. I, p. 403; Ch., nº 369 do 15-19 de set., p. 16)
¡chufa carrizo!, 102
dá moita faterna, 97 (Ro., vol. II, p. 336)
da perda, un pelo, 97
dar con un en que, 100
darse como a chuzma, 104
de punta a couce, 105
dedo sen uña, 105
deixa-la conta así, 102
deixar coma un pan (a alguén), 106
Dios tanto deu como ten para dar, 100
é coma un arado, 94 (Fe., nº 429 do 7-20 de marzo do 94, p. 16)

¹⁹ En Heinz Kröll, *op. cit.*, pp. 90-91 aparecen frases feitas paralelas:
 "O verbo vulgar e grosseiro *cagar* é eufemizado com muita frequência...Na linguagem familiar e popular...usam-se expressões como...*arrear o calhau (a carga, a giga, o preso)...ir arrear as calças...*".

é máis largo ca un día sen pan,
 95
en todas partes erguen e baixan
(ou en todas partes hai cas
descalzos, ou en todas partes
hai que ver), 101 (Gr., p.
 146; Ch., nº 360 do 6-20 de
 abril o 91, p. 12)
está (ou vai) moi galano, 95
 (Ro., vol. II, p. 395)
está (verde) coma a ouca, 92
está de concello, 102
está de xenio, 99
estar badando, 95
estar botando as mantas no hos-
pital, 95
estar cosido, 95
estar feito á brosa, 94 (Ri., p.
 16)
estar na horta e non ve-las ver-
zas, 95
estar na parra e non ve-las uvas,
 95
estar no talego (ou no papo),
 100
face-la tía Manuela, 99
face-la viuda (dos cinco fillos),
 99
face-la(s) chaqueta(s), 99
(facer algo) a medo, 104
facer vara, 99
fainas a cocha e páганas os ma-
rraos, 98
(feo) coma unha noite sen lúa,
 94
gana-lo que ganou a burra en
maio, 103
haber a dar cun pau, 104
hoxe bouza e maña cadaval, 101
ida por volta, 93 (Ro., vol. I, p.
 517 e vol. II, p. 461)
inda ben que vén, 99

inda non saíu da casca, 94 (Ri.,
 p. 16; Gr., p. 143; Ch., nº
 371 do 13-27 de out. do 91,
 p. 16)
irse o comido polo servido, 103
 (Ro., vol. I, p. 586)
irse ver na pel da burra, 101
lavarlle a un os cascós, 96
levantarlle o cesto a un, 101
levar a un ós alpibardos, 102
 (Ro., vol. I, p. 131).
levar xetra, 93
logo se lle sube o galo ó poxigo,
 95 (Ch., nº 369 do 15-19 de
 set. do 91, p. 16)
lle leve a auga os dentes, 94
lle tocan as carqueixas, 94
¡manda chover na Habana!, 102
 (Ch., nº 370 do 29 set.-13
 out. do 91, p. 16)
mandarse moito, 105
mexan os páxaros, 93
mirar a peito, 103
mirar de enxezgo, 103
non arma-lo merlo, 101
non da-la peza para o tacón, 104
non é sen tempo, 93
non estar para séculas, 95
non facer (ou facer) lama, 103
non haber caso, 101
non hai máis cera cá que arde,
 98
non pide pan para o camiño, 93
non ter ganas de danza, 95
non ter limento, 105
nunca chove como trona, 100
o foco dos pobres, 105
óso pingón, 105
pechar que marcha o gato, 105
perde-lo coiro e maila polpa,
 104
pisou unha merda, 98
ponse feito unha pistraca, 94

poñe-las mantas ás catro augas,
 99
por onde vai a ola que vaia a ta-
padeira, 97
por riba de caldo, sopas, 97
por riba de mel, filloas, 97
pouco máis ten touciño ca soá,
 98 (Ro., vol. III, p. 379)
quedar a pre, 104
quenta o sol a páxaro morto, 94
quentarse ó lume, que arden os
cangos, 101
querer a alguén polos vivires, 99
querer pillar-lo ceo cos pes e non
chegarlle coas maus, 98
salir máis cara a salsa có peixe,
 104 (Ro., vol. III, pp. 120-
 121)
se está arrufando o aire, 93
se fai as once, 103
se traballa para o inglés, 98
ser (algo) unha mea sen conda,
 100
ser (ben) canino, 95
ser calzado (dos catro pés), 96
ser coma a calderilla (ou como
as perras gordas), 95
ser coma a gaceta, 96
ser coma pelo de ovo, 96
ser de (ou ter) mala folla, 96
ser defecto do animal, 105
ser do ramo dalguén, 100
ser un cabeza de can, 96
ser un cu de medo, 96 (Ri., p.
 14)
ser un lanas, 96

ser un pousafoles (ou un come-
llón), 96
soña-lo burro co farelo, 100
te-lo formigo no cu, 96
ten máis folgos ca un sapo, 95

ten o leite nos beizos, 94 (Ro.,
 vol. II, p. 523; Ch., 13-27 de
 out. do 91, p. 16)
ten que canillar, 93
ten sete folgos, 95
ter (máis ou menos) refuxo, 92
ter lingua como a vaca rabo, 95
ter máis conto, 105
ter unha leira en Toledo (coma
calquera), 96
terlle o camiño a alguén, 106
toca-la cacha, 93
tocou o sacho (ou o nabo, ou a
moral) a alguén, 102
toda a terra é país, 99 (Gr., p.
 146)
tras do mel veñen os abellós, 104
untar a un a bandana, 101
untou o rabo ó cocho gordo, 99
 (Ri., p. 13)
vaise (ou marcha) coma o peido
do cu, 93
valeulle a vida (a alguén), 99
vendo a Dios polo cu dunha agu-
lla, 101
verlle a filosa a alguén, 100
verse ata o nó da gorxa, 97
verse entre papos de araña, 97
verse entre portas, 97
víndose a un, 101
volve-la auga ó xarro, 104
xa non dá o pé nin a mau, 98
xogarse "x" anos, 92
xurar bandeira, 99

Unha aproximación descritiva ó uso da preposición *a* co complemento directo¹ en galego e castelán

M^a SOL LÓPEZ MARTÍNEZ

Universidade de Santiago de Compostela

O emprego da preposición diante da frase nominal que desempeña a función de CD é un dos temas que, pola súa complexidade, foi e segue a ser obxecto de atención nas gramáticas da maior parte das linguas románicas². Pola súa extensión, este fenómeno resulta especialmente significativo nas linguas que constitúen o occidente da Romania e no romanés³. Na área lingüística do occidente da Romania, unha das linguas que amosa unha maior amplitude de uso desta estrutura é, sen dúbida, o castelán⁴, pero tamén a lingua galega⁵ coñece desde as primeiras manifestacións escritas este fenómeno.

¹ A partir deste momento para nos referir a esta función utilizarémo-las siglas CD.

² Sen embargo, nin a forma preposicional nin a extensión deste fenómeno é igual en tódalas linguas románicas. Así, mentres que a preposición *a* se utiliza nas linguas da Iberorromania (galego, portugués, catalán e castelán) e *p(r)e* aparece no romanés (L. Onu, 1959), outras preposicións como *da en(d)a* cumpren no siciliano e no gascón unha función semellante á das anteriores (cfr. E. Roegiest, 1979; G. Rohlf, 1971; A. Nicolescu, 1959, entre outros).

³ Con todo, tampouco é coincidente a frecuencia de uso. Castelán e romanés son as dúas linguas que empregan con maior asiduidade a preposición, aínda que a xénese cronolóxica non é a mesma (vid. Meier, 1948, pp. 151-152). En cambio, linguas coma o galego e o portugués coinciden co castelán no emprego de *a* desde os primeiros textos, pero a súa frecuencia de uso é moi inferior á do castelán e romanés (K. H. Delille, 1970; M. S. López, 1993).

⁴ Véxase, por exemplo, as normas dadas no *Esbozo de una Nueva Gramática de la Lengua Española* (1973) referentes ó emprego da preposición na función de CD. En relación con isto pódese consulta-lo artigo de J. de Koch (1992) no que trata de amosa-la adecuación entre a normativa académica e a súa presenza nun corpus determinado. Tamén en B. Laca (1987) se analiza o emprego da preposición no castelán actual.

A realidade histórico-política na que se desenvolveu o galego⁶ fainos pensar que o emprego de *a* co CD, existente na actualidade no castelán, puido favorecer unha maior presenza desta estrutura na lingua galega actual⁷. Tendo en conta que o CD con preposición non é un fenómeno que xurde na lingua actual, senón que xa aparece, aínda que non dunha maneira sistemática, na época medieval, quizais o importante é salientar que o desenvolvemento desta estrutura non vai ó mesmo ritmo nas distintas linguas románicas da península.

Neste traballo pretendemos describi-las posibles diferencias e as semellanzas de uso da preposición *a* co CD que, na lingua actual, se observan entre o galego e o castelán. Para isto partimos dun corpus procedente da obra de Cunqueiro. A comparación destes textos⁸ coas traducións castelás (na maior parte dos casos feitas polo propio Cunqueiro) permitiranos esclarece-lo diferente emprego da preposición en cada unha das linguas.

Para isto describiremos a utilización da preposición diante dos pronomes, nomes propios (de persoa e xeográficos) e nomes comúns [+animado]⁹. Esta distinción parécenos pertinente, posto que na literatura científica que trata este tema obsérvase que normalmente o trazo [+animado], xunto co [±definido] considéranse como fundamentais para explicar-la presenza/ausencia da preposición.

1. Cos pronomes o emprego da preposición está xeneralizado nas dúas linguas. Con todo, cómpre diferenciar-lo uso diante dos pronomes

⁵ Desde os primeiros textos galegos constatamos unha presenza, aínda que irregular, da preposición *a* co CD (cfr. M. S. López, 1993, pp. 17-127). Cómpre notar que tamén, desde a Idade Media, esta estrutura se acha na lingua portuguesa (cfr. K. H. Delille, *op. cit.*, p. 40).

⁶ Vid. H. Monteagudo (1985); E. González López (1978, pp. 379 e ss).

⁷ En. M. S. López (*op. cit.*, pp. 152-169), partindo dun corpus previamente seleccionado, describímo-lo emprego da preposición co CD no século XX.

⁸ O corpus que recollemos para este traballo comprende as obras de Cunqueiro que, escritas en galego, posúen unha versión en castelán. Os exemplos que analizamos pertencen ós textos que indicamos a continuación:

Merlín e familia, 2ª ed., Vigo, Galaxia, 1968.

Merlín y familia, 3ª ed., Barcelona, Ediciones destino, 1973.

Si o vello Sinbad volvese ás illas, 2ª ed., Vigo, Galaxia, 1980.

Cuando el viejo Sinbad vuelva a las islas, 2ª ed., Barcelona, Destinolibro, 1991.

As crónicas do Sochantre, 2ª ed., Vigo, Galaxia, 1980

Las crónicas de Sochantre, 3ª ed., Barcelona, Destinolibro, 1989.

Xente de aquí e de acolá, 2ª ed., Vigo, Galaxia, 1979.

La otra gente, 2ª ed., Barcelona, Ñcora y Delfin, 1991.

Escola de menciñeiros, 3ª ed. Vigo, Galaxia, 1976.

Tertulia de boticas y escuela de curanderos, Barcelona, Destino, 1976.

⁹ Os exemplos que achamos indican que a preposición precede fundamentalmente a apelativos que se refiren a seres animados; non obstante, de acharmos algún caso con substantivos que teñan como referente algo inanimado e que vaia precedido de preposición, terémolo en conta e trataremos de explicar-la razón da súa presenza.

persoais fronte ós demais. Cos primeiros, a gramaticalización no uso de *a*, xunto coa presenza simultánea de formas átonas e tónicas, é un feito¹⁰ cando as formas son de 1ª e 2ª persoas:

Pois ben, na lista de amigos, Secundino puxárame *a min* (Xente, 162)

Pues bien, en la lista de amigos me pusiera *a mi* (Gente, 180)

Nun ano no que houbo tifus en Mondoñedo, e *a min* mandáronme á aldea, á casa de meu tío Serxio Moirón (Xente, 115)

Un año en el que hubo tifus en Mondoñedo, y *a mi* me mandaron a la aldea, a casa de mi tío Sergio Moirón (Gente, 119)

O can Ney durmía aos pes da súa cama, i *a min* comezoume a mirar ben cando o Norés, un can lonteiro, mouro como a noite (Merlín, 21)

El perro Ney dormía a los pies de su cama, y *a mi* comenzó a mirarme amistoso cuando Norés, un perro luntreiro, negro como la noche (Merlín, 20)

E aínda que *a min* me gardaban os granadeiros do Real Auvernia, acertáronme cun coitelo na caluga (Crónicas, 70)

Y aunque *a mi* me guardaban los granaderos del Real Auvernia, me acercaron con un cuchillo en la nuca (Crónicas, 78)

Engadídeme *a min*, Coulaincourt de Bayeux, morto hai doce anos ... y a Mamers o coxo (Crónicas, 26)

Añadidme *a mi*, Coulaincourt de Bayeux, muerto hace doce años ... y a Mamers el cojo (Crónicas, 26)

A única diferenza que achamos entre as dúas linguas é un exemplo no que falta o reforzo átono no galego:

Soletaba mestre Flute, e tamén si *a min* facía soletar (Merlín, 79)

Sollozaba mestre Flute, y también *a mí* me hacía sollozar (Merlín, 76)

Coas formas de 3ª persoa tamén está xeneralizada a presenza da preposición o mesmo que o emprego simultáneo de formas átonas e tónicas:

E quererás crer que lle entrou a angulermia de que tamén *a el* o collesen no colo? (Sinbad, 103)

¿Y querrás creer que al delfin le entraron antojos de que también *a él* lo tomaron en el regazo? (Sinbad, 93)

E o piloto doncalés deixouse baixar atado pola cintura por cumprirlle o gosto ao delfin, pro o toliño o que quería era que o rubisen *a el* á proa (Sinbad, 103)

¹⁰ No galego este comportamento xa é habitual nos textos do século XIX (cfr. M. S. López, 1993, pp. 135-136)

Y el piloto doncalés se dejó bajar atado por la cintura por cumprirle el gusto al delfín, pero el bicho lo que quería era que lo subiesen *a él* a popa (Sinbad, 93)

Coma namorado de doña Simona, que anque non a vira acontentábame con resoñar os seus ollos azúes, i *a ela* ben a cheiraba cando o pano bordado que me deixóu por galano levaba ao nariz (Merlín, 53-54)

Como enamorado de doña Simona, que aunque no la viera me contentaba con resoñar sus ojos azules, y bien *la* olía, suspirando, cuando el pañuelo bordado (Merlín, 51).

Coinciden tamén, en xeral, galego e castelán na utilización da preposición cos pronomes non persoais¹¹. Son maioría os indefinidos que van precedidos de *a*:

Non por mal, nin porque quixera amolar *a outro* (Xente, 161)

Non por mal ni porque quisiera fastidiar *a otro* (Gente, 180)

E tamén inquirir do caso dun príncipe do Deserto que teimóu de enveliñar *a outro* facéndolle cheirar un pesego (Merlín, 82)

Y también inquirir el caso de un príncipe del Desierto que intentó envenenar *a otro* haciéndole oler un pejigo (Merlín, 80)

Xa vos vexo *a todos* deloridos polo ben que perdín (Merlín, 103)

Ya os veo *a todos* doloridos por el bien que perdí (Merlín, 100)

I el eu, a verdade seña dita, coidei que traguian *a alguén* a enterrar a Miranda (Merlín, 67)

La verdad sea dicha, creí que traían *a alguien* a enterrar a Miranda (Merlín, 65)

Iba ver *a ún* e decíalle á familia (Menciñeiros, 68)

Iba a ver *a uno*, y le decía a la familia que nada había que hacer (Curanderos, 200)

Que cada cal falaba pola súa banda, sin ouvir *ao outro* (Crónicas, 101)

Pues cada uno hablaba por su lado sin oír *al otro* (Crónicas, 114)

El foi que colleron en Bar-le-Duc *a un* que decían que era o Xudeo Errante (Crónicas, 68)

La cosa fue que cogieron en Barle-Duc *a uno* que decían que era el Judío Errante (Crónicas, 76)

Que sempre que aforcaba *a alguén* na praza (Crónicas, 64)

Pues siempre que ahorcaba *a alguien* en la plaza (Crónicas, 72)

Compre -dixo Coulaincourt- pousando unha longa man ... que nos coñezades *a todos* (Crónicas, 26)

¹¹ No *Esbozo* (1973) indicase que a preposición na lingua castelá precede ós pronomes "uno, otro, todo, ninguno y cualquiera, cuando se refieren a personas" (cfr. & 3.4.5. c)

Es necesario -dijo Coulaincourt- descansando una larga mano ... que nos conozcáis *a todos* (Crónicas, 25)

¿Un que esperte non despertará *a todos*? (Sinbad, 72)

¿Uno que despierta no despertará *a todos*? (Sinbad, 68)

Hai outro grupo de indefinidos e numerais que non aparecen mencionados no *Esbozo*, pero que tamén se refiren a persoa. Nestes casos galego e castelán empregan a preposición:

Abertos os bultos, ..., apareceron tres grandes paraugas, un branco, outro marelo i outro colorado, i *a cada un* fôino bicando don Merlín no puño (Merlín, 27)

Abiertos los bultos, ..., aparecieron tres grandes paraguas, el uno blanco, el otro amarillo y el otro carmesí, y *a cada uno* lo fue besando don Merlín en el puño (Merlín, 26)

Lamas Vello, dicen, curóu *a moitos* soio con soltarlles na orela o nome da doencia (Mencioneiros, 71)

Lamas Vello curó *a muchos* sólo con decirles al oído el nombre completo de su enfermedad (Curanderos, 209)

Tardóu en vir ás miñas arelas, que eran que me puxese por criados, a mañán do enveleno, *a vintecrato* dos seus máis despertos, que traballesen pra min á parte (Crónicas, 75)

Tardó en incorporarse a mis deseos, que eran los de que me pusiese por criados la mañana del envenenamiento *a veinticuatro* de los suyos más despertos (Crónicas, 85)

Fronte á presenza maioritaria da preposición, esta omítese, tanto no galego coma no castelán, nos dous exemplos que relacionamos a continuación:

E xa lle dixera o piloto Monsaíde que lle pasaría, si lle fagúan falta, *catro que el tiña de sobro nunha nao sua* (Sinbad, 92)

Y ya le dijera el almirante Monsaíde que le pasaría, si le hacían falta, *cuatro que a él le sobraban en una nave* (Sinbad, 84)

E non atoparás entre os pilotos do Califa de Bagdad *un*¹² *que seipa navegar por soños e memorias* (Sinbad, 18)

Y no encontrarás entre los pilotos del Califa de Bagdad *uno que sepa navegar por sueños y memorias* (Sinbad, 16)

Se comparamos estas estruturas coas que acabamos de describir anteriormente, constatamos que, alomenos naquelas nas que o CD está desempeñado por indefinidos e/ou numerais, non existen diferencias nos

¹² Nótese que a presenza desta forma *un* débese a un influxo das estruturas castelás, onde unha cláusula negativa pode ir acompañado dun indefinido non negativo.

exemplos con preposición e sen ela. Dado que o grao de determinación e o esquema sintáctico no que se achan son semellantes ó doutros exemplos anteriores que van precedidos de *a*, resulta difícil explicala súa ausencia. Con todo, cómpre diferenciarlo comportamento de *a* no galego e no castelán. En xeral podemos dicir que na lingua galega a preposición diante dos pronomes non persoais é frecuente, pero no se pode afirmar que estea totalmente xeneralizada; sen embargo, no castelán, de acordo coas indicacións dadas pola RAE non achamos argumentos para xustificala falta da preposición. Probablemente o motivo fundamental sexa, neste caso, o influxo das estruturas galegas, propiciando unha vacilación no castelán e, como consecuencia, a súa omisión nos exemplos citados.

Tamén achamos a preposición diante da forma *quen* do pronome relativo. Nos exemplos que veñen a continuación a súa presenza serve para indicar que a devandita palabra non se pode interpretar como suxeito:

Eu *a quen* tratara moito fora a seu irmán Celso (Xente, 148)

Yo, *a quien* había tratado mucho, era a su hermano Celso (Gente, 167)

¿E non hai en Bretaña outros fidalgos *a quen* agasallar cunha pomba?
(Crónicas, 96)

¿Y no hay en Bretaña otros hidalgos *a quien* agasajar con una paloma?
(Crónicas, 108)

En cambio, no seguinte caso a falta de *a* parece estar relacionada co feito de non se-lo relativo o que desempeña a función de CD, senón toda a cláusula:

Pra que lles contase como é a luz do mundo, que aínda non atopara *quen* a soupera decir (Sinbad, 62)

Para que les contase cómo es la luz del mundo, que aún no encontrara nunca *quien* la supiera decir (Sinbad, 57)

En consecuencia, podemos indicar que coa serie tónica dos pronomes persoais o emprego da preposición é obrigatoria. Cos demais pronomes é tamén bastante habitual a presenza de *a* nas dúas linguas. Pero, no que se refire ó galego, con relativos, indefinidos e numerais, a pesar de que o corpus seleccionado amosa unha utilización da preposición bastante frecuente; non obstante, cremos que existen diferencias entre o uso no galego e no castelán. O emprego de *a* no castelán concorda maioritariamente coas directrices que 'grosso modo' se indican no *Esbozo* (vid § 3.4.5.c). En tódolos exemplos o referente é sempre unha persoa. En cambio, a presenza de *a* no galego -nótese que coincide basicamente co castelán-débase, ó noso entender, a varias razóns. Sen descartar un influxo da estrutura castelá, hai que ter en conta tamén que a utilización da preposi-

ción puido verse favorecida polas características sintáctico-semánticas do núcleo do predicado e mesmo polo intento de salienta-la frase que desempeña a función de CD.

2. Cos nomes propios cómpre diferenciar entre os nomes de persoa e os xeográficos¹³. Cos primeiros, segundo nos indican as descrições feitas para o castelán, o emprego da preposición é obrigatorio (vid. J. Alcina e J. M. Blecua, 1975, p. 860). Se nos atemos ós exemplos que achamos na obra de Cunqueiro (en total 100), podemos comprobar que a preposición precede, tanto no galego coma no castelán, ó CD daquelas cláusulas que amosan naqueles esquemas sintácticos semellantes:

I eisi saberá todo o mundo cómo ama i amará sempre *a Anglor*, a princesa do río, o paxe François (Merlín, 130)

Y así sabrá todo el mundo cómo ama y amará siempre *a Anglor*, la princesa del río, el paje François (Merlín, 130)

E é seguro que atoparía *a Couto* contando da viuda Valenciana, e da nai (Xente, 144).

Y estoy seguro de que encontraría, sentado frente a una taza de vino tinto, *a Couto* contando de la viuda valenciana (Xente, 161)

Cando o creador botou *a Adán e Eva* do Paraíso (Xente, 117).

Cuando Dios echó *a Adán y Eva* del Paraíso (Gente, 129).

Tamén está presente no galego cando as estruturas sintácticas non se corresponden exactamente coa tradución castelá:

O contrabandista agasallou *a Couto* cunha maleta de dobre fondo (Xente, 144)

El contrabandista le regaló *a Couto* una maleta de doble fondo (Gente, 160)

Sin poñerlle por chata o sabor á corambre, que amolaba *a don Farruquiño Montenegro*, según don Ramón de Valle-Inclán, cando soplabo viño castelán (Xente, 154)

Sin ponerle la tacha que le poñía *don Farruquiño Montenegro*, según Valle-Inclán, de la sabor a la corambre cuando soplabo vino castellano (Gente, 173).

¹³ Non propón esta distinción o *Esbozo* (1973). Segundo a RAE, a preposición é obrigatoria diante dos nomes propios de persoa e de animais, e tamén daqueles outros que, non sendo de persoa, non levan artigo (3.4.5.a.b). Fronte a esta consideración, gramáticas como, por exemplo, a de J. Alcina y J. M. Blecua (1975) sinalan que en castelán os nomes propios de nación, cidade, etc. en función de CD "conocieron el uso con preposición que actualmente está en retroceso total" (p. 861).

Tampouco falta a preposición cando a orde dos elementos da cláusula é marcada, é dicir, cando o CD aparece en primeiro lugar, precedendo ó predicado, ou cando o suxeito vai posposto ó predicado:

A Louredo coñecino, como a tanta outra xente, na barbería do meu amigo Pallarego (Xente, 80)

A Louredo lo he conocido, como a tanta otra gente, en la barbería de mi amigo pallarego (Gente, 91)

A Borrallo bótano moito en falta (Menciñeiros, 64)

A Borrallo se le recuerda mucho (Curanderos, 174)

E a Sari tiña ocupado a meirande parte do día en limpar os farois de popa (Sinbad, 102)

Y a Sari lo tenía la mayor parte del día ocupado en limpiar los faroles de popa (Sinbad, 92)

Tomóu a doña Teodora Xosé do Cairo nos seus brazos (Merlin, 102)

Tomó José del Cairo a la doña Teodora en sus brazos (Merlín, 99)

levando servidor dunha cordiña a doña Simona convertida en cerva (Merlín, 48)

Llevando servidor de una cuerda a doña Simona convertida en cierva (Merlín, 47)

I estaban agardando a Sinbad Arfe o vello e máis Ruz o Mouro (Sinbad, 81)

Y estaban esperando a Sinbad el Marino el señor Arfe el viejo y Ruz el Oscuro (Sinbad, 74)

¿E cándoo coñecera el a aquel Omar? (Sinbad, 120)

¿Y cuándo conociera el a aquel Omar? (Sinbad, 109)

No galego¹⁴, a diferenza do castelán¹⁵, aínda que non é moi habitual na lingua de Cunqueiro, o nome propio pode ir precedido polo artigo. No corpus que estamos a describir achamos varios exemplos. Nestes casos o normal é que no galego vaia precedido tamén de preposición; en cambio, en castelán van precedidos de *a*, pero non do artigo:

Cando chegou, non atopou á Vittoria (Xente, 31)

Vittoria había salido (Gente, 31)

O mouro volveu ao seu escondite sin pagar, o que cabreou ao Nistral

¹⁴ J. A. Saco y Arce na súa gramática indica que no galego o artigo "colócase por regra xeral ante todo nome así propio como apelativo u outra parte de la oración que haga sus veces, siempre que se habla de objetos ya conocidos o antes mencionados" (1967 - 131). Segundo X. C. Sousa (1989) o emprego do artigo diante dos nomes propios é norma nunha parte de Galicia.

¹⁵ J. Alcina y J. M. Blecua sinala que "cuando es nombre de persona -patronímicos, apellidos, etc.- no suele llevar artículo" (1975, 560 e ss.).

(Xente, 154-155)

El moro pegó un salto y volvió a su escondite sin pagar. Lo que cabreó a *Pedro Nistral* (Gente, 173)

Levando no colo ó *Borrallo* (Menciñeiros, 64)

Llevando en brazos a *Borrallo* (Curanderos, 174)

Borrallo levaba ó *Listeiro* tódalas seráns a pasear (Menciñeiros, 63)

Borrallo lograba llevar todas las tardes a *Listeiro* a dar paseos (Curanderos, 173)

A Vittoria peiteaba ao *Louzao* cun fixapelo que cheiraba a fresa (Xente, 30)

La Vittoria peinaba a *Louzao* con un fijapelo que olía a fresa (Gente, 31)

Algúns enfermos animábanse algo ó ver ó *Xil* facerlles un traxe novo (Menciñeiros, 68)

Algunos enfermos se animaban algo al ver a *Xil* hacerles el traje nuevo (Curanderos, 200)

O artigo precede ó nome propio en galego e castelán cando este a súa vez leva diante un nome xenérico do tipo *señor*. Os exemplos que achamos nos textos de Cunqueiro indican que, amais do artigo, van acompañados de preposición tanto no galego coma no castelán:

I o mosiú Simplom agasalló ao *señor Merlín* cunha bola de neve (Merlín, 116)

Y el mosiú Simplom agasajó al *señor Merlín* con una bola de nieve (Merlín, 111)

Decíndolle a mi ama que atopaba ao *señor Tristán* mui parecido e que doña Oriana cáseque falaba (Merlín, 20)

Y diciéndole a mi ama que encontraba al *señor Tristán* muy parecido y doliente y que doña Isolda casi hablaba (Merlín, 19)

O percherón de aluguer en Pontivy, que levaba ao *señor Sochantre* aos enterros (Crónicas, 153)

El percherón de alquiler en Pontivy, que levaba al *señor Sochantre* a los entierros (Crónicas, 169)

Motivado que coma viñan en tres xornadas dende Braga, tiveron que por no Miño a remollo, por dúas horas compridas, á *señora doña Teodora* (Merlín, 102)

Motivado porque vinieron desde Braga en tres jornadas tuvieron que poner en el Miño a remojo, por más de dos horas, a la *gentil Teodora* (Merlín, 99)

Dos Liñas, eu tratéi moito ao *señor Ramón* (Xente, 22)

De la familia de los Liñas yo traté mucho al *señor Ramón* (Gente, 23)

Penedo baixóu a Modoñedo e foi ver ao *señor Domingo* (Xente, 28)

Penedo bejó a Mondoñedo y fue a ver al *señor Domingo* (Gente, 28)

I eu metera nos camarotes a toda tripulación porque nona visen *á señora Venadita* (Sinbad, 109)

Y yo metira en los camarotes a toda la tripulación porque no la vieses, *a la señora Venadita* (Sinbad, 100)

A diferenza do castelán, no galego os nomes precedidos de títulos como *don*, *dona*, etc., poden levar artigo¹⁶.

Un día enveliñei *ao don Juvelino* Caraffa pra quedarme co libro do valentino e despoixas, por festa, a algunha xente de pouco apunte (Crónicas, 74)

Un día envenené *a don Juvelinio* Caraffa para quedarme con el libro del valentino, y después, por diversión, a alguna gente de poca monta (Crónicas, 83)

E foi quen prendeu nun sobrado *ao don Silvestre* verdadeiro, para que o demo poidera enmeigar de segundas i últimas a doña Simona (Merlín, 50)

Fue quien prendió en un desván *al don Silvestre* verdadero para que el demonio pudiese embrujar de segunda y últimas a doña Simona (Merlín, 49)

Don Silvestre dixo que iba velar *a doña Simona*, que eisi se chamaba a damisela enmeigada (Merlín, 47)

Don Silvestre dijo que iba a vigilar *a doña Simona*, que así se llamaba la damisela encantada (Merlín, 46)

Como podemos comprobar, o corpus amósanos un emprego da preposición cos nomes propios moi importante en ámbalas dúas linguas. Sen embargo, entendemos que debemos facer algunhas consideracións relacionadas co emprego de *a* no galego. Malia ser maioritaria nos textos que estamos a describir, cremos que, naqueles exemplos nos que a frase que desempeña a función de CD vai precedida dun determinante, a presenza da preposición está propiciada principalmente por tres feitos: os esquemas sintácticos dalgúns verbos que favorecen a súa utilización, razóns de índole enfático e, por último, pero non menos importante, a presión que exerce a estrutura castelá, lingua na que nestes casos se emprega dun xeito xeneralizado.

Se temos en conta que a utilización da preposición con nomes propios de persoa é obrigatoria no castelán, non parece moi xustificable a súa ausencia no exemplo que vén a continuación, mentres que si aparece no galego:

I heino quebrar en mil anacos sin agardar a mañán, que é sábado, para ollar no seu campo *a isa doña Ofelia* afogada (Merlín, 86)

¹⁶ Vid. J. Alcina e J. M. Blecua (*op. cit.* § 3.4.1.1) para o castelán e para o galego J. A. Saco y Arce, (*op. cit.*, § 131).

Y lo he de romper en mil trozos sin esperar a mañana, que es sábado, para ver en su campo *esa doña Ofelia* ahogada que el río de Dinamarca se lleva al mar (Merlín, 84)

Amáis deste exemplo, debido quizais ó influxo da lingua galega, achamos outros nos que a preposición non aparece en ningunha das dúas linguas. A omisión de *a* débese á presenza doutro complemento que, sen ser directo, vai introducido pola mesma forma preposicional:

E prefería *a Chelito* á Fornarina, i a Amalia Molina non lle daba mérito ningún (Menciñeiros, 76)

Prefería *la Chelito* a la Fornarina, y a Amalia Molina no le concedía mérito alguno (Curanderos, 191)

Acordóu a familia ofrecer *don Esmeraldino* ao Apóstolo (Merlín, 141)

Acordó la familia ofrecer *don Esmeraldino* al Apóstol (Merlín, 144)

I en mala hora me veu a min ao maxín de emprestarlle a miña irmá *o meu Pierre frautista pra que a empreñese* (Crónicas, 48)

Y en mala hora me vino a mientes prestarle a mi hermana *mi Pierre flautista para que la preñase* (Crónicas, 51)¹⁷

Polo que se refire ós nomes propios xeográficos, o normal é que nas dúas linguas se omita a preposición¹⁸:

E esbara buscando *a Boreasia* (Xente, 16)

Y hace lo mismo (Resbala) buscando *la Boreasia* (Gente, 15)

E seguíndoa atravéséi *Francia e Navarra* (Merlín, 125)

Y siguiéndole atravésó *Francia y España* (Merlín, 124)

E competían cos almirantes de Erguy en yr a queimar *Londres* (Crónicas, 158)

Y siempre andaban con la manía de quemar *Londres* (Crónicas, 175)

E sempre andaban coa teima de queimar *Londres* e mexar á vista de El Rei de Inglaterra (Crónicas, 149)

En ir a quemar Londres (Crónicas, 166)

Con todas estas sospeitas tribulouse de Crozon, e pensóu deixar *Pontivy por Nantes* (Crónicas, 20)

¹⁷ Con respecto á estes exemplos debemos indicar que o *Esbozo* recomenda empregar outros xiros, dado que a ausencia da preposición sería contraria á norma (cfr. 3.4.6.2º c)

¹⁸ Este comportamento no castelán é contrario á norma que se dicta no *Esbozo* (cfr. 3.4.5.b). Sen embargo, para J. Alcina e J. M. Blecua, cando o CD é un nome propio de nación, cidade, etc o uso da preposición está en retroceso total (cfr. § 7.2.1.1.b). No que se refire ó galego cómpre indicar que, segundo indica J. A. Saco y Arce, a preposición non se utiliza diante desta clase de nomes (cfr. § 171). Tampouco se utliza na lingua actual (cfr. M. S. López, 241-247).

A causa de todas estas sospechas se atribulou de Crozon, y pensó en abandonar *Pontivy por Nantes* (Crónicas, 18)

Hai, non obstante, un exemplo que no castelán vai precedido de *a*. Este uso concordaría coas indicacións que se fan no *Esbozo*. Sen embargo, razóns como a posición marcada do CD e, sobre todo, o considerar que no referente do nome propio se inclúe non só o espazo físico, senón tamén os seus habitantes, poden ser determinantes, neste caso, para o emprego da preposición no castelán. No galego, como é habitual con nomes xeográficos, a preposición non se pon:

Gerona, según il, sitiárona os franceses, axudados polos mouros (Xente, 127)

Según Pascuas, *a Gerona* la sitiaron los franceses ayudados por los moros (Gente, 141)

3. Cos nomes comúns o emprego da preposición é moi semellante en porcentaxe nas dúas linguas. O número de exemplos recolleitos é de 287. Destes, 164, é dicir un 57%, coinciden no emprego da preposición tanto en galego coma en castelán. A maior parte dos exemplos (116 en total) caracterízanse por estar en singular, ir precedidos dun determinante e posuí-lo trazo de + animado,

Señor Sochantre ... aquí agardamos *ao morto* (Crónicas, 28)

Señor Sochantre ... aquí esperamos *al muerto* (Crónicas, 28)

En troques, coñecín *ao fillo de don Felipe*, a Teodoro (Xente, 167)

En cambio, conocí *al hijo de don Felipe*, a Teodoro (Gente, 187).

pero estes trazos non son suficientes para que a preposición preceda en galego ó CD desempeñado por un nome común. Así, no corpus que estamos a describir podemos constatar que hai exemplos con preposición en castelán, mentres que en galego non se utiliza:

E xa iban bañar *o cativo*, cando se lle pasou á nai (Merlín, 56)

Y ya iban a bañar *al recién*, cuando se le paso a la madre (Merlín, 54)

E non ben botaron *o picariño* á auga, desfixose (Merlín, 56)

Y no bien echaron *al niño* al agua, se disolvió (Merlín, 53)

Amais destes casos onde a presenza da preposición concorda coas indicacións que habitualmente se dan para a utilización de *a* no castelán e no galego, atopamos un conxunto de exemplos nos que a presenza ou ausencia da preposición co CD resulta difícil de xustificar. De feito, esta omítese nas dúas linguas en 20 ocasións. De acordo coas directrices do *Esbozo*, a preposición no castelán tende a omitirse cando:

a) hai outro complemento que precede ou segue ó CD e este vai acompañado obrigatoriamente da preposición *a*:

E que había que presentarlle *a noiva* a el Rei (Merlín, 76)

Y que había que presentarle *la novia* al Rey (Merlín, 73)

I era mandarlle *a máis fermosa das doncelas* pra que o namorara (Merlín, 31)

Y era mandarle al señor Michaelos *la más hermosa de las doncellas* para que lo enamorara (Merlín, 31).

Sen embargo, esta norma non sempre se segue:

O escribano de Dorne, que parecía coñecedor daquela pousada, guióu *á hoste* ao alprende da esquerda (Crónicas, 101)

El escribano de Dorne, que parecía conocedor de aquella posada, guió *a la hueste* al cobertizo de la izquierda (Crónicas, 113).

Foise o fidalgo de Quelven a saudar *á demoiselle de Vitré* á casa da costureira (Crónicas, 133)

Se fue el hidalgo de Quelven a saludar *a la señorita de Vitré* a casa de la costurera (Crónicas, 133).

Muniz foi servir *ao rei* a Barcelona (Xente, 86)

Muniz fue a servir *al rey* a Barcelona (Gente, 99).

Trouxeron a Paris *ao matrimonio Levejean* (Crónicas, 85)

Trajeron a París *al matrimonio Levejean* (Crónicas, 97).

b) Tamén é vacilante o emprego de *a* cando o substantivo se refire non a un individuo, senón a un colectivo:

Ou que lle tocaba a lotería e deixaba *o exército* e iba a Madrid (Xente, 80)

O que le tocaba la lotería, dejaba *el ejército* e iba a Madrid (Gente, 91)

I entón perdense e os remuíños papan *a xente* (Sinbad, 15)

Y aquellos se pierden y los remolinos devoran *la gente* (Sinbad, 13)

Gracias a Deus que levaron *o seu batallón* pra os Pirineos (Xente, 143)

Gracias a Dios, llevaron *su batallón* para los Pirineos (Gente, 160)

Coma no apartado anterior, non é moi difícil achar contraexemplos:

Aviséi *á xente*, pra encher de auga as barricas ben preste (Sinbad, 15)

Avisé *a la gente* para llenar de agua las barricas (Sinbad, 13)

Empreñóu á mediana e fuxiu coa máis nova, deixando *á familia* por portas (Crónicas, 148)

Embarazó a la mediana y huyó con la más joven, dejando *a la familia* por puertas (Crónicas, 164).

Nesta descrición observamos que a vacilación no emprego de *a* é semellante nas dúas linguas. En galego, a presenza da preposición, nalgúns exemplos, podería estar relacionada co esquema sintáctico dalgúns verbos, como *servir* e *saudar*, que, por diferentes razóns, tenden a ir precedidos de *a*, pero a coincidencia coas estruturas castelás fainos pensar máis ben nun influxo desta lingua.

c) Cando a frase que desempeña a función de CD ten un grao de determinación menor (artigo indeterminado, ausencia de determinante, etc), a frecuencia da preposición é moi inferior tanto nas estruturas galegas coma nas castelás. No corpus que analizamos, constatamos que a ausencia de *a* chega ata un 52.5% (dun total de 116 exemplos, 61 non levan preposición):

Atopóu en Couto Cachín *unha de gusto* (Xente, 64)
Encontró en Couto Cachín *una de gusto* (Gente, 68).

Escolleron *unha doncela da caste real*, talmentes unha rosa (Merlín, 31)
Escogieron los gaznies *una doncella de casta real*, talmente una rosa (Merlín, 31).

Amais dos casos relacionados nos que a preposición amosa unha presenza vacilante incluso no castelán, recollemos outros exemplos onde a súa omisión no castelán non ten unha explicación fácil. Son CD desempeñados por frases que se caracterizan por un alto grao de determinación e por posuí-lo trazo [+animado]. A ausencia da preposición nas estruturas galegas corrobora a idea de que o emprego de *a* con nomes comúns non é maioritaria e, unicamente, aparece cando existe algún tipo de condicionamento (esquemas sintáctico-semánticos dalgúns verbos ou razóns de carácter enfático). En cambio, no castelán non achamos ningunha causa que condicione a falta de *a*, agás o posible influxo da devandita estrutura galega

Donado que levóu por paxe *o escribano de Dorne* (Crónicas, 148)
Doando que llevó por paje *el escribano de Dorne* (Crónicas, 164)

Xa me tarda ver *ese estreleiro!* (Sinbad, 84)
¡Ya me tarda el ver ese estrelero! (Sinbad, 77)

Agardemos *o correo* (Crónicas, 125)
Esperemos *el correo* (Crónicas, 141)

O sochantre arrimárase a mirar *o morto* (Crónicas, 105)
El sochantre se había acercado a mirar *el muerto* (Crónicas, 117).

Con todo, quizais o máis significativo ó comparármolo uso da preposición nas dúas linguas é a ausencia da preposición nun conxunto de exemplos (29 en total) no texto castelán, fronte ó galego que si a utiliza.

Son todos CD que se caracterizan por ter un alto grao de determinación, pero que non teñen como referente unha persoa. Dadas estas características parece coherente que preposición non se utilice no texto castelán. Sen embargo, no galego a súa presenza non vén condicionado polo trazo [+humano] para os nomes comúns, senón que a utilización da preposición débese a outro tipo de razóns, probablemente de índole enfática. De aí que a presenza ou ausencia de *a* a decide o propio escritor cando quere salienta-lo elemento que funciona como CD:

Leiras pediulle a Mouriz que acompañase *ao porco* (Xente, 98)
Leiras le pidió a Muñiz que acompañase *el cerdo* hasta Trelle (Gente, 112)

Pro agora vou decirlles somentes que lle ensinou a asubiar *a un golpe* (Xente, 151)
Pero ahora les digo solamente que le enseñó a silbar un zorro (Gente, 171)

De todos os xeitos, non querendo desafiar *á lúa*, na chea metíase na cama (Xente, 76)
Pese a tantas prevenciones, no queriendo desafiar *la luna llena*, se metía en la cama (Gente, 84)

Iba Abdlá levando da cordela *á burra* de leite (Sinbad, 131)
Iba Abdlá llevando del ronzal *la burra* de leche (Sinbad, 119)

E amolábame agora que o chepa aquel mandase *ao meu soñar* á cinza (Sinbad, 49)
Y me duele ahora que el jorobado aquel mandase *mis sueños* a la ceniza (Sinbad, 43)

Queda, por último, outro grupo de exemplos nos que, a diferenza dos anteriores, a falta de preposición no castelán contradí as normas xerais de uso. Trátase neste caso de CD que están desempeñados por unha frase na que o núcleo se caracteriza por te-lo trazo de +humano:

Sinbad levou *ao forasteiro* cabo de Mansur (Sinbad, 42)
Sinbad llevó *el forastero* a casa de Mansur (Sinbad, 37)
Sari trouxo *ao cego* a onde estaba o aviso colgado (Sinbad, 73)
Sari acercó *el ciego* adonde estaba el aviso colgado (Sinbad, 68)

Podería indicarse que son razóns fónicas as que provocan a ausencia de *a* no castelán, pero cremos que é máis factible pensar nun posible influxo non do texto galego que, como se pode observar, vai precedido de preposición, senón da lingua galega.

4. A comparación dos textos galego e castelán indícanos un certo grao de interferencia entre as dúas linguas. Esta influxo parece máis im-

portante desde o castelán ó galego, pero, como puidemos constatar, tamén se produce desde o galego ó castelán. En relación con isto comprobamos que a porcentaxe de uso da preposición é moi semellante nas dúas linguas. Os trazos que caracterizan os CD que van precedidos de *a* son, en principio, os mesmos nunha e noutra lingua. Esta tende a empregarse naqueles exemplos que teñen un alto grao de determinación e que posúen o trazo [+animado]. Seguindo estas pautas quedou constatado que está xeneralizada a utilización da preposición con pronomes persoais e cos non persoais cando teñen un referente de carácter persoal. Sen embargo, debemos indicar que con algunhas formas de indefinidos, relativos e numerais segue existindo no galego unha vacilación no emprego da preposición. As razóns cremos que hai que buscalas na non obrigatoriedade de *a* con estas subclases de palabras e tamén na presenza de determinados verbos que non favorecen a presenza da preposición. Esta vacilación que achamos no galego quizais é a causa que tamén propicia, nalgún caso, a ausencia no castelán.

No emprego de *a* con nomes observamos unha presenza importante cos nomes propios referidos a persoa. Neste caso, case non existen diferencias de uso entre as dúas linguas. Non obstante, na relación de exemplos analizados puidemos constatar que en galego, a diferenza do castelán, unha boa parte ía precedidos de artigo determinado. Este feito non favorece a presenza da preposición e, polo tanto, entendemos que a súa utilización neste tipo de exemplos se debe a razóns de carácter enfático e á presión da estrutura castelá onde a presenza *a* é totalmente obrigatoria. Tamén consideramos que se debe a un influxo do castelán o emprego de *a* con nomes propios de persoa cando estes van precedidos de denominacións como *don*, *señor*..., e acompañados, á súa vez, de artigo. En todos estes casos no galego, a diferenza do castelán, a utilización da preposición debe ser opcional e, unicamente o desexo do escritor de salienta-lo CD pode propicia-la súa presenza.

Polo que respecta ós nomes propios xeográficos a utilización de *a* é mínima no castelán (aparece só nun exemplo), mentres que no galego non a achamos en ningún. Como puidemos comprobar, o exemplo que achamos en castelán con *a* posúe unhas características de tematización e posibles referentes que, sen dúbida, malia ser un nome xeográfico, favorecen a presenza de *a*. Sen embargo, podemos afirmar que este emprego practicamente non existe na lingua galega nin no castelán onde, en contra das indicacións que achamos no *Esbozo*, a realidade do corpus sinala que, fóra de casos excepcionais, a preposición non se emprega.

Resulta máis difícil de explica-lo emprego de *a* con nomes comúns nos exemplos dunha e outra lingua. No corpus que manexamos observamos en primeiro lugar unha presenza importante da preposición tanto no galego coma no castelán. Sen embargo, hai diferencias que en-

tendemos indican que a presenza de *a* nas dúas linguas non segue as mesmas normas. Na análise dos exemplos puidemos comprobar que a utilización de *a* no castelán prodúcese cando o substantivo que funciona como núcleo da frase vai determinado e ten como referente unha persoa. En cambio, no galego este emprego, aínda que globalmente a frecuencia é semellante, responde a unhas pautas distintas. Non son unicamente os trazos de determinación e referente de persoa os que propician a presenza da preposición. En galego a determinación é un factor fundamental para que estea presente a preposición, pero a súa presenza non depende do tipo de referente, senón da necesidade de salientalo CD. Poderíase pensar que o uso da preposición responde a un intento de personificación do CD dado que aparece con verbos que frecuentemente tenden a se construír cono nomes de persoa. Se isto fora así, debería haber un mesmo comportamento para o castelán e, sen embargo, os mesmos exemplos non van acompañados de preposición no castelán.

Ó noso modo de ver, o CD con preposición segue unhas pautas distintas en cada unha das linguas. Malia a presión que exerce o castelán, cremos que a preposición co CD unicamente está gramaticalizada cos pronomes persoais, nos demais casos a súa presenza segue a ser opcional, favorecida, nalgúns casos, polo réxime de determinados verbos.

Referencias bibliográficas

- Delille, K. H., *Die geschichtliche Entwicklung des präpositionalen Akkusativs im Portugiesischen*, Bonn, Romanisches Seminar der Universität Bonn, 1970.
- Alvarez, R. et alii, *Gramática galega*, Vigo, Galaxia, 1986.
- Alcina Franch, J. e Blecua, J. M., *Gramática española*, Barcelona, Ariel, 1975.
- De Kock, J., "Corpus y norma académica: a con régimen directo", *Lingüística Española Actual*, XIV/1, 1992, pp. 69-95.
- González López, E., *Grandeza e de cadencia do reino de Galicia*, Vigo, Galaxia, 1978.
- Laca, B., "Sobre el acusativo preposicional en español", *Romanistisches Jahrbuch* 38, 1987, pp. 290-313.
- López Martínez, M. S., *O complemento directo con preposición a en galego*, Verba Anexo 36, Universidade de Santiago de Compostela, 1993.
- Meier, H., "Sobre as orixens do acusativo preposicional nas linguas românicas", en *Ensaio de Filologia Românica*, Lisboa, Revista de Portugal, 1948, pp. 115-164.

- Monteagudo Romero, H., "Aspectos sociolingüísticos do uso do galego, castelán e latín na Idade Media en Galicia", *Revista de Administración galega* 1, 1985, pp. 85-108.
- Nicolescu, A., "Sur l'objet direct prépositionnel dans les langues romanes", en *Recueil d'études romanes*, Bucarest, 1959, pp. 167-185.
- Onu, L., "L'origine de l'accusatif roumain avec p[r]e", en *Recueil d'études romanes*, Bucarest, 1959, pp. 187-209.
- Real Academia Española, *Esbozo para una nueva gramática de la lengua española*, Madrid, Espasa-Calpe, 1973.
- Roegiest, E., "A propos de l'accusatif prépositionnel dans quelques les langues romanes" *Vox Romanica* 38, 1979, pp. 37-54.
- Rohlf, G., "Autour de l'accusatif prépositionnel dans les langues romanes", *Revue de Linguistique Romane* 35, 1971, pp. 312-333.
- Saco y Arce, J. A., *Gramática gallega*, 2ª ed., Ourense, 1967.
- Sousa Fernández, X. C., "O artigo cos nomes propios de persoa no galego moderno", en *XIX Congreso Internacional de Lingüística e Filoloxía Románicas*, Santiago de Compostela, 1989, no prelo.

As construcións pasivas do tipo "ser + participio" nos *Miragres de Santiago*

EDUARDO MOSCOSO MATO
Instituto da Lingua Galega

Noutro lugar¹ fixemos referencia ós valores que a construción "ser + participio" presentaba no galego medieval, por medio da análise desta construción nos *Miragres de Santiago*. Aquí imos afondar máis no valor chamado pasivo, intentando ofrecer algún dato novo.

1. Presentación da cuestión

Se se bota unha ollada a un repertorio bibliográfico sobre a pasiva, resulta evidente que é un tema que gozou e segue a gozar de certo atractivo para os estudiosos da lingua. Quizais se deba o seu interese ó feito de non haber unanimidade sobre a súa interpretación e de que, polo tanto, aínda hai moito por facer e case todo pode ser cuestionado. Hai acordo en que o termo pasiva fai referencia a unha relación entre o Predicado e o Suxeito e sobre pouco máis, xa que se discute que tipo de relación representa e ata se no sistema gramatical das linguas romances, e concretamente no do galego, é pertinente falar de pasiva. Quizais a causa deste problema estea en que o que nas linguas clásicas se denominaba activa ou pasiva, e presentaba un modo de expresión concreto e diferenciado, pasou a confundirse nas linguas romances, no plano da expresión, con outras construcións.

Sen embargo, hoxe resulta obvio que o feito de que a pasividade se exprese dun xeito sintético ou analítico non é o índice da existencia ou non de voz nunha lingua. Para que se poida considerar que unha determinada estrutura constitúe unha categoría lingüística debe levar aparelados un contido e unha expresión determinados. Cómpre, pois, analizar se as

¹ Lorenzo Vázquez, R. (ed.), *Homenaxe á profesora Pilar Vázquez Cuesta*. Universidade de Santiago. (No prelo).

construcións que chamamos pasivas teñen elementos no plano da expresión e do contido que as fagan pertinentes lingüisticamente. Para tal fin, presentaremos nas páxinas que seguen unha análise pormenorizada das construcións pasivas do tipo "ser + participio" atopadas nos *Miragres de Santiago*².

2. Frecuencia de uso

Antes de comezar parécenos interesante facer referencia á frecuencia de uso da pasiva do tipo "ser + participio", e comparala con datos do galego actual.

En todo o texto manexado atopamos un total de 164 construcións do tipo "ser + participio" con valor pasivo. Por outra banda, hai que dicir que en todo o texto dos *Miragres de Santiago* contamos un total de 6075 verbos (ou perífrases verbais) constituintes de núcleo oracional. Tendo en conta que moitos destes verbos non admitirían a construción pasiva con "ser + participio", distinguimos entre verbos que non admitirían pasiva e verbos que si a admitirían. No primeiro grupo incluímos, ademais dos verbos intransitivos, entre outras, construcións cos verbos *haber* e *ter*, con verbos de posesión, existencia, localización, cuantificación, etc.³

No texto manexado atopamos un total de 2631 verbos que corresponden ó grupo que non admite pasiva, o que supón aproximadamente un 45% dos casos. Consideramos que o resto de verbos (3444) admite a construción pasiva, o que supón aproximadamente un 55% do total dos aparecidos no texto.

Usamos estes datos para facer un cómputo de aparicións de construcións pasivas do tipo "ser + participio" por cada 100 verbos, xa que nos parece máis axeitado este cómputo que o de ocorrencias por 1000 palabras, como fan algúns lingüistas⁴. Cremos que é máis adecuado o

²Usamos a edición de Pensado, J. L. (ed.) (1958), *Miragres de Santiago*, Anejo LXVIII da *Revista de Filología Española*, Madrid.

³Para facer esta distinción baseámonos na situación actual do galego, conscientes de que na época medieval a sintaxe dalgún verbo en particular podería diferir parcialmente da moderna. É dicir, que consideramos que unha determinada construción podía ter unha pasiva correspondente cando a ten no galego actual, e consideramos que non a presentaba nos casos en que non a presenta no galego actual. Oramos deste xeito forzados pola inexistencia de estudos sobre a situación do galego da época neste aspecto. Sen embargo, aínda que a situación puidese ser diferente, non cremos que o fose en grande medida, polo que pensamos que as estatísticas que aquí presentamos non perden fiabilidade, sobre todo tendo en conta que nós facemos unha porcentaxe das pasivas con respecto ó número de verbos que pode admitir esta construción, mentres que na maioría das análises realizadas sobre o uso da pasiva en diferentes linguas só se fai a porcentaxe de uso das pasivas sobre o total de verbos.

⁴É o caso de Svartvik (1966), para o inglés.

cómputo por número de verbos porque estas construccions son núcleos verbais e, polo tanto, é mellor comparalo estatisticamente cos núcleos oracionais (e mellor aínda, só cos que admiten pasiva) e non co número total de palabras. É certo que podemos atopar unha certa relación estatística entre o número de verbos e o número de palabras, pero non é menos certo que esta relación varía notablemente dun rexistro lingüístico a outro.

Diciamos ó principio desta sección que había un total de 164 construccions "ser + participio" con valor pasivo. Esta cifra supón un 2,69% do total de núcleos oracionais que aparecen no texto. Pero na realidade o que nos interesa é compara-las aparicións destas construccions co total de casos nos que aparece unha construción activa e podería aparecer-la pasiva correspondente. Na obra manexada aparecen 3444 verbos susceptibles de presenta-la construción pasiva do tipo "ser + participio", dos que só 164 a presentan, o que supón un 4,76% de frecuencia da construción pasiva de "ser + participio".

Esta cifra resulta bastante elevada se a comparamos coa que extraeu Cidrás (1990) do cómputo de obras do galego actual por el estudia-das (oito obras pertencentes a rexistros lingüísticos distintos), xa que atopaba que a construción "ser + participio" con valor pasivo supoñía un 0,9% dos verbos existentes (permitisen ou non a construción pasiva). Hai que ter en conta que as cifras variaban notablemente dun estilo de lingua a outro, pero oscilando sempre entre o 0,05% no caso do rexistro popular e o 3,3% no caso do galego técnico. Un caso extremo constituíano os *Estatutos da Universidade de Santiago de Compostela*, que presentaban unha aparición do 6,9%.

3. Análise das construccions pasivas de "ser + participio" no plano da expresión

De todos é coñecido o debate desenvolvido entre os autores que defenden que a construción pasiva do tipo "ser + participio" ten unha forma propia que a diferencia de calquera outra construción e, polo tanto, pode ser considerada como unha perífrase verbal que expresa un contido que podemos chamar pasivo, e aqueloutros que consideran que se trata dunha construción atributiva.

Podemos citar entre os primeiros a Rojo (1974), Lázaro Carreter (1975) e Porroche Ballesteros (1988 e 1990) , mentres que defenden a non existencia de pasiva, entre outros, Lenz (1920), Cámara (1972), Alarcos Llorach (1970 e 1985) e Gutiérrez Ordóñez (1986).

É este un problema interesante, pero hai que dicir que desgracia-damente as conclusións ás que chegan estes estudiosos non nos aclaran

moito, debido, quizais, a que non van máis alá dun dos planos da lingua: o plano da expresión.

Sen embargo pareceunos adecuado facer unha análise das características que presentan no plano da expresión as construcións pasivas do noso corpus. Teremos en conta o máximo número de variables posibles, nun intento de atopar algún elemento oracional ou extraoracional que diferencie unha construción pasiva dunha atributiva ou activa (á parte da distinta correspondencia entre argumentos semánticos e funcións sintácticas). Para iso faremos referencia á relación da oración pasiva coas que a rodean (tipo de oración), á situación da forma verbal (tempo, persoa...), ós elementos que compoñen a oración pasiva, e ós trazos semánticos dos argumentos principais (axente e termo).

Despois de obte-los resultados, intentaremos comparalos cos ofrecidos polas construcións activas presentes na obra examinada. Con este fin fixemos unha pequena cala no corpus, de tal xeito que examinámo-lo comportamento de 164 verbos que hipoteticamente serían susceptibles de admiti-la construción pasiva, tomados de 16 páxinas elixidas aleatoriamente⁵. Aínda que este número só constitúe aproximadamente o 5% do total de verbos que supoñemos que admitirían pasiva, serven de elemento de contraste para unha primeira aproximación. Nestes verbos activos examinamos esas mesmas variables, na procura de elementos que diferenciasen as construcións activas e pasivas, ademais da morfoloxía particular da forma "ser + participio" e da distinta correspondencia entre funcións sintácticas e semánticas.

3.1. Tipos de oracións

As construcións "ser + participio" que atopamos nos *Miragres de Santiago* pertencen na maioría dos casos a oracións principais:

- (1) "*Et era chamado Justo porque andando m̃ no ventre de sua madre era santo.*" (p.20)
- (2) "*Et asi forõ abertas as portas sen ajuda,...*" (p.207)

Igualmente atopamos numerosos casos de oracións subordinadas completivas:

- (3) "..., et diso mais, que des aquel tenpo ata entõ **fora gobernado** ali por la grraça de Deus et **cõfortado** do lume do Spiritu Santo." (p. 44)
- (4) "*Et sabede que quen quer viñr para destroyrla, que seera cõdenado en aquel outro m̃ do;...*" (p. 150),

⁵Tomamos unha páxina cada quince, ata te-los 164 verbos precisos.

mentres que só esporadicamente se atopan de Suxeito:

- (5) "*Cousa guisada et dereita paresçe del seer loado et onrrado por los moços sem pecado...*" (p. 14)

Menos numerosas cás completivas son as subordinadas de nexo relativo. Na maioría dos casos son especificativas:

- (6) "*Et o abade cõfiando do que lle fora dito en sonos por Santiago, jajuou cõ seus cõpaneiros trres dias faz m do oraçõ.*" (p.62)
- (7) "*Et Calrros pasara ja os portos cõ todo los seus, et nõ sabia n m migalla do que fora feicto.*" (p. 142)

pero tampouco faltan as explicativas:

- (8) "*Et esta estoria que oyde[s], vos cõtamos aqui segundo cõta o liuro do Flors Sanctorum onde foy sacado de latꝝ en rromãço, que perteesçe moyto a esta estoria.*" (p. 58)
- (9) "*-Santiago apostolo, que por mãdado de Herodes fuste degolado cõ spada en Iherusalem,...*" (p. 211-212)

En canto ás subordinadas chamadas adverbiais as máis numerosas son as temporais:

- (10) "*Et ante que a vila fose cercada, fui demostrado por lo Spiritu Santo...*" (p. 37)
- (11) "*Et despois que a çidade foi entrada, acharõ que fora em aquela ora que el disera.*" (p. 210)

seguidas das causais:

- (12) "*Et esto bem podia seer, ca despois que o Nostro Señor sacou da priion, andando el preegando a sua creença, fui preso dos judeus et ençarrado ali.*" (p. 45)
- (13) "*Et a outra mais onrrada he a de Santiago porque ontre todo los apostolos foy mais onrrado en dygnidade et en onestidade apos San Pedro,...*" (p. 131)

Xa menos numerosas son as finais:

- (14) "*..., et foise cada h u ao lugar onde viera a preegar a fe de Ihesucirto, a que el seja onrrado et seruido et amado para sempre jamais m no çeo et m na terra.*" (p. 234)

As condicionais aparecen só esporadicamente:

- (15) "...;et cõn todo esto se a m^ha gente **for vençuda** et eu ficar viuo, quero rreçeber baptismo." (p. 108),

ó igual cás consecutivas e modais:

- (16) "...eu et m^ha gente lidaremos cõtigo por tal pleito que se a [u]osa fe mais apraz a Deus que a nosa, que nos **sejamos** u m^h **çudos**;" (p.107),

Se comparamos estes resultados cos obtidos na análise das construcións activas (Véxase gráfico 1), podemos ver que o panorama é bastante semellante. En ámbolos casos hai unha preponderancia das oracións principais, seguidas polas completivas (estas algo máis escasas no caso das pasivas) e adxectivas. En canto ás adverbiais, nos dous casos aparecen como minoritarias, sendo as máis comúns as temporais.

TIPOS DE ORACIÓNS		PASIVAS	ACTIVAS
Principais		71	91
Subordinadas Completivas	Suxeito	2	0
	Complemento Directo	44	17
Subordinadas adxectivas	Especificativas	14	23
	Explicativas	7	3
Subordinadas adverbiais	Temporais	10	11
	Causais	8	3
	Finais	4	3
	Condicionais	2	3
	Consecutivas	1	4
	Modais	1	6

GRÁFICO 1

Desta comparación extráese que non hai diferenza substancial entre os tipos de construcións nos que adoitan aparece-las pasivas e as activas.

Ademais, resulta doado pensar que a elección dunha construción pasiva non vén determinada polo tipo de oración de que se trata, xa que onde aparecía unha pasiva podía aparece-la activa correspondente sen varia-la estrutura extraoracional, só modificando a estrutura interna da oración.

3.2. *Tempo verbal*

Tampouco parece que a construción pasiva prefira un tempo verbal determinado. Os únicos tempos que non atopamos nas pasivas dos

Miragres de Santiago son o postpretérito e o imperativo. O resto de tempos están presentes no corpus manexado.

Os máis comúns son os tempos de indicativo, sobre todo o pretérito:

- (17) "*Et os galegos, (...), forō baptizados por mão do arçibispo dom Turp*✠" (p. 75)
(18) "*Pois que esto foy feicto, as III uirg*ℳ✠*es que uelauã...*" (p. 227)

En segundo lugar por orde de frecuencia, atopámo-lo futuro:

- (19) "*Et sabede que quen quer viinr para destroyrla, que seera cōdenado en aquel outro m*◆✠*do;...*" (p. 150)
(20) "*...et sabe que d'oje a tres dias seeras d'este m*◆✠*do leuada,...*"(p.221),

e o presente:

- (21) "*..., asi por Santiago seu yrmão (...), he feicta igleia apostolical et exaltada a cre*ℳ✠*ça de Ihesucristo.*" (p. 130)
(22) "*..., et sobre lla[s] ord*ℳ✠*es que som chamadas cherubym,...*" (p. 224),

seguidos do antepretérito:

- (23) "*... et dizer as grãdes cousas que forã feictas por Nostro Señor Ihesucristo fillo de Deus viuo*" (p. 26)
(24) "*Et el tomou as cadeas en que fora preso,...*"(p. 193-194).

O que menos aparece dos tempos de Indicativo é o copretérito:

- (25) "*..., as portas do altar abrirõse et derõ tã grã rrogido que quantos y estauã coydaũ que erã quebrantadas.*" (p. 207)

No subxuntivo o tempo que máis aparece tamén é o pretérito:

- (26) "*..., que por la morte del [cre]iã que Iherusalem fose toda destroyda...*" (p. 20)
(27) "*..., et que lle o apostolo Santiago [alcançara] grraça de Deus que lle fose tornada ao corpo;...*" (p. 175)

seguido do presente:

(28) "...; et asi me temo que os que nõ fezer ~~ml~~ * boas obras, que *sejã engeytados* de Nostro Señor ao día do Juyzo." (p. 112)

(29) "..., rrogamos a tua piadade que nos acorra, que *sejamos gardados* dos enganos do demo..." (p. 207)

O menos usado é o futuro:

(30) "...; et cõ todo esto se a m~~h~~*a gente *for vençuda* et eu ficar viuo, quero rreçeber baptismo." (p. 108)

Ademais atopamos algúns casos de infinitivo:

(31) "Cousa guisada et dereita paresçe del *seer loado* et *onrrado* por los moços sem pecado..." (p. 14)

e de xerundio:

(32) "Et eu *seendo enforcado*, enpuxauame..." (p. 8)

TEMPO VERBAL		PASIVAS	ACTIVAS
Indicativo	Presente	16	18
	Pretérito	75	97
	Copretérito	6	9
	Antepretérito	14	8
	Futuro	16	8
	Postpretérito	0	2
Subxuntivo	Presente	10	4
	Pretérito	12	7
	Futuro	4	1
Imperativo		0	3
Infinitivo		10	5
Xerundio		1	2

GRÁFICO 2

Comparando estes resultados cos obtidos da análise das activas (Véxase gráfico 2) podemos observar que non hai excesivos cambios. No caso das transitivas atopamos un maior uso do pretérito de indicativo e algún caso de postpretérito. Tamén observamos que aparece algún imperativo. Nas pasivas tamén hai oracións que podemos considerar imperativas, pero foron incluídas no presente de subxuntivo por aparece-lo verbo nunha persoa gramatical distinta da segunda.

Á vista destes datos, non se pode considerar que o uso dos tempos verbais nas construcións pasivas sexa diferente do que se observa nas activas.

3.3. *Persoa gramatical*

O maioritario nas construcións pasivas é o uso das terceiras persoas, sobre todo de singular:

(33) "... a Galiza, onde el **fora enviado** a preegar primeiramente,..." (p. 71)

(34) "Et do ão en que a primeira pedra **foy posta** ..." (p. 169)

sendo menos abundantes os casos de terceira persoa do plural:

(35) "..., et ante que o çeo et a terra **fosem feictos** ante el foy feicto." (p. 25)

(36) "Et asi **forõ abertas** as portas sen ajuda,..." (p. 207)

Só esporadicamente aparecen casos das outras persoas gramaticais, sexa da primeira persoa de singular:

(37) "Eu **foy** aqui **posto** en esta altura para dar testemoyo de Ihesucristo Nazareno..." (p. 25),

ou de plural:

(38) "..., rrogamos a tua piadade que nos acorra, que **sejamos gardados** dos enganos do demo..." (p. 207)

ou da segunda persoa de singular:

(39) "...et sabe que d'oje a tres dias **seeras** d'este m do **leuada**,..." (p. 221)

Esta mesma abundancia da terceira persoa aparece na cala que fixemos nas oracións transitivas, nas que o resto de persoas gramaticais aparece tamén en contadas ocasións (Véxase gráfico 3).

Estes datos fannos concluír que as construcións pasivas non se diferencian das activas en canto ó uso das persoas gramaticais.

PERSOA GRAMATICAL		PASIVAS	ACTIVAS
Singular	1ª	2	10
	2ª	4	11
	3ª	118	85
Plural	1ª	2	5
	2ª	0	3
	3ª	27	43

GRÁFICO 3

3.4. Elementos da oración

Non entramos agora na consideración do Suxeito nin do Complemento Axente, porque o estudio destes elementos merece unha sección máis adiante. Vexamos outros elementos que aparecen nas oracións:

3.4.1. Complemento Indirecto (CI)

Este elemento pode aparecer tanto nas oracións activas como nas pasivas correspondentes, sen variar para nada. O que pode resultar interesante é constata-lo feito de que non hai posibilidade no galego medieval, igual que sucede hoxe en día, de que vaia este elemento nunha oración atributiva, mentres que si é posible que o faga nunha pasiva.

Sen embargo, nas construcións pasivas do tipo "ser + participio" dos *Miragres de Santiago* en moi contados casos aparece un CI expreso:

(40)"..., **fui demostrado** por lo Spiritu Santo aos santos et aos cristiãos que morauñ en Iherusalem, que se fosen d'y ..." (p. 37)

(41)"...et como **foy demostrada** a San Tome" (p. 231)

Tamén son escasas as ocasións nas que atopamos un clítico de CI:

(42)"Et o abade cõfiando do que lle **fora dito** en sonos por Santiago,..." (p. 62)

(43)"¿Crees tu que atã grã pecado como tu fezeche, que che **seja perdoado** por lagremas et por jaj ♦❧us?" (p. 202)

Na cala feita nas oracións transitivas é algo maior a frecuencia de CI e de clíticos de CI, pero non de forma moi significativa (Véxase gráfico 4).

ELEMENTOS DA ORACIÓN	PASIVAS	ACTIVAS
Complemento indirecto	2	11
Complemento circunstancial	103	56
Complemento predicativo	9	2

GRÁFICO 4

3.4.2. Complemento Circunstancial (CC)

Máis da metade das construcións pasivas do tipo "ser + participio" presentan un Complemento Circunstancial, e en ocasións dous. Nos casos en que o atopamos expresan lugar, tempo, modo, causa, materia, instrumento ou finalidade. Vexamos algúns exemplos:

(44) "..., **foy criado et ensinado** *ml* *na lee de Nostro Señor ml* *na igreia de Santa Maria de Caruoeyro,...*" (p.59)

(45) "*Conta Josepho que por la morte d'este Santiago foy destroyda a çidade de Iherusalem...*" (p. 31)

Nas 164 oracións transitivas analizadas aparece un número sensiblemente menor de oracións con CC (Véxase gráfico 4).

3.4.3. Complemento Predicativo (CP)

Non son numerosos os casos en que as construcións pasivas presentan CP. Nos exemplos atopados refírese sempre ó Suxeito. Nun caso o verbo da oración é *ordenar*, mentres que no resto de casos atopados estamos sempre diante do verbo *chamar*:

(46) "..., **este Santiago Alfeu foy ordenado** *en bispo de Iherusalem por los outros apostollos.*" (p. 20)

(47) "*Et por esto et porque n* *ca quedaua faz ml* *do b ml* *era chamado Justo,...*" (p. 21)

Non resulta raro que o número sexa tan pouco elevado, xa que despois de analiza-las 164 oracións transitivas elixidas aleatoriamente atopamos un situación semellante (Véxase gráfico 4).

Resumindo esta sección, diremos que en canto a elementos oracionais, as oracións transitivas e as pasivas, salvo pequenos detalles, non presentan diferencias significativas.

3.5. Tipos de verbos

Se examinámo-los verbos que aparecen nas construcións "ser + participio" con valor pasivo, observamos que presentan significados moi diversos. Coinciden todos en que son verbos transitivos (igual que sucede no galego de hoxe).

Quizais sexa destacable o caso do verbo *morrer*, que aparece en construcións pasivas (e noutras das que podemos dubidar se teñen valor pasivo ou medio). Nestes casos está funcionando como participio pasado do verbo *matar*, igual que observamos na lingua de hoxe:

(48)"...*ca se a eles voluer seera morto por lo ymigo da alma, que he o demo.*" (p. 115)

En canto ó resto dos verbos, non resulta posible facer ningún tipo de agrupación semántica, debido á súa gran diversidade. O máis que se pode dicir é que a maioría están relacionados con temas relixiosos ou bélicos, o que non é de estrañar, debido á temática da obra que examinamos.

O que si podemos é referirnos brevemente ós verbos que non atopamos. Se tiveramos un corpus máis extenso poderíamos examinar se a ausencia de certos verbos transitivos en construcións pasivas é sistemática. Sen embargo, debido ó pouco extenso do corpus (só atopamos 67 verbos distintos en construcións pasivas de "ser + participio") tampouco podemos concluír nada neste aspecto.

Examinando o galego actual, Cidrás (1990:294-320) atopa que hai certos verbos non intransitivos que non admiten a construción pasiva. Os máis significativos son os seguintes:

- Verbos de posesión, tales como *ter* ou *posuír*.
- Verbos de localización ou existencia, como *ter*, *haber*, *conter*, *estar*.
- Verbos de cuantificación, tales como *ser*, *medir*, *custar*, *durar*, *distar*...
- Verbos de identificación ou de inclusión, como *ser*, *estar*, *parecer*...

Tampouco atopamos ningún verbo destes no noso corpus, pero lembremos que o feito de non atopalo non é relevante. Teríamos que estudar un corpus máis amplo para ver se a situación non variou desde a Idade Media, e explorar máis grupos de verbos para ver se algún verbo que hoxe admite pasiva non a admitía tampouco na época medieval.

3.6. Trazos semánticos dos argumentos

Nesta sección imos examinar se nas construcións atopadas hai algunha tendencia a preferi-lo uso da pasiva dependendo das características semánticas dos dous argumentos principais (S e CA, cando aparece).

No que se refire ó Suxeito da pasiva (termo semántico ou argumento B), son sensiblemente máis numerosos os casos nos que presenta o trazo [+ humano]:

(49)"...; *et en aquel tempo era en Rroma h* ◆ ◆ *u fillo de rrey de França que en tal gisa alo* **fora enviado** *por tributo,...*" (p. 49)

(50)"«Nõ seerã coroados *ml* ◆ ◆ *nos ceos, senõ o que en este m* ◆ ◆ *do lidar cõ os seus peccados»*" (p. 109)

No resto das ocasións aparece o trazo [- animado]:

(51)"*Por Nostro Señor* **foy** *todo esto* **feito** *et he marauillosa cousa aos nosos ollos.*" (p. 9)

(52)"..., *et por esto a sua igeia* **he** *moyto* **onrrada**..." (p. 131-132)

Se comparamos estes datos cos trazos que presenta o CD (termo semántico ou argumento B) nas construcións transitivas examinadas (Véxase gráfico 5), vemos que cambian sensiblemente, xa que son mais abundantes os casos nos que presenta o trazo [-animado].

Dá a impresión de que a construción pasiva prefere que o Suxeito (argumento B) presente o trazo [+ humano]. Sen embargo, para estar certos teríamos que examinar un corpus máis amplo.

En canto ó Complemento Axente (CA), hai que dicir que en poucas ocasións presenta o trazo [-animado]:

(53)"...*et despois sobir aos ceos que n* ◆ ◆ *ca* **forõ desanparados** *da tua presenza et da tua santidad...*" (p. 148)

TRAZOS SEMÁNTICOS DOS ARGUMENTOS		PASIVAS	ACTIVAS
Argumento A (CA da pasiva) (Suxeito da activa)	Humano	103	160
	Inanimado	14	4
Argumento B (Suxeito da pasiva) (CD da activa)	Humano	94	50
	Inanimado	70	114

GRÁFICO 5

O maioritario nos casos en que aparece o CA, ou se extraen os seus trazos do contexto, é que presente o trazo [+ humano]:

(54)"..., *et ante que o ceo et a terra fosem feictos ante el foy feicto.*" (p. 25)

(55)"..., *vayte para Iherusalem hu soen os apostolos morar, et acharlos as y todos aj ♦ tados; et tu seeras deles rretado...*" (p.232)

Algo semellante sucede nas construcións transitivas examinadas, nas que tamén é maioritario que o Suxeito presente o trazo [+ humano] (Véxase gráfico 5).

Do exposto neste punto 3 despréndese que en canto ós elementos oracionais e extraoracionais que presenta unha construción pasiva do tipo "*ser* + participio" non hai ningún trazo suficientemente relevante que a faga distinta dunha construción activa, aínda que podía ser interesante un estudio máis amplo sobre os trazos semánticos que presenta o argumento B (Suxeito da pasiva). Quizais por este camiño se podería chegar a resultados interesantes.

Despois de examinar no plano da expresión os elementos oracionais e extraoracionais das construcións "*ser* + participio" con valor pasivo, non atopamos nada que as faga suficientemente diferentes das activas e que poida ser considerado como trazo responsable da preferencia dun tipo de construción sobre outro.

4. Análise semántica das construcións pasivas do tipo "*ser* + participio"

Tampouco parece posible facer unha clasificación semántica deste tipo de construcións pasivas. Se examinamos tódolos casos atopados, observaremos que os verbos que aparecen nestas construcións, como xa dicíamos máis atrás, presentan significados moi diferentes. O significado dun verbo pasivo é idéntico ó do activo correspondente, aínda que coa existencia da presentación dos argumentos baixo funcións sintácticas distintas.

Podemos examinar se as caracterizacións nocionais máis estendidas resultan adecuadas para o corpus que estudiamos.

Se intentamos aplica-la caracterización de Pena (1982), segundo a cal a pasiva se caracteriza por presenta-lo Suxeito como afectado pola acción ou proceso que indica o verbo, vemos que en case tódalas ocasións nas que aparece a construción "*ser* + participio" con valor pasivo presén-

tase o Suxeito como afectado polo proceso ou a acción que indica o verbo:

(56) "*Et a primeira aze dos moutros começou primeiramente a batalla et foy vençuda...*" (p. 113)

(57) "... *eu farey que tu et tua barcha cõ todo l[o]s teus, sejad^es metudos en seu poder.*" (p. 185)

Pero hai casos, sobre todo con verbos de lingua, nos que dá a impresión de que o Suxeito da pasiva non pode estar afectado pola acción verbal:

(58) "*Et ante que a vila fose çercada, fui demostrado por lo Spiritu Santo aos santos et aos cristiãos que moruã en Iherusalem, que se fosen d'y...*" (p. 37)

(59) "..., *foylle dito de noyte en vison que se quisesse traballar en aquilo que coydaua que o acabaria.*" (p.60)

Hai numerosos casos de construcións que non consideramos pasivas e que tamén habería que entendelas como tales, ou polo menos como de voz media, porque presentan o Suxeito afectado pola acción do verbo:

(60) "..., *despois por los seus pecados perderõ a cre[m]ença de Deus...*" (p. 71)

(61) "*Et foylle dito en sonos que fose ao moy[m]to d'este santo Oudõ et sãaria y da outra mão*" (p. 15)

Estes exemplos terían que ser considerados casos de voz media. Se así o facemos, a descrición lingüística complicaríase enormemente, razón pola que non nos parece axeitada.

Unha caracterización semellante é a que presenta García Gual (1970), para quen:

«... en español, como en otras lenguas indoeuropeas actuales, el punto relevante en el empleo de la construcción perifrástica pasiva es la actividad o pasividad del sujeto en la acción;» (p. 6).

No noso corpus tódalas construcións pasivas do tipo "*ser + participio*" presentan un Suxeito no que hai pasividade. O problema xorde ó fixármonos nas construcións activas, xa que moitas delas tampouco presentan actividade do Suxeito, debido ó contido léxico de pasividade que presentan certos verbos:

(62) "*Este Santiago Alfeu(.), onde lle chama a escriptura yrmaão de Nostro Señor, porque o semellaua mais que todo [los] hom[m]es do m[undo]...*" (p. 29)

(63) "... *et ya ferir en Galiza en aquel lugar onde o corpo de Santiago jazia ascondudo;*"(p. 71)

Vemos, xa que logo, que estoutra caracterización semántica tam-pouco serve para a pasiva.

5. Análise das construcións pasivas do tipo "ser + participio" desde o estrato informativo. Comparación entre o galego medieval e o moderno

Xa dixemos máis arriba que non parecían adecuadas as caracterizacións da pasiva feitas tanto desde o plano da expresión como desde o plano do contido, pois estas últimas non se axeitan cos datos atopados, mentres que as primeiras parecen indicar, non dun xeito moi claro, que as construcións pasivas non existen, senón que son atributivas.

Se consideramos que na descrición lingüística podemos distinguir tres niveis perfectamente diferenciados: estratos sintáctico, semántico e informativo, como fan numerosos autores:

«..en primer lugar es necesario considerar la existencia de un nivel semántico en el que se contemple la conformación de los contenidos -representativos- de la lengua, en segundo, un nivel sintáctico, en el que se manifiesten las distintas formas de expresión gramatical de una lengua, y, finalmente, un nivel informativo que se ocupe de las variantes (secuenciales y tonales, fundamentalmente) condicionadas por la actitud del hablante.» (Jiménez Juliá, 1986:117-118);

e xa que vimos que nos estratos sintáctico e semántico non era posible caracterizala voz pasiva, pódese intentar facelo desde o estrato informativo. Isto é o que fai Cidrás (1990), para quen a construción pasiva ten unha dobre finalidade neste estrato:

A) Considerando que en todo acto enunciativo temos un *tema* (que se corresponde coa información coñecida e que constitúe aquilo do que se fala), e un *rema* (trátase do que se di do tema e coincide coa información nova), a construción pasiva permite presentar como tema non marcado o argumento B da predicación. Así se témo-lo esquema semántico (*Lavar_{ver} nai_{ax} nena_{ter}*) podemos plasmalo sintacticamente presentando o axente como tema:

(a) *A nai lavou a nena.*

Igualmente podemos presenta-lo termo como tema sen que varíe a correspondencia entre funcións semánticas e sintácticas:

(b) *A nena lavouna a nai.*

Sen embargo, esta forma de tematiza-lo termo semántico viría dada por unha orde marcada dos elementos sintácticos. Se queremos presentar unha tematización do argumento B nunha construción non marcada teremos que facelo por medio da construción pasiva:

(c) *A nena foi lavada pola nai.*

Polo tanto, e como dicíamos máis arriba, podemos caracteriza-la pasiva desde un punto de vista informativo. Será unha forma de presenta-lo argumento B (normalmente termo semántico) como tema dentro dunha construción non marcada en canto á orde dos elementos.

B) Outra posibilidade da construción pasiva é a presentación da acción dun xeito impersonal. Neste sentido xa se pronunciaba Lyons cando dicía:

«Si existe alguna función común a la voz pasiva en todas las lenguas habitualmente consideradas como dotadas de voz (...) ésta es la de hacer posible la construcción de oraciones 'sin agente'.» (Lyons, 1968:391).

Chega a esta afirmación a partir da comparación dun grande número de linguas. Presenta como un dato a favor da súa consideración o feito de que nalgunhas linguas, como é o caso do turco, non haxa a posibilidade de presenta-la pasiva con axente. Nesta lingua será, polo tanto, a impersonalización o trazo caracterizador da pasiva.

Se nos centramos no exemplo anterior (exemplo a), vemos que por medio da construción activa non é posible a presentación da acción dun xeito impersonal, xa que neste caso o que define a activa é a asignación da función Suxeito ó axente.

En cambio na construción pasiva correspondente (exemplo c) sempre é posible a impersonalización por medio da non presentación do Complemento Axente:

(d) *A nena foi lavada*

Naturalmente, a construción pasiva non é a única maneira de impersonalizar. Tamén se pode facer a través da construción media:

(e) *A póla rachou.*

Noutro tipo de construcións tamén se pode impersonalizar por medio da partícula *se*, ou presentando o verbo en terceira persoa do plural sen Suxeito:

(f) *Dise que virá un inverno cru.*

(g) *O río ó que chaman Tambre é ese.*

Na construción pasiva hai sempre a posibilidade de non presentación de axente. De tódalas maneiras, en ocasións aparece a construción pasiva co axente expreso. Nestes casos, sen embargo, tamén o axente aparece como informativamente pertinente, pois normalmente está presentado como foco. Menos común, e aparecendo como opción máis marcada, resulta a posibilidade de que o Complemento Axente apareza como dado.

Todas estas posibilidades resúmeas Cidrás (1990) da seguinte maneira:

«Tódalas posibilidades son conforme o exposto integradas nun sistema unitario que podemos denominar de "remoción informativa do suxeito semántico", que tería como opcións polares dunha banda a súa exclusión (subfunción impersonalizadora) como exponente radical da súa despromoción informativa, e doutra banda a súa promoción (subfunción focalizadora), pasando pola súa degradación informativa presentándoo como elemento "dado". Así a impersonalización queda incluída, como opción menos marcada e máis característica, nun sistema informativo inserido na estrutura da focalización (vs. a estrutura da tematización da outra función da pasiva,...).» (p. 212)

Polo tanto, ademais de pola súa función tematizadora, a pasiva vén caracterizada pola posibilidade de non presentar (ou en casos de focalizar) o argumento A (ou axente).

Expresado doutro xeito, e partindo dunha transformación de activa a pasiva, esta levaría consigo por un lado o paso do argumento B a tema, e por outro lado o argumento A (que normalmente é o tema da activa) pasa a non presentarse ou a aparecer como foco.

Considera Cidrás que destas dúas subfuncións da pasiva non se pode considerar unha como a primaria e outra como a subsidiaria, xa que pertencen a dúas estruturas de funcións informativas diferentes (tematización e focalización), o que impide que haxa entre elas unha xerarquización por operaren en ámbitos distintos. As dúas funcións están copresentes e superpostas na caracterización da pasiva.

Cidrás contrasta esta hipótese coa realidade do galego actual. Atopa que no caso da tematización cadra practicamente ó 100%, mentres que a impersonalización dáse nun 47%. Combinando as dúas funcións atopa que son moi poucos os exemplos que non cumpren algunha delas.

A continuación imos facer nós o mesmo co galego medieval, concretamente cos *Miragres de Santiago*, para ver se estes dous trazos eran os definitorios das construcións pasivas do tipo "ser + participio" que aparecen nesta obra.

5.1. Situación do Suxeito. Comprobación da hipótese da tematización⁶

Podemos facer unha primeira clasificación segundo o Suxeito da pasiva apareza na oración de "ser + participio", ou sexa recuperable textualmente.

5.1.1. O Suxeito fóra da oración de "ser + participio"

Isto sucede en case a metade das construcións de "ser + participio" con valor pasivo. Son casos nos que o Suxeito aparece en oracións anteriores:

(64) "*Cousa guisada et dereita paresçe del **seer loado et onrrado** por los moços sem pecado...*" (p.14)

(65) "..., *andando el preegando a sua creença, **fui preso** dos judeus et ençarrado ali.*" (p. 45)

(66) "..., *que desde aquel tenpo ata entõ **fora gouernado** ali por la grraça de Deus ...*" (p. 44)

Cando o verbo vai en primeira ou en segunda persoa non é preciso nin tan sequera que apareza o Suxeito en oracións anteriores, xa que se sabe perfectamente a quen se refire a acción:

(67) "..., *aveome asi: que avendo batalla cõ meus ymigos **foy chagado** de h a seeta na perna..."* (p.10)

(68) "..., *rrogamos a tua piadade que nos acorra, que **sejamos gardados** dos enganos do demo na vida d'este m do..."* (p. 207)

A estrutura da tematización vén dada pola orde dos elementos dentro da oración. Diremos entón que o Suxeito da pasiva aparece tematizado cando presenta a posición inicial dentro da oración pasiva. Estes casos en que o Suxeito se presenta fóra do ámbito oracional (ou non se presenta) escapan á estrutura da tematización. Disto despréndese que, para examinar en que porcentaxe se produce a tematización do Suxeito, só poidamos ter en conta aqueles casos en que este elemento se presenta dentro da oración, xa que esta constitúe o marco no que funcionan as funcións informativas.

5.1.2. Suxeito dentro da oración de "ser + participio"⁷

⁶Véxase gráfico 6, ó final desta sección.

⁷Véxase gráfico 6, ó final desta sección.

Atopamos un total de 87 casos nos que o Suxeito aparece dentro da propia oración pasiva. Como acabamos de dicir, esta cifra é a que temos que ter en conta á hora de ver ata que punto se cumpre a función tematizadora do Suxeito, xa que é no marco oracional onde obra esta función.

Cando o Suxeito figura na oración pasiva pode aparecer en tres posicións:

- Antes do verbo.
- Despois do verbo.
- Entre *ser* e participio.

5.1.2.1. *Suxeito antes do verbo.*

Dos casos nos que o Suxeito figura expreso na oración pasiva, na gran maioría (61 casos, o que constitúe o 70% sobre os 87 que presenta o Suxeito dentro do ámbito oracional) aparece antes do verbo. Nestes casos figura o Suxeito da pasiva, expresión sintáctica do argumento B, como tema da oración. Son construcións do tipo:

(69) "..., *et ante que o ceo et a terra fosem feictos ante el foy feicto.*" (p. 25)

(70) "*Todo los rromeus de Santiago, (...), deu 𐌺 𐌸 seer rreçebudos moy b 𐌺 (...) de toda las jentes.*" (p.170)

5.1.2.2. *Suxeito despois do verbo.*

Atopamos 19 casos (22%) nos que o Suxeito da pasiva aparece despois do verbo. Son exemplos do tipo:

(71) "*Et ante que a vila fose çercada, fui demostrado por lo Spiritu Santo aos santos et aos cristiãos que moravã en Iherusalem, que se fosen d'y...*" (p.37)

(72) "... *despois que a lide foy vençuda et morto o principe Furro...*" (p. 117)

(73) "*Como deu 𐌺 𐌸 seer rreçebudos os rromeus de Santiago:...*" (p. 170)

5.1.2.3.- *Suxeito entre ser e participio*

Tan só atopamos 7 casos (o que constitúe o 8%) nos que se presenta o Suxeito da pasiva entre o verbo *ser* e o participio. Nalgúns deles o CA non está expreso na oración:

(74) "...: *Por Nostro Señor foy todo esto feicto et he marauillosa cousa aos nosos ollos.*" (p. 9)

(75) "...: '*Por Nostro Señor foy esto feicto et he grã myragre aos nosos ollos*'." (p. 175)

(76) "...; *et por ende foy o mãdadeiro presentado ante Vaspasiano*..." (p. 35)

(77) "*Et por este miragre et por outros seja Deus loado et o apostolo Santiago*." (p. 200)

Nos exemplos 74 e 75 estamos ante a traducción textual dunha cita latina que presentaba o Suxeito en posición postverbal, o cal puido influír na non presentación deste elemento en posición inicial.

Resumindo esta sección diremos que das 164 construcións pasivas atopadas no noso corpus atopamos 77 casos nos que se presenta o Suxeito fóra da oración pasiva, mentres que nas 87 ocorrencias restantes o Suxeito aparece antes do verbo nun 70% dos casos.

Vemos que os casos máis numerosos son aqueles nos que o argumento B aparece tematizado. Sen embargo a porcentaxe de tematizacións deste elemento non é tan elevada como a que presenta Cidrás para o galego actual, xa que el atopa un total de 92,1% de casos nos que o Suxeito paciente aparecía tematizado. (Ver gráfico 7).

A estes datos podemos engadi-los ofrecidos polo exame da situación do CA en cada un dos casos (Ver gráfico 6):

- Dos 61 casos nos que hai tematización do Suxeito paciente, só en 6 ocasións aparece expreso o CA. Destes 6 casos, en 4 deles aparece posposto o CA, mentres que nun caso está anteposto, e noutro atopámolo entre *ser* e o participio. Polo tanto, o maioritario é que a anteposición do Suxeito paciente leve aparellada a posposición do Complemento Axente nos casos en que aparece.

- Das 19 ocasións nas que o Suxeito paciente vai detrás do verbo aparece o CA expreso en 6 casos. En 5 deses exemplos o CA vai antes. Isto móstranos que o común nos casos en que non hai tematización do Suxeito é que haxa tematización do CA, non diferenciándose tematicamente esas construcións das activas correspondentes.

- Algo semellante sucede cando o Suxeito paciente vai entre os dous elementos da construción "*ser* + participio". Dos 7 casos nos que isto sucede, en 3 deles o CA aparece expreso, 2 veces antes do verbo (aparecendo entón como tema), e no outro caso despois.

Se examinamos tódolos casos de tematización do argumento B que aparecen na obra que nos ocupa, vemos que o uso da pasiva non é o único medio utilizado para este fin.

Atopamos un total de 149 construcións nas que o elemento antes citado aparece tematizado. Como dixemos antes, nun total de 61 o medio utilizado é o uso da construción "ser + participio" con valor pasivo. Os restantes 88 casos de tematización son construcións activas nas que hai un cambio da orde normal dos elementos da oración, aparecendo o CD antes que o verbo:

(78) *"Et os clericos quando **esto** oyrð,..."* (p. 12)

(79) *"O que te labrou, ante n *M* *ca* *despois* n *ca* *outra tal fezo.*"*
(p.144)

(80) *"Foyse entõ o principe dos sacerdotes, et **se ya são et led**o nõ he de preguntar."* (p. 230)

Polo tanto, as ocasións de anteposición de CD supoñen un 59,06% dos casos de tematización deste elemento, mentres que o uso da construción pasiva supón un 40.94% dos casos (Ver gráfico 8).

Vemos polo tanto que o uso da pasiva para este fin non é o maioritario, pero aparece nunha porcentaxe respectable de casos. Ademais hai que engadir que é o único método de tematización do argumento B que non supón unha orde marcada dos elementos oracionais, xa que isto é o que sucede cando se antepón o Complemento Directo

SUXEITO	SUXEITO	Casos	COMPLEMENTO AXENTE	Casos
Fóra da oración		77	Antes do Verbo	0
			Entre <i>ser</i> e participio	0
			Despois do Verbo	16
Na oración de <i>ser</i> + participio	Antes do Verbo	61 (70%)	Antes do Verbo	1
			Entre <i>ser</i> e participio	1
			Despois do Verbo	4
	Entre <i>ser</i> e participio	7 (8%)	Antes do Verbo	2
			Entre <i>ser</i> e participio	0
			Despois do Verbo	1
	Despois do Verbo	19 (22%)	Antes do Verbo	5
			Entre <i>ser</i> e participio	0
			Despois do Verbo	1

GRÁFICO 6

SITUACIÓN DO SUXEITO E DO COMPLEMENTO AXENTE NAS ORACIÓNS DE "SER + PARTICIPIO" CON VALOR PASIVO.

5.2. Situación do CA. Comprobación da hipótese da impersonalización⁸

Ademais da tematización non marcada do argumento B, como unha das posibilidades que ofrecía a construción pasiva do tipo "*ser* + participio", dicíamos que tamén estaba definida por permitir presentala acción dun xeito impersoal. Vexámo-lo que sucede a este respecto nos *Miragres de Santiago*.

5.2.1. Ausencia do CA.

O mais común é que o CA non figure na oración, polo que se presenta a acción dunha forma impersoal. Sucedede isto en 116 ocasións, o que supón o 70% das ocorrencias:

(81) "..., *et como lle **fora dito** en sonos,...*" (p. 60-61)

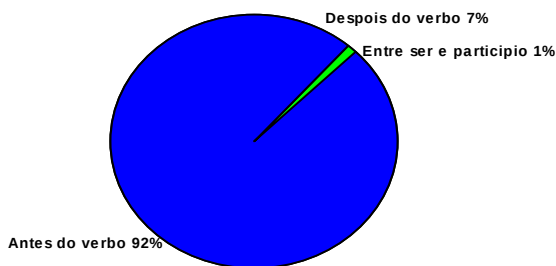
(82) "..., *trouxerô o corpo del os diçipolos por mar a Galiza, onde el **fora enviado** a preegar primeiramente,...*" (p. 71)

(83) "*Quen te teuer n ♦ **seera vencido** n ♣ **seera espantado** d'outra cousa cōtraria,...*" (p. 143)

⁸Véxase gráfico 9.

Miragres de Santiago

Galego actual

GRÁFICO 7
POSICIÓN DO ARGUMENTO A

Tamén pode suceder que o CA non estea expreso na oración, pero que se poida recuperar facilmente mediante o contexto (17 casos, o que constitúe o 11%):

- (84) "*Et ante que a vila **fose cercada**, fui demostrado ...*" (p. 37)
- (85) "*..., et os outros que se ño quiserõ baptizar h ~~h~~ **forõ metudos** a espada et os outros a catiuo en poder dos cristiãos*" (p. 75)
- (86) "*... et por grãde sabedoria todas **forõ** sojugadas do moy nobre Calrros et **metud[aj]s** so seu senorio...*" (p. 79)

No primeiro dos exemplos estase a falar de como *Vespasiano* ía toma-la cidade de Xerusalén. Polo tanto, é posible saber quen é o axente da acción. No segundo podemos saber que son *os cristiãos* os que realizan a acción. Finalmente, no terceiro exemplo obsérvase que o axente de *forõ metudas* é *Calrros*, aínda que este só apareza como CA de *forõ sojugadas*.

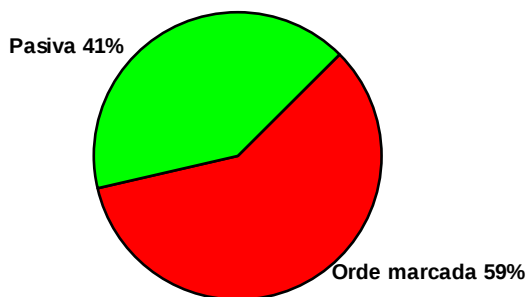

GRÁFICO 8
FORMAS DE TEMATIZACIÓN

5.2.2. Presencia do CA

O CA aparece expreso en 31 ocasións (19%), sexa introducido mediante *por* (17 casos):

- (87) "..., **fui demostrado** por lo Spiritu Santo aos santos et aos cristiãos ..." (p. 37)
- (88) "..., **forõ** anbos **vençudos**, Dario por Aleixandre, Antonio por lo enperador Oc[tau]jiano Agosto." (p. 140)
- (89) "..., que asi como por San Johã Auãgelista yrmão de Santiago, *M* *na* parte d'ouriente **foy feicta** en Efeso igleia apostolical et **enxaltada** a cre*M* *ça* de Nostro Señor, asi por Santiago seu yrmão *M* *na* parte d'oucidente, en Galiza, onde jaz o seu corpo, **he feicta** igleia apostolical et **enxaltada** a cre*M* *ça* de Ihesucristo." (p. 130),

sexa mediante *de* (14 casos):

- (90) "..., ca senpre **seera cõplido** da ajuda et grraça de Deus." (p. 143)
- (91) "N *ca* om *M* *de* ti **foy chagado** que podese escapar." (p. 144)
- (92) "..., **fui preso** dos judeus et **ençarrado** ali." (p. 45).

En canto á colocación do CA pode aparecer:

a) Despois do verbo. É a posibilidade máis común, atopada en 22 casos:

- (93) "*Et asi cõtou aly o rromeu que **fora liure** do laço da morte por lo apostolo Santiago;...*" (p. 9)
- (94) "*...dizer as grãdes cousas que **forã feictas** por Nostro Señor Ihesucristo fillo de Deus viuo.*" (p. 26)
- (95) "*..., ca se a eles voluer **seera morto** por lo ymigo da alma, ...*" (p. 115)

b) Antes do verbo. Sucede isto en 8 casos:

- (96) "*Por Nostro Señor **foy** todo esto **feicto** et...*" (p. 9)
- (97) "*..., erã moy boos caualeyros de Ihesucristo et de moi grã nomeada en armas, mais poderosos et mays fortes ca todo los outros do m ~~do~~, por que m ~~no m~~ ~~do~~ **era enxaltada** a creença de Deus.*" (p.103)

No exemplo 96 e noutra ocasión máis (exemplo 75) a orde do CA pode vir condicionada por se-la traducción textual dunha cita latina aparecida inmediatamente antes, a cal presentaba igualmente o CA en posición inicial. Tamén hai que sinalar que no exemplo 97 a orde do CA está esixida pola construción sintáctica empregada.

c) Entre o verbo **ser** e o participio. Só se dá isto nun caso:

- (98) "*...; et tu **seeras** deles **rretado**...*" (p. 232)

Como resume desta sección diremos que das 164 construcións que nos ocupan, aparecen 31 casos nos que o Complemento Axente está expreso, sexa introducido pola preposición *por* (17 casos) ou pola preposición *de* (14 casos). Polo tanto as ocasións nas que esta construción aparece con CA expreso constitúen o 18,90% do total. Nos restantes 133 casos (o 81%) aparece a acción presentada impersoalmente. Destas 133 ocorrencias, en 17 ocasións coñecemos-lo axente gracias ó contexto extraoracional; sen embargo, son igualmente casos de impersonalización, pois a vontade do emisor era dar lugar a unha oración na que non se presentara o axente da acción (Véxanse gráficos 9 e 10).

Estas cifras contrastan coa media presentada por Cidrás para o galego actual, xa que el atopaba que os casos de impersonalización ascendían ó 47,2%, cifra bastante inferior ó 81% que nós atopamos na obra manexada (Ver gráfico 10).

COMPLEMENTO AXENTE	Casos		
Ausente da oración	133 (81%)	Colocación	Casos
Expreso na oración	31 (19%)	Antes do Verbo	8
		Entre <i>ser</i> e participio	1
		Despois do Verbo	22
TOTAL	164		31

GRÁFICO 9

SITUACIÓN DO COMPLEMENTO AXENTE NAS ORACIÓNS DE "SER + PARTICIPIO" CON VALOR PASIVO.

Cando o CA vai expreso, o máis común é que apareza despois do verbo, cousa que sucede en 22 casos. (70,96% dos casos en que aparece CA). No medio dos dous elementos da construción "*ser* + participio" aparece só nunha ocasión. Nos restantes 8 casos aparece este CA antes do verbo (25,86% dos casos nos que hai CA expreso na oración). Tamén se observa que nos casos en que o CA vai antes o Suxeito paciente aparece sempre dentro do ámbito da oración, normalmente despois do verbo, como sucede en 5 dos 8 casos nos que o CA aparece antes. Nestas ocasións a construción pasiva perde toda a súa funcionalidade, xa que a orde dos elementos é a mesma que aparecería na corresponde construción activa coa orde non marcada.

Competindo coa pasiva como construción impersonalizadora atopamos basicamente outras dúas posibilidades constructivas que tamén impersonalizan:

- Por unha banda está a construción impersonal con *se*:

(99) "*..., ca era entõ vespera de Santiago, a que se faz oyto dias ante dia de qu* *ℳ* *das agostas...*" (p. 11)

(100) "*Et despois que os mouros virõ que se os vençã* *...*" (p. 113)

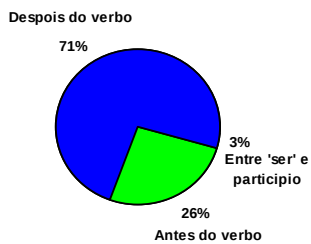
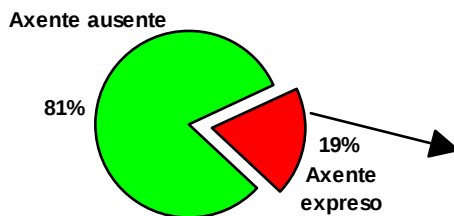
(101) *Et se alg* *♦* *us juyzos de Deus ou dos homes for* *ℳ* *maos de entender ... en estas tres igleias se deu* *ℳ* *de rraoar et defünçer.*" (p. 132")

- Por outro lado atopamos casos de impersonalización por medio da presentación do verbo en terceira persoa do plural, unida á non presentación do Suxeito:

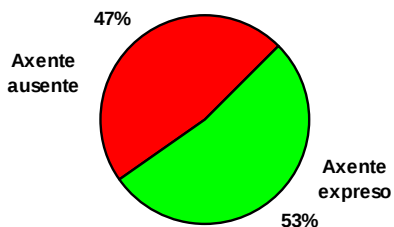
(102) "*H* *♦* *u caualeiro lonbardo, do castelo que chamã* *Carãtia...*" (p. 9)

(103) "Et ante a sua cadeira tinãlle h ♦ ❖ a espada nua, segundo *faz* ❖
a enperador;" (p. 135)

(104) "Et segundo que *diz* ❖ ❖ jaz metudo..." (p. 159)

Miragres de Santiago

Galego actual

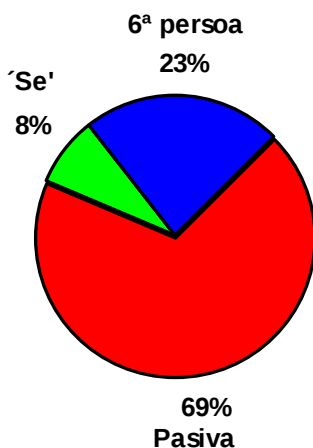
GRÁFICO 10
SITUACIÓN DO COMPLEMENTO AXENTE

Hai un total de 193 casos de impersonalizacións, dos que 133 (68,9%) presentan a forma de "ser + participio" con valor pasivo e sen aparición de Complemento Axente. O resto dos casos (o 31,1% restante) repártese do seguinte xeito (Véxase gráfico 11):

- 45 aparicións de verbo en terceira persoa do plural sen presentación do Suxeito. Supón o 23,31% do total de impersonalizacións.

- 15 ocasións nas que aparece unha construción impersonal coa partícula *se* (7,77% do total).

Do dito ata aquí extráese que as ocorrencias de construcións pasivas de "ser + participio" nas que hai impersonalización son as maioritarias, sendo tamén esta forma de impersonalización (a construción pasiva) a preferida, fronte a construcións coa partícula *se* e construcións en terceira persoa de plural sen Suxeito. O común é que o Complemento Axente vaia despois do verbo. Se vai antes, atopamos, en tódolos casos que aparecen no corpus, o Suxeito paciente expreso dentro do ámbito oracional, normalmente despois do verbo.

Miragres de Santiago

GRÁFICO 11
FORMAS DE IMPERSONALIZACIÓN

5.3. Impersonalización + tematización

Despois de ve-los datos referentes ás tematizacións e ás impersonalizacións que presentan as construcións pasivas do tipo "ser + participio" atopadas nos *Miragres de Santiago*, cómpre fixarse tamén nas porcentaxes que presentan os casos en que aparecen conxuntamente ámbalas funcións informativas e aqueloutros nos que non aparece ningunha delas.

Só en 26 casos non aparece a función tematizadora do Suxeito paciente. Destes 26 debemos restar 2 ocorrencias (exemplos 74 e 75), nas cales a colocación do Suxeito parece estar condicionada por ser unha tradución textual dunha cita latina, na cal o Suxeito tampouco aparecía en posición temática. Dos 24 casos restantes, só en 7 ocasións non aparece tampouco a función impersonalizadora, xa que atopamos un CA expresado con *por*. Este número de aparicións redúcese á 4 se temos en conta que 4 das aparicións constitúen a repetición dunha mesma construción sintáctica.

- (105) *...que asi como por San Johã Auãgelista yrmão de Santiago, M̃na parte d'ouriente foy feicta en Efeso igleia apostolical et enxaltada a creM̃ça de Nostro Señor, asi por Santiago, seu yrmão M̃na parte d'ouçidente, en Galiza, onde jaz o seu corpo, he feicta igleia apostolical et enxaltada a creM̃ça de Ihesucristo.*" (p. 130)

Vemos que nestes casos a construción pasiva non ten ningunha función informativa, xa que o mesmo resultado se lograría cunha activa coa orde dos elementos non marcada. Nun caso máis a anteposición do CA non constitúe tematización deste elemento xa que a orde vén esixida por condicionamentos sintácticos:

- (106) *"Estes de que vos disemos, erã moy boos cauleyros de Ihesucristo et de moi grã nomeada en armas, mais poderosos et mays fortes ca todo los outros do m̃do, por que M̃no m̃do era enxaltada a creença de Deus."* (p. 103)

En canto ós dous casos restantes nos que non hai tematización nin impersonalización, nunha ocasión tanto o CA como o Suxeito paciente van despois do verbo (exemplo 71). No outro caso o Suxeito vai entre *ser* e participio e o CA despois do verbo (exemplo 88).

Contando as catro repeticións de estrutura como un só caso e excluindo as ocorrencias que son tradución de cita latina, só hai 4 casos nos que non se dá a función tematizadora nin a impersonalizadora, o que constitúe só o 2,43% do total de construcións pasivas.

Indo a outra cuestión, e despois de examina-los 61 casos nos que hai tematización do Suxeito paciente, observamos que en 55 ocasións dáse tamén a función impersonalizadora.

Máis importante aínda é o feito de que na obra estudada non atopamos un só caso no que se produza ó mesmo tempo a tematización do argumento B e a impersonalización da acción por outro medio distinto á pasiva. Hai casos de tematización por outros medios, ou tamén de impersonalización por outros medios, pero o que non se atopa é ningunha construción na que se tematicice e se impersonalice ó mesmo tempo, agás unha grande proporción de construcións pasivas.

Xa para resumir, diremos que se combinámo-las funcións impersonalizadora e tematizadora, observamos que se cumpren ambas en 55 casos, o que supón o 33,53% dos 164 en que aparece a construción pasiva. Sen embargo hai que ter en conta que desas 164 construcións pasivas só hai posibilidade de que apareza a función tematizadora en 87 construcións, xa que os 77 casos restantes presentan o Suxeito paciente fóra do ámbito oracional. Se tomamos como total a cifra de 87 (casos nos que pode haber tematización) vemos que se cumpren ámbalas funcións nun 63,21%, o que supón máis da metade das ocorrencias.

No outro extremo están os casos nos que non se dá ningunha das funcións sinaladas. Diciamos que só sucedía isto en 7 construcións, o que supón o 4,26% do total de construcións pasivas de "*ser* + participio". Esta cifra aínda se vería diminuída a un 2,43% se temos en conta que en catro ocasións se dá unha repetición da mesma estrutura.

Despois de examinados estes datos temos que concluír que a visión teórica presentada por Cidrás correspóndese cos datos do galego medieval, xa que na obra que nos ocupa vemos que a pasiva cumpre maioritariamente as funcións de tematización do argumento B e de presentación impersonal da acción, sexa independentemente ou ambas combinadas.

6. Resumo e conclusións

A existencia ou non de pasiva nas linguas romances, e concretamente no galego, é tema de controversia, debido a que a forma "*ser* + participio" presenta semellanza no plano da expresión coas construcións atributivas.

Na procura de elementos do plano da expresión que diferenciases as construcións pasivas das activas, e que puidesen servir de fio condutor da nosa descrición lingüística, tivemos en conta o tipo de oración de que se trataba, o tempo verbal, a persoa gramatical, o contido dos verbos que aparecen en construcións pasivas, os elementos que aparecen na oración, así como os trazos semánticos do Suxeito e do Complemento Axente. Tras examinar estes datos e comparados cos obtidos nunha cala feita nas oracións activas, concluímos que non había trazos suficientemente caracterizadores da pasiva neste aspecto, agás a morfoloxía especial do verbo e a distinta correspondencia entre funcións semánticas e sintácticas que se presentan no caso da pasiva e da activa. O máis que puidemos atopar foi unha certa tendencia a aparecer nas oracións pasivas o argumento B co trazo [+humano], fronte ás activas que presentan maioritariamente o CD co trazo [-animado]

Tampouco atopamos no plano do contido elementos que caracterizasen a pasiva. Algúns lingüistas utilizan o trazo [+afección] aplicado ó Suxeito da pasiva para caracterizar esta construción, pero iso non se cumpre en tódolos exemplos do corpus estudado. Ademais atopamos construcións activas nas que o Suxeito posuía este mesmo trazo.

Seguindo a visión de Cidrás (1990), considerámo-la pasiva como un procedemento que permite, por unha banda, a tematización non marcada do argumento B (normalmente o termo semántico), e por outra a impersonalización da acción por medio da non presentación do argumento A (ou axente). Nos casos nos que non se produce impersonalización acostuma aparecer-lo CA como foco.

Xa centrándonos na análise das construcións pasivas do tipo "ser + participio" atopadas nos *Mirages de Santiago*, contabilizamos un total de 164 exemplos con esta construción, o que supón unha frecuencia de uso deste tipo de pasiva dun 4,76% sobre o total de verbos susceptibles de apareceren nesta construción.

A partir do exame da situación do Suxeito e do CA nas pasivas do tipo "ser + participio" chegamos á conclusión de esta caracterización cadrada cos datos obtidos. En canto á tematización, o 70% dos casos nos que o argumento B aparece dentro da oración faino como tema. Nestes casos, de aparece-lo Complemento Axente expreso, adoita facelo despois do verbo. Pola contra, cando o Suxeito paciente non se presenta tematizado, normalmente aparece o Complemento Axente como tema, dando lugar a un estrutura informativa semellante á que presentaría a construción activa correspondente. Os casos en que se tematiza por medio da pasiva

constitúen aproximadamente o 41% das tematizacións totais. No resto das ocasións o procedemento empregado é a construción activa coa orde de elementos marcada mediante a presentación do Complemento Directo como tema.

En canto á función impersonalizadora, atopamos que nun 81% dos casos non aparece o Complemento Axente na oración. Nos casos en que aparece faino maioritariamente despois do verbo. Nos poucos casos en que vai antes adoita i-lo Suxeito paciente despois do verbo. Observando tódolos exemplos de impersonalizacións que aparecen no texto vemos que se usa maioritariamente a construción pasiva para este fin (nun 69% dos casos). Nas restantes ocasións impersonálizase por medio da partícula *se* ou co verbo en terceira persoa do plural acompañado da ausencia de Suxeito. Este segundo método é moito máis usado cá construción con *se*.

Se combinámo-las funcións impersonalizadora e tematizadora, vemos que se cumpren as dúas nun 63,21% dos exemplos en que o Suxeito paciente figura dentro do ámbito oracional. No extremo oposto estarían os casos nos que non se dá ningunha das funcións: atopamos 7 exemplos deste tipo, o que constitúe un 4,26% do total de construcións, cifra que poderíamos rebaixar ata un 2,43% se temos en conta que catro destes sete exemplos son repeticións consecutivas da mesma estrutura sintáctica. Ademais observamos que non hai ningún caso de impersonalización e tematización, conxuntamente, por un método distinto da construción pasiva "*ser* + participio".

Ante estes datos podemos concluír que é posible caracteriza-la pasiva como un procedemento informativo que permite a tematización do argumento B e a non presentación do axente da acción. A isto hai que engadi-la posibilidade de focalización do CA nos casos en que aparece, trazo que non é posible examinar nun texto escrito.

7. Bibliografía citada

- Alarcos Llorach, E. (1970), *Estudios de gramática funcional del español*, Gredos, Madrid. Cito pola 2ª ed. aumentada, 1978.
- (1985), "Otra vez sobre pasividad y atribución en español", en *Lecciones del I y II Curso de Lingüística Funcional*, Universidad de Oviedo, pp. 15-21.
- Câmara, J. Mattoso (1972), *The portuguese language*, University of Chicago Press, Chicago. Cito pola trad. portuguesa, *História e Estrutura da Língua Portuguesa*. Vozes. 1979³.

- Cidrás Escáneo, F. A. (1990), *Construccions pasivas en galego*, Tese de Doutoramento, Universidade de Santiago de Compostela.
- García Gual, C. (1970), *El sistema diatéxico en el verbo griego*, Anejo XXV de Emérita, CSIC, Madrid.
- Gutiérrez Ordóñez, S. (1986), *Variaciones sobre la atribución*, Centro de Estudios Metodolóxicos e Interdisciplinares, Universidad de León.
- Jiménez Juliá, T. (1986), *Aproximación al estudio de las funciones informativas*, Agora, Málaga.
- Lázaro Carreter, F. (1975), "Sobre la pasiva en español", en *Homenaje al Instituto de Filología y Literatura Hispánicas en su cincuentenario (1923-1973)*, Buenos Aires, pp. 200-209.
- Lenz, R. (1920), *La oración y sus partes. Estudios de gramática general y castellana*. Publicaciones de la Revista de Filología Española, Madrid. Cito pola 3ª ed., 1935.
- Lyons, J. (1968), *Introduction to Theoretical Linguistics*, Cambridge University Press, London. Cito pola traducción castelá de R. Cerdá, *Introducción a la lingüística teórica*, Teide, Barcelona, 1977⁴.
- Pena, J. (1982), "La voz en español. Intento de caracterización", *Verba*, 9, pp. 215-252.
- Porroche Ballesteros, M. (1988), «Ser», «estar» y verbos de cambio, Arco/Libros, Madrid.
- (1990), *Aspectos de la atribución en español*, Libros Pórtico, Zaragoza.
- Rojo, G. (1974), *Perífrasis verbales en el gallego actual*. Anejo 2 de Verba, Universidad de Santiago de Compostela.
- Svartvik, J. (1966), *On voice in the English Verb*, Mouton, The Hague.

X. Rubal Rodríguez, D. Veiga Martínez, N. Arza Arza, *A lingua do alumnado e profesorado nas franxas occidentais de Asturias, León e Zamora*. Colección de Lingüística. Consello da Cultura Galega. Santiago de Compostela, 1992.

O Consello da Cultura Galega vén demostrando desde hai uns anos o seu interese por temas relacionados coa sociolingüística por un lado, e coa situación cultural e lingüística do territorio da franxa occidental das Comunidades de Asturias e Castela-León, por outro. A publicación de estudos sobre a situación do galego en distintos ámbitos, a organización do I Seminario Internacional de Planificación Lingüística en setembro de 1991, o seu papel nos simposios de antropoloxía "Lindeiros da galegitude" I e II, celebrados en xullo de 1990 e 1991 e mesmo a proposta que presentou ó MEC referente á implantación do galego no ensino nas zonas de fala galega de Asturias, León e Zamora, non son máis que algunhas mostras desta preocupación. Nesta liña publica *A lingua do alumnado e profesorado nas franxas occidentais de Asturias, León e Zamora*, análise realizada por Xosé Rubal, Daniel Veiga e Neves Arza. Este estudio é unha contribución máis dos seus autores á análise e descrición do ámbito docente, co interese engadido de achegarse a unha zona de fala galega que sae dos límites marcados pola fronteira administrativa.

O estudio está estruturado en tres partes: "Características xerais do estudio" (pp. 11-41), "Características sociolingüísticas do alumnado" (pp. 43-211) e "Características sociolingüísticas do profesorado" (pp. 215-281), enmarcadas por un "Limiar" (pp. 7-10) e unhas "Consideracións finais" (pp. 283-286). Remata cunha bibliografía (pp. 289-292) e inclúe como "Apéndice" os cuestionarios utilizados na recollida de datos.

No "limiar" os autores indican o obxectivo inicial do estudio e as causas que determinaron a súa ampliación, ademais de definiren o carácter do traballo e a súa utilidade. Nas "Consideracións finais" resumen os datos máis significativos de cada capítulo, denuncian a escasa atención prestada ás linguas polas Administracións e a escola, e rematan sinalando a súa posición ó respecto.

A primeira parte, "Características xerais do estudio", aparece dividida en dous capítulos. O primeiro (pp. 13-34) refírese ó plano xeral: contextualización, obxectivos, variables consideradas e metodoloxía. Para situalo no contexto, explícase cal é a orixe, o interese do estudio e o trato legal das institucións para estas minorías, confrontando esta situación coa do aranés e do territorio aragonés de fala catalana.

Trátase a continuación a relación entre o fracaso escolar e o cambio de lingua, achegando datos de minorías de Norteamérica e Canadá. Conclúese esta parte cunha exposición dos obxectivos que se perseguen co estudio. A continuación indícanse cales son as variables coas que se operara ó longo de toda a análise. Na metodoloxía dos autores dan conta do cuestionario, mostraxe e aplicación; especifican as características do cuestionario e a mostra a que foi aplicado: alumnos de 8º, 2º de BUP e FP1 e totalidade do profesorado, en concellos considerados de

fala galega -11 dos 18 asturianos, 7 dos 13 bercianos e os 4 zamoranos-. A mostra caracterizarase no capítulo 2. Remátase esta parte dando datos sobre o traballo de campo, realizado de decembro do 88 a xaneiro do 89, e ampliado en marzo do 90.

Na segunda parte estúdiáanse as características sociolingüísticas do alumnado en catro capítulos, cada un deles adicado á análise dunha das "variables sociolingüísticas indicadoras do comportamento lingüístico": no capítulo 3 (pp. 45-52) analízase a lingua materna dos alumnos e pais e no capítulo 4 (pp. 53-109) os usos lingüísticos no ámbito familiar e outros, mentres que no capítulo 5 (pp. 111-174) avalíase a competencia lingüística nas catro destrezas para español, asturiano ou portugués, galego e lingua estranxeira, e no capítulo 6 (pp. 175-213) as actitudes lingüísticas, considerando a utilidade e dificultade de falar ou estudia-las linguas citadas. En xeral, cada capítulo comeza cunha visión xeral, continúa cun estudio por zonas e niveis, e remata cunha análise diferencial en función dalgunhas variables, indicando cales son máis significativas en cada caso (capítulos 4, 5 e 6).

A terceira parte, análise do profesorado, segue unha estrutura similar á segunda. Os capítulos 7 e 8 analizan os usos lingüísticos: no 7º (pp. 219-234) analízanse os antecedentes -o uso dos avós entre si e dos pais co profesor-, e no 8º (pp. 235-249) os usos no dominio familiar e escolar; no capítulo 9º (pp. 251-264) estúdiase a competencia lingüística e no 10º (p. 265-272) as crenzas sobre o papel da lingua galega no ensino nestas zonas. Por último, no capítulo 11 considéranse os hábitos culturais.

En cada capítulo aparecen táboas e gráficos que apoian o contido. Nas táboas considéranse as porcentaxes nas posibilidades de resposta, comparando co global e atendendo ás distintas variables, mentres que os gráficos teñen unha función similar, de modo máis xeral e ilustrativa. Utilízanse tamén cadros, para ve-las variables, datos, aspectos de referencia e alternativas de resposta.

Con todo, hai unha serie de aspectos que, trala lectura do informe, chaman a atención e obrigan a sermos cautos cos resultados, que cremos deben ser considerados aproximativos e provisionais. Basicamente terían que ver coa representatividade da mostra, a fiabilidade das respostas e con certas cuestións que se botan en falta.

En canto ó primeiro punto, o tamaño da mostra do alumnado nas tres provincias non responde á proporción que correspondería ás respectivas poboacións escolares -feito que xa advirten os autores, p. 35-. Verbo dos centros, non se especifica cal é o criterio de selección; nunha zona coa problemática sociolingüística da estudiaa, é moi posible que houbese que considerar variacións segundo as zonas, por sectores. En canto ó profesorado, tómasse unha mostra do total; supoñemos que isto é necesario para marca-lo forte contraste entre o seu comportamento lingüístico e o do alumnado, pero non podemos esquecer que os datos son provisionais, e só caracterizan o profesorado actual, un profesorado xove suxeito á mobilidade laboral. O que parece máis raro é que na caracterización da mostra se consideren distintas variables pero non a procedencia, que si se preguntaba no cuestionario. Con isto, non sabemos se a conducta galegófona ou castelanófona ten relación co feito de ser de Galicia, da franxa ou de fóra, co que se perde a oportunidade de coñecer de primeira man o comportamento e actitudes do profesorado nacido na zona, que sería un dato de interese para comparar co alumnado, ó ser un sector de máis idade e estudos ca este. Se ademais de caracteriza-la situación na escola os autores do

informe pretendían achegarse á realidade da zona, parece que os datos que orientan son os que proveñen do alumnado.

Un segundo punto tería que ver coa fiabilidade das repostas; cremos que unha vez máis hai que ve-los resultados con cautela, especialmente os do alumnado, que ás veces resultan contradictorios. Os mesmos autores indican que "estas respostas están guiadas máis por sesgos de tipo actitudinal que por capacidades demostrables" (p. 129), especialmente cando son datos procedentes da autoavaliación. Pero estes datos levan a conclusións (pp. 171, 284) que cremos habería que contrastar. Ademais, nalgúns posibilidades de resposta atopamos algúns puntos que comentar; por poñer un exemplo, cando se pregunta pola lingua materna ó alumno, chama a atención a escasa porcentaxe de resposta "outra" entre as opcións galego, castelán e outra, e o mesmo para usos, agravado por considerar conxuntamente NS/NC/Outra ó lado doutras opcións referentes a galego e castelán. Estraña este feito, pois moitos adultos, cando menos no Bierzo, non identifican a súa fala con galego ou castelán -din falar "chapurreau", "mezcla" de galego e asturiano..."; isto estenderíase ó alumnado, supoñemos que con máis motivo, por iso estraña esa baixa porcentaxe, que fai que cuestionémo-la fiabilidade das respostas. Por último, quizais fose interesante amplia-lo cuestionario, considerando aspectos de identidade étnica, prexuízos, etc. Nas conclusións, sería útil un estudio confrontando os datos do alumnado e do profesorado e, noutra orde de cousas, un índice de gráficos e táboas que facilitase a lectura.

Nas páxinas 20 e 21, os autores adiantan os obxectivos do estudio. Nos dous primeiros preténdese a descrición e coñecemento das características sociolingüísticas do profesorado e alumnado da zona; xa anteriormente (p. 8) indicábase o seu propósito de fornecer información sobre o ámbito docente sen ofrecer solucións; pero moitas veces na súa exposición os autores deixan de lado a información para tomar claras posicións, sobre todo cando denuncian o desinterese oficial e o papel da escola (pp. 14, 242). Nesta liña entendémo-la formulación do cuarto obxectivo, que pretende "estimula-lo recoñecemento explícito (escolar e político) destas zonas como minorías lingüísticas, así como a realización de novas investigacións ó respecto". Coidamos que estas últimas son necesarias, e diría urxentes, e van máis alá da finalidade deste traballo. O estudio proporciona datos sobre algo que xa se esperaba, pero tamén apunta grandes diferencias sociolingüísticas entre as tres zonas. Por iso cremos que sería pertinente un estudio por sectores, e non só por provincias, que recollese toda a poboación. Este mesmo traballo é o que está a facer en toda Galicia o Seminario de Sociolingüística da Real Academia Galega para elabora-lo Mapa Sociolingüístico de Galicia. Dalgunha maneira debería considerarse o galego exterior, coas adaptacións no cuestionario pertinentes, nesta zona que é lingüisticamente galega, aínda que saia do mapa de Galicia. Cun traballo deste tipo si poderían pretender "proporcionar ós habitantes, e en especial, ás administracións implicadas -Central e Autonómicas- elementos de referencia útiles para a adopción de medidas pertinentes, dentro dunha perspectiva de respecto activo ós dereitos humanos, especialmente no eido do ensino" (terceiro obxectivo que concretan, p. 21). As posibles medidas que se tomen deberían estar baseadas en datos reais, obxectivos e contrastados de toda a poboación; é evidente que non terán a mesma conducta e actitude os membros dos colectivos creados na franxa para a defensa da cultura e lingua da comarca que outros grupos.

En conclusión, o presente estudio é válido e interesante como aproximación sociolingüística á situación escolar nas franxas occidentais de Asturias, León e Zamora; permite ademais, polo ámbito escollido, comparar con estudos da situación do alumnado en Galicia, e esperemos que poida ser un punto de partida para mostras de carácter máis amplo que permitan unha visión máis global.

Felicitacións, por último, ó Consello da Cultura Galega pola súa preocupación ante estes temas, especialmente pola protección da diversidade cultural da franxa exterior, tan necesaria cando as autoridades con competencias no asunto non a toman en conta.

ANA SECO OROSA

López Martínez, Mª Sol (1993): *O complemento directo con preposición a en galego*. Santiago, Universidade (Anexo nº 36 de *Verba*, Anuario Galego de Filoloxía).

O traballo que presentamos nestas liñas posúe, ó noso modo de ver, unha importancia notoria na descrición da sintaxe do galego. En efecto, a análise do comportamento do complemento directo con preposición *a* resulta especialmente relevante dada a non coincidencia de solucións que se produce entre as linguas románicas do noso contorno -castelán, portugués- con respecto á presenza ou ausencia desta unidade, así como ós casos en que a preposición se considera simplemente optativa ou ben esixida. O estableemento do nivel e condicións de uso da preposición na nosa lingua resulta necesario non só para o posible emprego do trazo como marca de distancia entre o galego e outros sistemas próximos, senón tamén para a súa utilización en traballos de alcance menos teórico, como a realización de traducións ou a didáctica da lingua. Neste contexto de necesidade xorde o traballo da profesora López Martínez, ambicioso en extremo, dado que se propón describi-la presenza e evolución da preposición *a* con complemento directo desde os primeiros textos galegos ata a actualidade.

A exposición ábrese cunha breve introducción xeral dedicada ó concepto de complemento directo na que se evita entrar de cheo no debate teórico, cuestión que podería levar demasiado lonxe a investigación e que, en calquera caso, queda fóra dos obxectivos do estudo. A continuación procédese a describi-la situación das distintas etapas da lingua en canto á presenza da estrutura preposicionada.

Na organización expositiva da análise obsérvase unha certa diferenciación entre a presentación pola que se opta no tratamento do material medieval e a que se utiliza nas épocas posteriores. Así, para a primeira etapa emprégase como criterio pertinente de ordenación interna o xénero a que pertencen as distintas obras, e diferéncianse os resultados obtidos na análise do verso, da prosa de creación e da prosa notarial. A relativa escaseza de textos en galego deste momento cronolóxico obriga a utiliza-la totalidade dos mesmos como fonte de exemplos. Na análise das etapas posteriores da lingua esta organización substitúese pola estruturación dos datos en función da autoría dos distintos textos. A maior abundancia de obras deste período obriga a un amplo proceso de selección das mesmas. Aínda que a representatividade dos creadores escollidos está fóra de toda dúbida, bótase en falta a análise da lingua oral contemporánea, especialmente se temos en conta a existencia de material transcrito que sería útil investigar.

As conclusións a que chega a autora parecen perfectamente xustificadas en cada caso a través de gran cantidade de exemplos que se insiren no traballo. Así mesmo, xunto ás porcentaxes absolutas que indican a presenza e ausencia da preposición en cada obra achéganse datos complementarios acerca do comportamento do complemento directo de acordo coa clase de palabras a que pertence o núcleo da frase nominal termo: pronome persoal, pronome non persoal, subs-

tantivo propio ou substantivo común. Este factor revélase como maximamente pertinente na xustificación da maior ou menor permeabilidade dos distintos complementos á hora de admitiren a preposición. Certos exemplos que escapan á regularidade xeral son pormenorizadamente discutidos por se responden ós factores detectados como propiciantes de presencias anómalas de preposición: ruptura da ordenación lineal característica da cláusula, énfase, paralelismos sintácticos, etc.

A partir deste breve resumo, simplemente orientativo, cremos que é posible deduci-lo rigor e a exhaustividade que caracterizan a análise do problema efectuada pola autora. Trala descrición do uso e frecuencia da preposición *a* no complemento directo, o traballo deriva cara a unha cuestión teórica de fondo: a explicación -panormánica- do fenómeno. Reprodúcense as teorías manexadas con maior frecuencia, discútense pormenorizadamente cada unha delas e fórmulase con posterioridade unha hipótese persoal.

De acordo coa interpretación da autora, a xustificación máis plausible do fenómeno ten a súa raíz na evolución dos clíticos de dativo e acusativo de terceira persoa, sometidos a unha alternancia constante nalgúns esquemas clausais que desembocou na confusión parcial entre as funcións de complemento directo e indirecto. Como xustificación da hipótese analízase o comportamento de certos verbos problemáticos na lingua medieval -mandar, aconsellar, obedecer, servir...- e sublíñase a importancia da confusión de clíticos no avance da preposición. Non se descarta, así mesmo, a actuación xeneralizadora de factores sinalados xa de vello pola lingüística románica, e o fenómeno acaba por ser visto como o resultado dunha interacción de procesos simultáneos na súa cronoloxía pero pertencentes a diferentes niveis da análise lingüística.

A última sección do traballo supón un proceso alternativo de exposición dos feitos lingüísticos, centrado na investigación pormenorizada da influencia do factor categorial sobre o fenómeno de expansión da preposición. Se con anterioridade se insinuara a pertinencia da clase de palabras que funciona como núcleo do termo da frase preposicional, agora esta cuestión aparece sometida a unha detida análise diacrónica. As conclusións permiten establecer unha escala de esixencia da preposición no complemento, desde a practicamente automatizada presenza da mesma cando se trata dun pronome tónico á opcionalidade plena nos substantivos comúns.

Como conclusión e no marco da necesidade de estudio e decisión gramatical sobre o problema, a hipótese explicativa desenvolvida pola autora resulta plausible e non gratuíta, e permite que da mesma se desprendan algúns criterios normativos de utilidade innegable. Certamente, moitos outros estudos de detalle son necesarios, aínda que cremos fundamental a existencia dunha descrición básica e ampla que servirá como marco xeral para os posteriores debates sobre a cuestión.

CARME SILVA DOMÍNGUEZ

Graña Núñez, Xosé: *Vacilacións, interferencias e outros "pecados" da lingua galega*, Edicións Ir Indo, Vigo, 1993; 223 pp.

Nos derradeiras semanas do ano pasado saíu do prelo este libro de Xosé Graña, que, como expón Francisco Fernández Rei no prólogo, trata de segui-la pegada doutros volumes e que consiste "unha sintética gramática dos abundantes e moi variados 'pecados' do galego literario (de onte e de hoxe) e do galego oral, para rematar cun caso práctico: a análise do galego culto dos escritores da Xeración Nós no período 1920-1925, páxinas de indubidable interese para a historia de norma escrita do galego moderno, onde practicamente todo está aínda por facer".

Despois dunha pequena introducción o libro divídese en seis apartados, sen engadirmos un índice de palabras, composto basicamente polas formas que o autor rexeita coma "pecados" ó longo do libro, amais da bibliografía.

Na introducción aclara as pretensións coas que fixo a obra, desde unha "perspectiva recompiladora e descritiva (...) en tódolos niveis lingüísticos (...) e desde un plano eminentemente sincrónico". Quere sobre todo que o usuario da lingua "ademais de saber que pecou, coñeza o pecado e o porqué do seu pecado".

O apartado un trata de achegarnos á análise dos mecanismos de deterioro lingüístico, centrándose nos que incidiron claramente no desenvolvemento da nosa lingua ó longo da historia. Selecciona así a presión do castelán, dividindo esta influencia en dúas claras delimitacións: no espazo (medio rural/medio urbano) e no tempo (século XV-1936/1936-actualidade). En segundo lugar resalta a falta de institucións valedoras do idioma e remata este capítulo vendo tamén a propia dinámica da lingua coloquial, xa que "o factor que mellor contribúe á fixación e á uniformidade dunha lingua" é a escritura.

Aborda a análise fonética no apartado dous, xa que sendo o galego un "idioma eminentemente oral" as vacilacións fonéticas son importantes. Divide o apartado en vacilacións vocálicas (asimilación, disimilación, harmonización, labialización, amais dos fenómenos de adición e supresión vocálicos), vacilacións consonánticas (vacilacións entre líquidas, entre velares, entre bilabiais), para rematar coas alteracións nos grupos consonánticos cultos e nos timbres vocálicos. En todos estes casos engade numerosos exemplos para amosar como aparecen na lingua e para que os evitemos. Destaca sobre todo a numeración que fai das parellas nas que o timbre vocálico ten un valor fonolóxico.

Dedica o seguinte punto á ortografía, "problema cotián co que os escritores galegos tiveron que enfrontarse ó longo das distintas etapas de historia da lingua".

Fai logo un esquema resumo do emprego das principais grafías que poden levar a vacilacións á hora de escribirmos, coma os empregos de b, v, h, ...

Desenvolve, a continuación, a morfosintaxe, facendo un estudio case gramatical mais só parando naqueles puntos que levan á confusión no xénero e número, no adxectivo, no artigo, no pronome persoal (a nivel formal, colocación), no posesivo, demostrativo e indefinidos, no verbo (respecto á vocal temática, ó sufixo modo-temporal e ó sufixo número-persoal, conjugación irregular e maillos verbos irregulares) para rematar coa análise dos adverbios, preposicións e conxuncións.

O punto cinco está dedicado ó léxico, quizais o punto máis engaiolante para o lector, xa que se aparta máis dun tipo de estudio prescriptivo, coma o feito ata o de agora. É o capítulo máis longo do libro (ocupa desde a páxina 85 á 154), e nel fai un repaso dos 'pecados' máis frecuentes na lingua galega neste aspecto, referente ós castelanismos, hipergaleguismo, arcaísmos, dialectalismos, vulgarismos, lusismos, á parte das familias léxicas irregulares ou das confusións semánticas, para rematar cun apartado interesantísimo, o da fraseoloxía. Saliento este punto porque, quizais por estar menos presente nos manuais, destaca sobre os demais (máis comentados e estudados en numerosos traballos publicados ata agora). "Un dos trazos que mellor podería defini-la esencia da lingua galega ó longo da súa historia é, sen dúbida, o do seu marcado carácter coloquial" (...) "O galego coloquial-popular veuse caracterizando por unha vitalidade e riqueza de recursos (...) mais as profundas transformacións sociais están incidindo seriamente" nesta parte esencial da nosa lingua, polo que "os modismos e as frases feitas son a miúdo ignorados na lingua dos nosos días". Fai, entón, unha relación dunhas poucas páxinas sobre esas frases feitas que tomamos directamente do castelán ou que son falsas adaptacións á nosa lingua coma "a palabras necias oídos xordos" por "orneadas de burro no chegan ó ceo" ou "de tal pao tal astilla" por "de tal pano tal saia", e así ata unha lista bastante ampla para un libro que só pretende un achegamento neste sentido.

Para rematar "a xeito de apéndice e coma complemento á descrición teórica destas vacilacións e deformacións", dedica o punto seis do libro a un caso práctico, o galego culto de principios do século. Baséase no estudio dun lustro (dos anos 1920 a 1925) e a través dos números 1 ó 24 da revista "Nós". Fai ademais outro subgrupo no seu estudio, neste caso respecto ós autores ós que lles dedica o traballo, que son: Vicente Risco, Florentino Cuevillas, A. Rodríguez Castelao, R. Otero Pedrayo, A. Vilar Ponte e F. Herrera Garrido. Aplica a esta aproximación o esquema que amosou ó longo das páxinas anteriores, polo que fai un estudio ortográfico, fonético, morfolóxico e léxico do material seleccionado. Ó final resalta, sobre todo, dúas constantes que Graña observou nese material, "o recurso e elementos diferenciadores, xuntamente coas vacilacións formais".

No aspecto formal do libro destaca que as notas vaian ó final de cada capítulo, cos problemas que trae para consultalas, ó ter que buscar diferentes páxinas para as notas dependendo do capítulo onde se estea.

En canto ó contido en si do libro, é un tema reiterado que aparece en numerosos manuais. Neste sentido o libro queda a medias entre un prontuario do galego e un manual gramatical. Quero destacar, sobre todo, a parte onde estudia os

problemas léxicos, especialmente os das familias léxicas irregulares (apartado 5.7.1), o dalgunhas confusións semánticas (apartado 5.7.2) e sobre todo o da fraseoloxía (apartado 5.8), debido a que son temas, especialmente este último, que aparecen pouco tratados nos distintos manuais de estudo de galego, a pesar de ser un aspecto básico para dar personalidade e alma propia á nosa lingua.

En fin, e retomando o prólogo do profesor Fernández Rei, "agardemos que esta obra, ó igual cás precedentes, axude á fixación da variedade estándar, o que sen dúbida ningunha contribuirá á dignificación e á normalización da lingua galega, o noso principal sinal de identidade. Didactismo e unha clara conciencia do que é galego -e do que non o é- hai abondo no libro de X. Graña".

MIGUEL SEOANE

Rodríguez Valcárcel, M. X. (1993): *Lingua e literatura galegas en El Regional*, Serie Comunicación, 9, Edicións Lea, Santiago de Compostela.

Este traballo, publicado agora por Edicións Lea, foi presentado como memoria de licenciatura na Facultade de Filoloxía da Universidade de Santiago de Compostela en setembro do ano 1993, dirixido pola profesora Carme Hermida.

En palabras da propia autora, esta investigación tenta ser "unha pequena aproximación a un tema, o da ideoloxía lingüística do movemento rexionalista" (páx. 13), para o cal realizou o baleirado do xornal lugués *El Regional* entre os anos 1885 e 1906. A elección da publicación mencionada ten a súa xustificación en que era de orientación rexionalista federal e en que nel estaban como directores e colaboradores importantes figuras deste movemento, tales como A. J. de la Riba e M. Castro López. Debido a limitacións temporais non puido abrangue-lo estudio do xornal ata o seu ano de desaparición, 1931, e remata a súa investigación en 1906, por se-lo ano en que finalmente foi creada a RAG e o ano en que morre A. J. Pereira, o que fora o seu primeiro director.

Para a organización do material recollido, establécense dous grandes bloques, un de literatura e outro de lingua. Sen embargo, os criterios para a clasificación dun e doutro son moi desiguais: no bloque de literatura coméntase cada traballo illadamente, mentres que no de lingua as colaboracións aparecen agrupadas baixo epígrafes temáticos. Mª X. Rodríguez xustifica na presentación esta falta de coherencia aludindo á heteroxeneidade do material con que traballa e conclúe que "é a única maneira de levar a cabo a organización do material e de facer ver claramente cales eran as ideas lingüísticas que se reflectían en *El Regional*", co cal non estamos en absoluto de acordo, xa que ver unha restrita de autores e colaboracións non axuda moito a ver "cales eran as ideas lingüísticas" do xornal en cuestión.

Antes de tratar con detemento a literatura aparecida no xornal lugués, cunha breve exposición sitúanos no marco histórico e social en que nos movemos, o Rexurdimento, e a continuación caracteriza no fundamental o xornal (ideoloxía e orientación, directores, colaboradores, redactores...)

1. Literatura

No primeiro grande bloque, dedicado á literatura galega, faise, como xa indicamos, unha análise illada dos artigos aparecidos sobre o tema e limitáase practicamente a dar unha restrita de autores e obras.

Poderíamos sinalar dous grandes apartados dentro deste bloque:

a) obras de creación publicadas nestes anos; máis numerosas cás recensións e outros traballos nas primeiras décadas e máis abundantes as de poesía cás de prosa.

b) recensións de libros (sobre todo de poesía), de publicacións periódicas e non periódicas, etc. Tamén aparecen traballos sobre literatura galega, dentro dos cales merecen unha mención especial os de literatura medieval, pola importancia que esta tivo na dignificación do status da lingua.

2. *Lingua*

Polo que se refire á clasificación dos artigos aparecidos en *El Regional* sobre a lingua galega, o criterio é xa de carácter distinto, temático, e as achegas son, na nosa opinión, moito máis interesantes. Esta parte podería dividirse á súa vez en dous grandes apartados, un de dignificación do status e outro de dignificación do corpus.

2.1. *Dignificación do status*

Agrupa artigos que se ocupan da exaltación do galego como lingua. Estes traballos utilizan argumentos que teñen que ver fundamentalmente con factores de prestixio (como o esplendor da literatura medieval), de identificación e de utilidade (a clasificación é a establecida por C. Hermida en 1992).

Outro grupo incluíría os que intentan ampliar os ámbitos de uso (no literario, nos medios de comunicación, na Administración...) e as noticias recollidas a propósito do apoio das institucións á causa do galego, tales como os centros galegos, os concellos...

Xa noutra liña, non de exaltación senón de defensa, atopamos artigos contestando a ataques feitos noutros medios contra os rexionalistas e defensores da lingua, contra o cultivo do galego fóra do ámbito literario e mesmo contra o seu cultivo literario, etc. É curioso atopar apoios, máis ou menos encubertos, a ataques feitos contra o movemento rexurdimentista; estas contradicións merecerían, ó noso xuízo, unha maior atención da que se lles presta, pois a súa explicación sería probablemente moi ilustrativa.

2.2. *Dignificación do corpus*

Este apartado é de menor extensión có anterior, debido a que a presenza destes aspectos era moito máis escasa. Baixo este epígrafe aparecen artigos e noticias que tratan cuestións como a ortografía, os castelanismos... e mesmo propostas concretas; todo isto debería ser posto en relación co xa sinalado anteriormente dos estudos sobre a literatura galega, xa que moitas das críticas feitas ós autores galegos son precisamente o emprego de castelanismos, inventos, vulgarismos, etc.

Hai tamén traballos sobre a historia interna do idioma (situación do galego no conxunto das linguas romances, conformación, etimoloxía...) e sobre a situación da lingua naquel momento (conciencia de dialectalización e polémica sobre o seu estado, deturpado ou non).

Capítulo á parte merece a RAG, vella aspiración de moitos rexionalistas do momento. É interesante repasar esta parte da nosa historia, recollida por este xornal, desde as primeiras tentativas de 1894 1895, ata a derradeira de 1906.

Finalmente, as conclusións: sinala como fio conductor a defensa do idioma, en tanto que era un dos obxectivos do grupo político rexionalista federal. Polo que se refire ós contidos do xornal, destaca, nas primeiras décadas, a abundancia de poemas e de recensións de volumes, mentres que nas últimas proliferan as noticias sobre a fundación da Academia e traballos de estudio do idioma.

No material recollido, polo que puidemos ver neste libro, hai unha serie de temas recorrentes que, seguramente, tamén o serían na prensa da época: se o galego debe saír dos moldes meramente literarios; se debe seguir, na conformación do corpus, unha tendencia popularista ou cultista, etc. Sería moi interesante facer unha comparación entre este xornal e a prensa da época para analiza-la presenza e repercusión de certas ideas lingüísticas e para avaliar asemade a importancia relativa que tivo a "preocupación" polo galego neste xornal.

Sería útil, para todo isto, unha maior síntese do material e unha maior unidade de criterios para a parte de lingua e de literatura, aínda que fose en detrimento da exhaustividade. Un maior grao de abstracción forneceríanos unha idea máis clara da finalidade, obxectivos e intencións dos editores do xornal cando publicaban sobre o galego e sobre a súa literatura.

ELISA FERNÁNDEZ REI

CONTIDO

- 5 R. MARIÑO PAZ
Historia da lingua, lingüística histórica e
dialectoloxía. Notas para a investigación e a
docencia destas materias
- 27 X. A. L. DOBAO
A lingua galega e a TVG.
Situación actual e propostas para unha
nova política lingüística
- 55 M. FERREIRO
Contribución á lexicografía histórica do galego:
o vocabulario de Payzal
- 89 A. REQUEIXO
Sobre fraseoloxía galega:
algunhas mostras da área mindoniense
- 111 M. S^a. LÓPEZ MARTÍNEZ
Unha aproximación descritiva ó uso
da preposición *a* co complemento directo en
galego e castelán
- 129 E. MOSCOSO MATO
As construcións pasivas do tipo
“*ser* + participio” nos *Mirages de Santiago*